T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HACI BAYRAM-I VELİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Ayşe YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA–2008

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HACI BAYRAM-I VELİ VE TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Ayşe YILDIRIM

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Hayri KAPLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA–2008

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç Dr. Hayri KAPLAN
(Danışman)

Üye : Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ

Üye : Doç. Dr. Zeki Salih ZENGİN

ONAY
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
…/…/2008

Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

HACI BAYRAM-I VELİ VE TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Ayşe YILDIRIM

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hayri KAPLAN
Eylül 2008, 104 sayfa

Bu çalışmada Anadolu'nun meşhur erenlerinden Hacı Bayram-ı Veli'nin tarihsel hayatı, kurucusu olduğu tasavvuf ekolü ve tasavvufi görüşleri araştırılmıştır. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatı, doğumundan vefatına kadar ele alınmıştır.

İkinci bölümde; Hacı Bayram-ı Veli'nin kurmuş olduğu Bayramîlik yolunun temel prensipleri ve bu yolun kolları üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde; Hacı Bayram-ı Veli'nin tasavvufi görüşleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bayram-ı Veli, Bayramîlik, Tasavvuf, Ankara

ABSTRACT

HACI BAYRAM-I VELI AND HIS MYSTICISM VIEWS

AYŞE YILDIRIM

Master Thesis, Basic Islam Sciences Department
Advisor: Yrd. Doç.Dr. Hayri KAPLAN
September 2008, 104 Pages

In this project it was investigated that the historical life of famous holy person Hacı Bayram Veli, the school which was founded by him and his mystical thougts. Our Project consists of three parts.

In the first part it was made a study about the life of Hacı Bayram Veli from his birth and death.

In the second part, the principles of Bayramilik constructed by Hacı Bayram-ı Veli and the branches of this thought.

In the third part, Hacı Bayram-ı Veli's mystical thoughts was handled.

Keywords: Hacı Bayram-ı Veli, Bayramilik, Mysticism, Ankara

ÖNSÖZ

Tarihin akışı içerisinde Anadolu toprakları, özellikle Selçuklular ve Osmanlılar zamanında sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal, bilimsel ve diğer yönlerden büyük bir merkez haline gelmiştir. Selçuklular döneminde Anadolu'ya gelen, bu ülkenin fethinde ve İslamlaşmasında rol oynayan Türkmen şeyhleri, dervişleri, erenleri, diğer bir ifadeyle Türk mutasavvıfları İslamiyet'in inanç, düşünce, pratik ve duygu boyutlarında insanlara rehber olmuşlardır.

Anadolu'nun göbeğinde, Ankara'da insanlara rehberlik etmiş ve onlar için manevi bir güç ve dayanak teşkil etmiş olan Hacı Bayram-ı Veli'nin (ö. 833/1430) hizmetleri çok önemlidir. 'Bilmek istersen seni, can içre ara cânı, geç içinde bul ânı, sen seni bil sen seni' diyerek insanî olgunlaşma sanatının kendini bilmekten hareketle gerçekleşebileceğini belirten Hacı Bayram-ı Veli, çevresindeki insanların pîri, hocası, ışığı olmuştur. Halka hizmet, Hakk'a hizmet prensibine hayatı boyunca tam anlamıyla bağlı kalmış, insanların ve insanlığın derdiyle dertlenmiş, onların maddi-manevî tüm sorunlarına çare olmaya çalışmıştır. İçinde hissettiği bitmez tükenmez manevi güçle, ilerleyen yaşına rağmen bıkmadan usanmadan irşad faaliyetlerine devam etmiş, Anadolu insanını birbirine kenetlemiş, böylece devletin bekasını sağlamakta da önemli bir görevi yerine getirmiştir. Gönül ehli ve önderi olan bu büyük şahsiyet, fikirleriyle, içindeki insan sevgisiyle, tutmuş olduğu tasavvufî yol ile pek çok insana doğrudan veya dolaylı olarak hizmet etmiştir. Hacı Bayram'ın etrafında bulunan insanlar, onun maneviyatından haz almışlar, nasiplenmişler, birçokları da onun yolunu asırlar boyunca takip edecek, açıklayacak rehberler olarak ahlâkî ve manevî olgunluğun timsali haline gelecek insanlar yetiştirmişlerdir.

Bu çalışmamızda Anadolu'da doğmuş, büyümüş, yetiştiği topluma hizmet etmiş, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatını, fikirlerini, kurmuş olduğu tarikatı, tasavvufî öğretilerini incelemeye çalıştık. Bu çalışmayı yaparken Hacı Bayram-ı Veli hakkında bilgi sunan araştırmalardan, tarihsel veya menkıbevî bilgiler nakleden kaynaklardan, kendi şiirlerinden, günümüze kadar onunla ilgili olarak ortaya koyulmuş araştırmalardan faydalanmaya çalıştık.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Hacı Bayram-ı Veli'nin doğumunu, ailesini, tahsilini, tasavvufa intisabını, halifelerini, şiirlerini,

mektuplarını, vefatını konu edinmektedir. İkinci bölüm ise, Bayramîlik yolunun temel prensiplerini içermektedir. Ayrıca Hacı Bayram'ın vefatından sonra tarikatın yayılışını, Bayramîliğin kol ve şubelerini genel hatlarıyla ele almaktadır. Üçüncü bölüm ise, Hacı Bayram-ı Veli'nin tasavvufî görüşlerini ve tasavvufî düşüncelerini içermektedir.

Eğitimim boyunca beni destekleyip, bana moral veren, eğitimim konusunda her türlü fedakârlığı gösteren çok kıymetli anneme ve babama teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca çalışmam boyunca ilgi ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hayri KAPLAN'a teşekkür ediyorum.

AYŞE YILDIRIM
ADANA–2008

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İKİNCİ BÖLÜM

HACI BAYRAM-I VELİ'NİN HAYATI

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAYRAMÎLİK

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HACI BAYRAM-I VELİ'NİN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen madde/makale
b.	: Bin
c.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
d.v.y.	: Diyanet vakfı yayınları
h.	: Hicri
ktp.	: Kütüphane/Kütüphanesi
m.	: Miladi
neş.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
vb.	: Ve benzerleri
vrk	: Varak / Yaprak
yay.	: Yayını/Yayınları
yy.	: Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu ve Kapsamı

Bu çalışma Hacı Bayram-ı Veli ve Tasavvufi görüşleri hakkında günümüze dek ulaşan kaynak ve çalışmalardaki bilgileri ve yeni tespit edilen bilgiler eşliğinde değerlendirmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda çalışmamız, Hacı Bayram Veli'nin menkıbevî ve tarihsel hayatı, yetişmesi, ilmi ve tasavvufi eğitimi, öğrencileri, kurmuş olduğu tasavvuf ekolünün temel nitelikleri, tarihsel süreç içerisinde gelişen kolları ve temsilcileri, tasavvufun temel kavramları çerçevesinde Hacı Bayram'ın tasavvuf anlayışı hakkındaki tarihi ve çağdaş kaynakların bilimsel metotla sentezlenerek incelenmesinden ibarettir.

1.2. Tezin Amacı

Hacı Bayram-ı Veli hakkında yakın tarihimizde ortaya koyulmuş olan ciddi ve bilimsel diyebileceğimiz kapsamlı bir iki eserin üzerinden yirmi seneyi aşkın bir süre geçmiş olmakla beraber, bu eserlerden alıntılardan ve çoğu birbirinin tekrarından öteye geçmeyen bazı çalışmaların dışında kayda değer bir çalışma bulunmadığı dikkat çekmektedir. Ülkemiz kütüphanelerindeki özellikle el yazma eserlerden tespit edilip ortaya çıkarılan yeni bilgiler, birçok konuda aydınlatıcı ve hatta bir kısmı bugüne kadar bilinen ve kabul gören görüşlerden farklı sonuçlara ulaşmayı zorunlu kılan bilgiler mahiyetinde her geçen gün karşımıza çıkmaktadır. Bir şekilde tarihsel kaynaklarla ilgili araştırmaları gerekli kılan hemen hemen her alandaki çalışmalarda bu husus kendisini gösterdiği gibi henüz tarihsel yazılı kaynakları ve metinleri tam olarak neşredilmemiş olan İslam kültür ve medeniyetinin eserleri bağlamında daha çok ortaya çıkmaktadır. Özellikle Türk-İslam sentezinin parlak eserlerini içeren kütüphanelerimizdeki yazılı tarihi kaynakların zenginliği, onlarca yıl önce yapılmış araştırma ve çalışmaların sonuçlarını tekrar gözden geçirmeyi, kritik ve belki de tashih etmeyi gerektirecek derecededir kanaatindeyiz.

Bu düşüncelerden hareketle, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatı ve tasavvufi görüşleri hakkında günümüze kadar devam eden çelişkili veya tartışmalı konuların

çözümüne yönelik bilgileri sergilemek birincil amacımızı oluşturmaktadır. Özellikle onun hayatı hakkında günümüzdeki çalışmalarda temel alınan ve XV-XVI. yy. kaynaklarındaki son derece sınırlı ve önemli bir kısmı menkıbevî ve de birbirinden çok farklı hatta çelişkili bilgilerin tekrar gözden geçirilerek, yeni tespit edilen tarihi kaynaklarımızdaki bilgilerle karşılaştırılıp yorumlanması bu bağlamda önemli bir eksikliği gidermeyi hedeflemektedir. Mutasavvıfımızın geriye yazılı müstakil bir eser bırakmamasından kaynaklanan zorluklara karşın, yetiştirdiği halifelerinin ve takipçilerinin eserlerinden, ayrıca mürşidinin eser ve görüşlerinden hareketle tevbe, zühd, halvet, muhabbet, fakr, zikir, kalp, dünya, nefs gibi tasavvufî temel kavramlar hakkındaki görüşlerini ortaya koymak da bu çalışmamızdaki amaçlar kapsamındadır. Bu bağlamda kurucusu olduğu tasavvuf mektebinin kol ve şubelerine, tarikatinin Anadolu coğrafyasındaki yayılışına ilişkin temel ve tanıtıcı bilgileri bilimsel tarzda ortaya koyup değerlendirmek de kaçınılmazdır.

1.3. Tezin Yöntemi

Konumuzun kapsam ve sınırlarına uygun olarak Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatı, kişiliği, tasavvufa intisabı, yolculukları ve Ankara'daki ikameti ve faaliyetleri, ona ait gösterilen şiir ve mektupları, halifeleri üzerinde durulacak, Bayramiliğin temel prensipleri ve sülûk metodu, bu ekolün kolları ve temsilcileri ve Hacı Bayram Veli'nin tasavvufi görüşleri hakkında bilgi verilecektir. Bu hususların sağlıklı şekilde tespit ve incelenmesi amacıyla öncelikle Hacı Bayram dönemine yakın tarihlerden itibaren kaleme alınmış ilgili tarihi dokümanlar, tarih ve tabakat türü eserler, menkıbe ve divanlar, öncelikle yazma eserler temel alınarak günümüze kadar onun hayatı, tasavvufî okulu ve görüşleri hakkında yapılmış olan araştırmalar incelenerek elde edilen bilgiler sistemli ve bilimsel metotla değerlendirilecektir. Bilgi fişi halinde tutulan notlar sayesinde kaynakların tarihsel sıralaması tespit edilerek konumuza ışık tutan temel kaynakların belirlenmesi temin edilecek, aslına sadık alıntılamalar ile tahrife dayalı bilgilerin ayrımına dikkat çekilerek, problemli noktaların çözümüne çaba gösterilecektir. Bu bağlamda modern çalışmaların tarihi belgelere dayalı bilgilerinin ne derece sağlıklı olduğu da sorgulanacak, metin karşılaştırmaları ve kritik çalışmaları yapılmaya çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

HACI BAYRAM-I VELİ'NİN HAYATI

Şefkat, merhamet, fedakârlık, fazilet timsali olan, bütün hayatını ilim yolunda, insanları ve nefsini terbiye etmekle geçiren ve XIV. ve XV.yy.a tasavvufî ve ahlakî açıdan damgasını vuran büyük mutasavvıf Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatını ele almaya çalışacağımız bu bölümde onun soyundan, ailesinden, çocukluğundan, eğitiminden, tasavvufa girişinden, mürşidiyle münasebetlerinden, şiir ve mektuplarından, öğrencilerinden, yaptığımız araştırmalarda elde ettiğimiz yeni ve farklı bilgiler ışığında bahsedilecektir.

2.1. Hacı Bayram-ı Veli'nin Soyu, Doğumu ve Ailesi

Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerine zamanla yerleşen Bayat, Avşar, Yüreğir, Döğer, Çavundur, Eymür, Dodurga, Beğdilli gibi Türkmen obaları vardır. Bu obalar Anadolu'da, Ankara-Sinop-Bursa arasına yoğun bir biçimde yerleşmiştir[1]. Mutasavvıfımızdan iki yüzyıl sonra yaşayan Kâtip Çelebî (ö. 1067/1657) Ankara halkının çoğunun Türkmen olduğunu belirtir.[2] Hacı Bayram-ı Veli'nin soyu Ankara bölgesine gelip yerleşen Koyuncu Obası'ndan gelmektedir[3]. Hacı Bayram'ın doğum yerini ve mensup olduğu obayı dikkate aldığımızda onun Oğuz Türklerinden olduğunu söyleyebiliriz. Esasen Hacı Bayram'ın doğum yeri olan Solfasıl Köyü'nün bağlı bulunduğu Ankara (Merkez) kazasının bir nahiyesine ve Solfasıl'ın da üzerinde bulunduğu akarsuya verilen Çubuk isminin de Türklerin Anadolu'ya ilk geldikleri sırada bu civara yerleşen Çubuk adlı bir beyden, hatta daha güçlü bir ihtimalle Çubuk isimli bir cemaatten geldiği düşünülmektedir. Anadolu'nun Türkleşmesi esnasında bu çevreye yerleşen Oğuz boylarının çeşit ve fazlalığı ile cemaatlerin çokluğu bu düşünceyi desteklemektedir[4].

---

[1] Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Veli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 25; Altınok, Baki Yaşa, *Hacı Bayram Veli Bayramilik Melamiler ve Melamilik*, Oba Yayınevi, Ankara 1995, s. 1.
[2] Kâtip Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Cihân-nümâ*, İstanbul 1145/1732, s. 632.
[3] Altınok, a.g.e., s. 1
[4] Açıkgöz, Fatma, *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I-II'ye Göre Ankara, Çankırı ve Sultanönü Sancaklarında Yer Adları* (Basılmamış Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi /Tarih), Kırıkkale 2004, s. 25, 138.

Belh'ten Konya'ya göç eden Mevlânâ'nın hayranı, Hacı Bayram'ın muhibbi ve Ankara şehrine medhiyeleriyle ünlü Mevlevî tarikatine mensup Osmanlı şairi Abdüllatîf Râzî (ö. 1153/1740) Hacı Bayram'ın soyunu Belh sultanlığını terk edip tasavvufa sülûk eden İbrahim b. Edhem'e (ö. 161/778) bağlamaktadır. Râzî'nin ifadesine göre bu soydan gelen Hacı Bayram ecdadı Ankara şehrine yerleşmiştir[5]. Bu bilgi günümüze kadar Hacı Bayram hakkında malumat içeren gerek tarihi gerek günümüz eserlerinde yer almayan bir bilgi olup, bunu destekleyen veya bu konuda farklı bir bilgi sunan bir kaynak gün yüzüne çıkıncaya değin güvenilirliği hususunda yorum yapabilmekten yoksunuz. Hacı Bayram'ın vefatından üç yüz sene sonrasında onun soyu, hayatı ve özellikle de fiziksel şemaili hakkında başka kaynaklarda rastlanmayan teferruatlı malumatı şiir diliyle sunan Râzî bu bilgileri hangi eserden veya hangi şahıstan aldığına dair kesin bir açıklamada bulunmamaktadır. Bununla beraber, Ankara'da bulunduğu zamanlarda kendisiyle sıkça görüşüp sohbet ettiği, Hacı Bayram soyundan ve onun makamında postnişin olan, Hacı Bayram Camii ve çeşmesini yenileyen Şeyh Muhammed Baba'dan (ö. 1133/1720-21)[6] veya yine aynı soydan gelen ve 1145/1732-33 tarihinde irşad postuna oturan Kasım Baba'dan (ö. 1164/1750-51)[7] şifahen bazı bilgiler aldığı tahmin edilebilir. Ayrıca Hacı Bayram'ın soyundan gelenler arasında Edhem ve İbrahim adında bazı zatların olması[8], soyunun İbrahim b. Edhem'e dayandığı noktasında kısmen de olsa destekleyici bir mahiyet arz etmektedir.

Mutasavvıfımız Hacı Bayram o dönemin hareketli, önemli bir ticaret merkezi olan ve Ahîlik teşkilatının etkisi altında bulunan Ankara'nın kuzeyinde meyilli bir arazi üzerinde bugün kentle birleşmiş durumda olan Solfasıl Köyü'nde dünyaya gelmiştir. İncelediğimiz kaynakların tamamında doğum yeri olarak burası bildirilmiştir[9]. Solfasıl Ankara'nın Çubuk çayı üzerinde bulunan bir köyüdür[10]. Solfasıl günümüzde köy özelliğini yitirmiş, Ankara ile birleşmiş ve modern bir görünüm almıştır.

---

[5] Okur, Atike, *Râzî (Abdüllatif): Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tertibi* (Basılmamış Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi/Türk Dili ve Edebiyatı/Eski Türk Edebiyatı), Konya 1994, s. 65.
[6] Okur, a.g.e., s. 68, 291, 294, 299, 315, 322-325, 327.
[7] Okur, a.g.e., s. 339.
[8] Bayramoğlu, Fuat, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989, c. I, s. 85.
[9] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 11; Altınok, a.g.e., s. 4; Aynî, Mehmet Ali, *Hacı Bayram Veli* (Sad.: H.R. Yanarlı), Akabe Yay., İstanbul 1986, s. 65.
[10] Sezgit, Bayram, *Hacı Bayram-ı Veli*, Nur Yayınları, Ankara (t.y.), s. 5.

Hacı Bayram-ı Veli’nin doğduğu yer olan Solfasıl isminin kökeni hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Arapça’da “erdemli” anlamına gelen “zü’l-fazl” veya “zû fazl” sözcüğünden geldiğini[11] söyleyenler olduğu gibi bozulmuş şekli olan “Solfasıl” veya “Sonfasıl” olduğunu[12] ifade edenler olmuştur. Ancak Osmanlı döneminden günümüze kadar gelen eserlerde “Solfasıl” isminin kullanılması[13] ismin doğru kullanımının bu olduğunu bizlere göstermektedir.

Hacı Bayram-ı Veli’nin hem doğum tarihi hem de ölüm tarihi hakkında değişik rivayetler vardır. Bu konuda tarih belirten veya ipucu sunan kaynaklarımızı kronolojik sırayla incelediğimizde karşımıza çıkan şu farklı sonuçlar, mutasavvıfımızın doğum ve ölüm tarihiyle ilgili ihtilafın boyutlarını gözler önüne sermekte, Anadolu'da bu denli şöhret bulmuş bir sufinin ölüm tarihi konusunda bile farklı kayıtların olabileceğini göstermektedir.

Lâmi'î Çelebî'nin (ö. 938/1532) 1012/1603 istinsah tarihli *Futûhu'l-Müşâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Mücâhidîn (Terceme-i Nefahâtü'l-Üns)* adlı eserinde Hacı Bayram'ın doğum tarihine değinilmez ve vefatının 832/1428-29 tarihinde olduğu belirtilir [14]. Lâmi'î Çelebî'nin 927/1521 tarihinde tamamladığı bu eserinin hem baskı hem de ulaşabildiğimiz kırk civarındaki yazma nüsha metinlerinde onun vefat tarihine değinilmiş değildir. Ayrıca bu yazma nüshadaki Hacı Bayram terceme-i hâli kontrol ettiğimiz diğer baskı ve yazma nüshalarda yer almayan bilgiler içermektedir.

Lâmi'î Çelebî'ye ait gösterilen ve adı yanlışlıkla *Terceme-i Nefahâtül-Üns* diye kaydedilen 1019/1610 istinsah tarihli bir eserin zahriyye sayfasında "el-Hâc Bayrâm dünyaya geldiği Kurbân'ın ibtidâ gününde dünyaya geldiği sene 49" ve ketebe sayfası sonrasındaki sayfada "el-Hâc Bayrâm mübârek Kurbân güni dünyaya geldiğine sene 49" diye kayıt düşülmüştür.[15] Onun 749 yılı Kurban bayramı günü (1 Mart 1349 Pazar günü) doğduğuna işaret eden bu iki kaydın ne amaçla, kim tarafından ve hangi yazılı veya sözlü kaynağa dayanılarak düşüldüğüne ışık tutacak, dolayısıyla güvenilirlik derecesi hususunda yorum yapmamıza yardım edecek başka bir ifadeye bu yazma eserde rastlanmamaktadır.

---

[11] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 11.
[12] Mecdî, Mehmed Edirnevî, *Hadâiku'ş-Şakâik*, İstanbul 1269/1852, s.77.
[13] Açıkgöz, a.g.e., 138; Mecdî, a.g.e.,s. 77.
[14] Lâmi'î Çelebî, Mahmûd b. Osmân, *Futûhu'l-Müşâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Mucâhidîn*, Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., no: 1295, vr. 434b.
[15] Lâmi'î Çelebî, *Terceme-i Nefahâtü'l-Üns*, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Ktp., no: 18337, vr. 1a, 116a.

Kefevî (ö. 990/1585) ise Hacı Bayram'ın doğum tarihine değinmeksizin onun 842/1438-39 yılında vefat ettiğini belirtir[16].

Şerîfî-zâde Mehmed Şerîf Çelebî (öl. 1040/1630) 1005/1596 yılında telif ettiği *Menâkıbu'l-'Ârifîn* diye de adlandırılan (*Menâkıb-ı Şeyh Burhâneddîn/ Menâkıbu'l-Evliyâ ve Hısâlu'l-Asfîyâ*) eserinde Şeyhülislâm Berda'î'nin (ö. 835/1432) damadı olan altı aylık müridi Pîr Muhammed Hôyî (Pîrî Halife Hamîdî)'nin (ö. 864/1460) keçe ve çuhadan diktiği tacı "zamanın kutb-ı devrânı" Hacı Bayram'a giydirmesi esnasında Hacı Bayram'ın "Hoş Şeyhülislâm'sın! Altı aylık mürabbâna/müridine Rûm'un seksân yaşında kocasına tac geydürürsün!" dediğini, bu görüşmenin ardından Berda'î'nin ve damadının Eğirdir'e gittiğini nakleder[17]. Şeyhülislâm Berda'î'nin Pîr Muhammed Hôyî ile birlikte, Hızır Bey'in daveti üzerine Eğirdir'in Yazla mahallesine geliş tarihinin ise kesin olmamakla birlikte 800/1398 olduğu belirtilir[18]. Bu bilgiler asıl alındığı takdirde Hacı Bayram'ın 720/1320 yılı civarında doğduğu, 832/1428-29 veya 833/1429-30 tarihinde vefat ettiği düşünüldüğünde ise 112 veya 113 yaşında öldüğü sonucunu kabul etmek gerekir. Bununla birlikte Burdur'daki Tabak Camii'nin 832/1429 tarihli bir vakfiyeye göre Abdullah oglu Hızır Bey tarafından Eğirdir'deki Şeyhülislâm Berda'î zaviyesine vakfedildiğini[19] bilmekteyiz. Bu bilgiye dayanarak Şeyhülislâm Berda'î'nin Eğirdir'e geliş tarihinin hicri 800 ilâ 832 arasında olması gerektiği gibi Eğirdir'in Timur (ö.

---

[16] el-Kefevî, Mahmud b. Süleymân, *Ketâibu A'lâmi'l-Ahyâr min Fukahâi Mezhebi'n-Nu'mâni'l-Muhtâr*, Samsun İl Halk Ktp., no: 1061, vr. 313a.

[17] Bu olay şu şekilde aktarılmaktadır : "… Sikadan menkuldür ki, meğer ol zemân kutb-ı devrân Hâcî Bayrâm Sultan hayatda imiş, Ankara'da olurlar imiş. Mübarek tacları eskimeğin birgün dervişler 'Sultanum! Tacunuz köhne oldı, hediye gelen a'lâ kiçelerden tac dikdürelüm' didüklerinde 'Sabr idün! Takyeci gelsün' buyurub, her bâr 'Sultanum! Tacunuz yenilensin' dinildükde nice kere bu cevabı virürler imiş. Şeyhülislâm Sultan dahi Hôy'da yâbeyâb menzil ü merâhilde bezl-i feyz ve irşâd iderek altı ayda Ankara'ya gelürler. Karîb olduklarında Hâcî Bayrâm Sultan'a malum olur, dervişlerine eydür 'Takyeci geliyorur, karşu çıkalum' diyüb dervişleri ile karşu giderler. Şeyhülislâm Sultan dahi Pîr Mahammed hazretlerini terbiye vü irşâd idüb altı ayda merâtib ü makâmâtı kat' iddirüb vâsıl-ı Hak ider. Hâcî Bayrâm Sultan dahi varub Şeyhülislâm Sultan hazretlerine buluşub hal-hatır soruşdukdan sonra alub Ankara'ya getürüb hânegâhlarına kondurub birkac gün zıyafet idüb müsâhabetler itdükden sonra Hâcî Bayrâm Sultan hediye gelen kiçeleri ve çukaları getürüb Pîr Mahammed Hôyî'nin önünde koyub buyururlar ki 'Oğlum Pîr Mahammed! Bunlardan bize bir tac dikiver' didiklerinde 'Nola sultanum!' deyüb keçeleri kesüb bir a'lâ tac dikiverüb önleründe koduklarunda Hâcî Bayrâm Sultan dimişler kim 'Oğlum Pîr Mahammed! Bu tacı bana üstadundan gördüğün gibi geydür!' didüklerinde Pîr Mahammed hazretleri emre imtisâl idüb telkîn ü tekbîr idüb tacı Hâcî Bayrâm Sultan'a geydürmişler. Hâcî Bayrâm Sultan hazretleri 'Hoş Şeyh-i İslâm'sın! Altı aylık mürabbâna Rûm'un seksân yaşında kocasına tac geydürürsün!' deyü buyurmuşlar. Andan sonra Ankara'dan çıkub Hâcî Bayrâm Sultan ile vedalaşub …" (Şerîfî-zâde, Mehmed Şerîf Çelebî, *Menâkıbu'l-'Ârifîn*, Milli Ktp./Yazmalar Koleksiyonu, no: 06 Mil Yz A 9337, vr. 7b, 8a.)

[18] Yazar, Sadık, "Fetihnâme-i Kıbrıs'ın Müellifi olan "Şerîfî" Kimdir?", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, yıl: 2007, sayı: 18, s. 179 (dipnot).

[19] *Burdur İl Çevre Durum Raporu*, Burdur Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü Yay., Burdur 2004, s. 168.

817/1414) tarafından 805/1402 yılında ele geçirilmesi, halkın başka yerlere hicret etmesi[20] ve Timur'un bir süre sonra Anadolu'dan çekilmesi göz önünde tutulduğunda hicri 805-832 tarihleri arasında olması gerektiği de düşünülebilir. Menkıbede Hacı Bayram'ın "zamanın kutb-ı devrânı" diye nitelenmesi ve şeyhi Hamîdeddîn'in (ö. 815/1412) vefatını takiben kutupluk makamına geçtiği inancı dikkate alındığında ise Berda'î'nin Eğirdir'e gelişinin hicri 815-832 yılları arasında olması gerektiği ortaya çıkmaktadır ki bu takdirde en erken ihtimalle 815/1412 yılında gerçekleşen Berda'î ve Hacı Bayram buluşması esnasında söylenen "… Rûm'un seksân yaşında kocasına tac geydürürsün!" sözünün bizi ulaştıracağı doğum tarihi tahminlerinden ilki 735/1334-35 olmaktadır. Tabi ki bu doğum tarihinin tam olarak tespit edilmesini sağlayacak bir kaynak bulununcaya kadar Hacı Bayram'ın sadece bahsi geçen sözünden hareketle gerçek doğum tarihini belirlemek pek mümkün görünmemektedir.

Abdüllatîf Râzî (ö. 1153/1740), Hacı Bayram'ı anlatan kasidesinde bu konuda şöyle der:

Tulû'-ı Hacı Bayrâm-ı Velîdür heft ü sad pençde

Ğurûb-ı heşt ü sad pencâh ü şeş bâ-rûh-ı tayrân-ı[21]

Râzî'nin sadece tek nüshası bulunan divanında yer alan bu beyitte, yazı karakteri veya okuma hatası dolayısıyla altı çizili kelimenin "pençde" yahut "pencâh" şeklinde okunmaya müsait oluşu, Hacı Bayram'ın doğum tarihi olarak 705/1305-06 veya 750/1349 tarihlerini karşımıza çıkarmaktadır. Ölüm tarihi 856/1452 olarak belirtildiği için Hacı Bayram'ın ömrü 151 veya -daha makul görünen ikinci okunuşa göre- 106 hicri yıl olmaktadır. Râzî aynı kasidenin bir diğer beytinde şöyle der:

Makâm-ı evc-i kutbiyetde kırk yıl bî-kusûr aktâb

Olub keşf ü kerâmetle geçürdi bunca ezmânı[22]

Hacı Bayram'ın şeyhi Hamîdüddîn'in (ö. 815/1412) vefatını takiben kutupluk makamına geçtiği kanaati dikkate alındığında Râzî'nin "kırk yıl" ifadesi, 750/1349 tarihinde doğduğu ve 856/1452 yılında vefat ettiği ifadesiyle uyuşmaktadır. Ne var ki

---

[20] Böcüzade, Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, sad. Suat Seren, Serenler Yay., İstanbul 1983, s. 41, 81, 122.

[21] Okur, a.g.e., s. 68.

[22] Okur, a.g.e., s. 66.

Hacı Bayram'ın bu tarihte vefat ettiğini destekleyen başka bir kaynağa rastlanmadığı gibi İstanbul'un fetih tarihine (857/1453) yakın olan bu tarihin gerçeği yansıtmadığı açıktır.

Sahîh Ahmed Dede (ö. 1229/1813) onun 751 yılı Kurban bayramı günü (8 Şubat 1351 Salı günü) doğduğunu, 833 yılı Muharrem ayında (Eylül-Ekim 1429) Edirne'ye gelirken Gelibolu'ya uğradığını, sonra Edirne'de II. Murad ile görüşüp sohbet ettiğini, izin alıp geri dönerken vefat haberini aldığı Bursa'daki dostu Emîr Sultan'ın gasil ve defin işlemini bizzat kendisinin yaptığını ve bu senenin sonunda (son iki ayı Zilkade ve Zilhicce'yi asıl alarak: Temmuz-Eylül 1430) 82 yaşındayken vefat ettiğini belirtir.[23]

Hüseyin Vassâf Efendi ise, kaynağını belirtmese de şu kaydı düşmüştür: Bayramîlik tarikatı piri Hacı Bayram-ı Veli, doğum 758 (1357), yaş 75, irtihal 833 (1429-30).[24]

Tabîb-zâde Mehmed Şükrî Efendi (1334/1916 tarihinde hayatta) tarafından 1291/1874 yılında kaleme alınan *Silsilenâme-i Sûfiyye* adlı eserde Hacı Bayram'ın ölüm tarihi "irtehale'l-insân" ve "irtihâlü'l-insân" terkibi hesabıyla 832/1428-29 ve 833/1429-30 ve de -belki sehven- 853/1449-50 şeklinde kaydedilmiştir[25]. 833 yılının Muharrem ayında (Eylül-Ekim 1429) vefat ettiğini bildiren tek kaynağımız da Tabîb-zâde'nin bu eseridir.[26]

Hacı Bayram'ın ölüm tarihi hakkında bazı tarihi kaynaklarda yer alan 842/842/1438-39, 853/1449-50, 856/1452 gibi tarihler bir tarafa bırakılırsa, 832/1428-29 olarak kaydeden birkaç kaynak müstesna olmak üzere çok büyük bir çoğunluk –her ne kadar aynı kaynak veya kaynaklardan yahut birbirlerinden nakille olsa da– 833/1430 tarihini " irtihâlü'l-insân" terkibi eşliğinde[27] zikretmektedir.

Hacı Bayram-ı Veli'nin soyundan gelen Fuat Bayramoğlu, bu soydan gelenler arasındaki rivayet ve inanışa göre hazretin çok uzun yaşamış, doksanını aşkın bir yaşta ölmüş olduğuna inanıldığını, dolayısıyla 740/1339-40 yılında doğmuş

[23] Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerîn Tarihi*, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 221, 238.
[24] Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp./Yazma Bağışlar, c. II, s. 251.
[25] Tabîb-zâde Mehmed Şükrî, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, Üsküdar Selim Ağa Ktp./Azîz Mahmud Hüdâyî, no: 1098, vr. 10b, 11a, 14ab.
[26] Tabîb-zâde, a.g.e., vr. 14a.
[27] Kâmil insanın ahrete intikal etmesi anlamına gelen bu terkipteki iki kelimenin toplam sayısal değeri ebced hesabına göre 833 hicri tarihine işaret etmektedir (671 + 162 = 833).

olabileceğini söyler.[28] İsmail Erünsal tarafından ilim âlemine kazandırılan, Bayramî Melamîlerinden Abdurrahman el-'Askerî'nin 957/1550 yılında telif ettiği *Mir'âtü'l-'Işk* adlı eserinde de Hacı Bayram'ın doksanı aşkın bir yaşta vefat ettiğinden söz edilir.[29] Buradan yola çıkarak, Hacı Bayram hazretlerinin 740/1339-40 yıllarında veya birkaç sene evvelinde doğduğu düşünülebilir.

Hacı Bayram-ı Veli'nin babasının ismi Koyunluca Ahmed'tir.[30] Babasının adını Abdullah olarak kaydeden tek kaynağımız Tabîb-zâde'dir.[31] Koyunluca Ahmed'in babasının adı ise Mahmud'dur.[32] Hacı Bayram-ı Veli'nin, Safiyyüddîn ve Abdal Murad isminde iki erkek kardeşi daha vardır. Büyük oğul Hacı Bayram, ortanca oğul Safiyyüddîn, küçüğü ise Abdal Murad'dır.[33] Safiyyüddîn zahit ve dindar, Abdal Murad ise lakabından anlaşılacağı üzere büdelâdandır. Hacı Bayram ehl-i ilimden olmakla beraber tâlib-i Hak birisidir. Babası Koyunluca Ahmed de Şeyh Ali diye anılan bir zatla tasavvufi anlamda gönül bağı olan birisidir.[34] Anlaşılan o ki, Hacı Bayram tasavvuf neşvesi hâkim bir aile içerisinde yetişmiştir.

Hacı Bayram-ı Veli'nin bir kız kardeşi olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır.[35] Hacı Bayram-ı Veli'nin annesi hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi verilmemektedir. Solfasıl Köyü'ne biraz uzak bir yerde, etrafı dört duvarla çevrili bir mezarın taşında "Ümmü Hacı Bayram-ı Veli" yani "Hacı Bayram Veli'nin Annesi" yazmaktadır.[36]

Hacı Bayram-ı Veli'nin annesiyle ilgili tarihsel bilgilerin yokluğuna karşın, onun hakkında bazı menkıbeler anlatılmaktadır. Bayramî ve Halvetî şeyhlerinden Bolulu Himmet Efendi'nin belirttiğine göre, annesi Hacı Bayram'a hamile olduğu

---

[28] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 12.

[29] Erünsal, E. İsmail, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2003, s. 202.

[30] Sezgit, a.g.e., s.5; Karadeniz, Zeria, *Hacı Bayram Veli*, İstanbul 1964, s. 34; Aynî, a.g.e., s. 65; Araz, Nezihe, *Anadolu Erenleri*, Özgür Yay., İstanbul 2000, s. 155.

[31] Tabîb-zâde, a.g.e., vr. 14a.

[32] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 12; Cebecioğlu, a.g.e., s. 27. Koyunluca Ahmed'in tüccar olduğuna dair elimizdeki tek bilgi *Hikâyât* adlı el yazma eserde yer alan (Milli Ktp. / Yazma Bağışlar, no: 346/37, vr. 68b) "Atası bir sâlih mu'tekid bâzirgân idi." ifadesidir. Lakabından hareketle onun çiftçilik, hayvancılık ve doğal olarak bunlarla ilgili ürünlerin alım satımıyla da uğraşan birisi olduğu düşünülebilir.

[33] Aynî, a.g.e., s. 65; Cebecioğlu, a.g.e., s. 28, Karadeniz, a.g.e., s. 35.

[34] Lâmi'î Çelebî, *Futûhu'l-Müşâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Mucâhidîn*, Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., no: 1295, vr. 433b.

[35] Abdulkadiroğlu, Abdulkerim, *Kastamonu'da Bayramîlik ve Şemsizade Ailesi*, Anıl Matbaa, Ankara 2005, s. 85.

[36] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 14; Cebecioğlu, a.g.e., s. 27.

süre içerisinde karnındaki bebeğin bazen "Allah" dediğini işitir, karnında bir kâmil pirin bulunduğunu görürmüş. Bunu *Tarikat-nâme*'sinde şu dizelerle ifade eder:

Dahî dîr mâderî, hakkında pîrün
Ki ya'nî hazret-i sâhib serînün
Benüm batnımda iken pîr-âgâh
İşidürdüm gehî dîr îdî Allâh
Dahî dîrdî bu kavlî ümmî bilgil
Görürdüm batnım içre pîr-i kâmil[37]

Başka bir rivayette ise şu olay anlatılır:

Bir gün Hacı Bayram-ı Veli'nin annesi Açça deresinde çamaşır yıkıyormuş. Hacı Bayram'a hamileymiş ve o esnada köyü eşkıyalar basmış. Çamaşır yıkayan bu kadına, kötü niyetle saldırmışlar. Kadın çok korkmuş. Eşkıyalar tam kadını tutacakken gaipten bir ses gelmiş ve "Dokunmayın o hatuna! O bir veli anasıdır!" Eşkıyalar bu sesle ürpermişler. Korkarak hemen oradan uzaklaşmışlar. Bu nidadan Hacı Bayram'ın annesi de pek ürkmüş, hamile olduğu evladının bir Allah velisi olacağını o zaman anlamış. Bazı râvîler bu sesin, anne karnındaki Hacı Bayram-ı Veli'den geldiğini söylerler.[38] Yine halk arasındaki bir rivayette, Hacı Bayram'ın annesinin mezarını bir yapı içine almak istediklerini ancak ne yapılırsa yapılsın mezarın razı olmayarak, binanın yıkıldığını söylerler.[39]

Menkıbevî bir bilgiye göre babası Koyunluca Ahmed, bir gece rüyasında bir pirin kendisine "Ey Ahmed, doğacak oğlunun adını Numan koy ve onu okut ki Allah'ın fazileti ve inayeti senin ve oğlunun üzerine olsun." deyip kucağındaki bir yığın kitapla kaybolduğunu görür. Koyunluca Ahmed gördüğü rüya ve pirin verdiği vasiyet üzerine oğluna Numan adını verir.[40] Bu menkıbe, Hacı Bayram'ın Hanefi

---

[37] Tapsız, Meliha, *Bolulu Himmet: Divan, Manzum Tarikatname, Âdâb-ı Hurde-i Tarikat* (Basılmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi/Eski Türk Edebiyatı), Ankara 1995, s. 131; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 13.
[38] Bayramoğlu, a.g.e., c. I,s. 14; Altınok, a.g.e., s. 6.
[39] Bayramoğlu, a.g.e., c. I,s. 14.
[40] Altınok, a.g.e., s. 6.

mezhebinde olan âlimlerin biyografilerine ilişkin bazı eserlerde (Kefevî'nin *Ketâib*'i gibi) yer almasına neden olacak kadar âlim ve müderris bir zat olması da hatırlandığında, asıl adı Numan olan Ebû Hanîfe'yi (ö. 150/767) çağrıştırmaktadır.

Hacı Bayram-ı Veli'nin gerçek adı Numan olduğu[41], Bayram adının ise doğuştan verilmeyip, tasavvufa intisabı sırasında şeyhi Hamîdeddîn Aksarâyî ile bir kurban bayramında rastlaşmalarından dolayı verildiği[42] şeklindeki genel kabül gören görüş hakkında Hacı Bayram'ın unvanları başlığı altında kritik yapılacaktır.

Ulaşılabilen kaynaklar arasında Hacı Bayram'ın fiziki görünümü, klasik tabirle hilyesi hakkında bilgi sunan tek kaynağımız, daha önce işaret edildiği üzere, Osmanlı şairi Abdüllatîf Râzî'dir. Divanında Hacı Bayramı çeşitli övgülerle vasfeden şiirleri[43] yanı sıra şu beyitler bu konuda oldukça fikir verici kabul edilebilir:

Gel imdi hılye-i pâkün dilâ nazm iyle terkîm it

Beyân eyle serâpâ zikr olunsun cism-i nûrânî

Görenler Hâcı Bayram-ı Veli hazretlerin cânâ

Didiler ahsen-i vech üzre halk itmiş Hüdâ ânı

Şüküfte goncadur gûyâ mübârek levn-i sîmâsı

Nücûma ta'n ider rûyındaki nûr-i fürûzânı

Mücellâ mâh-ı tab-âsâ cebîn-i nûr-i akdesle

İder levh-i dili pür-nûr fürûz-i levh-i pîşânı

Mübârek şekl-i âb-rûsı hilâl-i meh-nev ü gerdûn

Te'âla'llâh ki halk itmiş açık ol ebruvânânı

Vesî'u'l-çeşm ne sarı vü ne hod esved

Velî sarıya mâil seyr iden olurdı hayrânı

Gül-i hamrâ gülistân-ı rûhını eyleyüp gülşen

Açılmışdı o nahl-i cennetün vird-i gülistânı

Didiler seyr iden gencîne-yi rûyında ânın

---

[41] Karadeniz, a.g.e, s. 34; Sezgit, a.g.e., s. 5; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 11.
[42] Cebecioğlu, a.g.e., s. 34; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 11.
[43] Okur, a.g.e., s. 278-279.

Ki gûyâ ber-rasad âvihte elmâs-ı dirahşânı

Dimezlerdi siyah çerde olanlar nâzır-ı rûyı

Bakanlar dikkat ile didiler sarıdur elvânı

Nahîf idi mübârek lihyesinün sûy-i bâlâsı

Muhassal oldı ol sultan şeh-i hüsnün Nerîmânı

Kadd-i merğûb-ı mevzûnı dırâz ne kasîr idi

Olup ber-i'tidâl ol cism-i sîm-i serv-i sâmânı

Bî-ekl idi za'îf ü ne mülahham ol ten-i sîmîn

Katı nâdir geyinürdi ânun cisminde mûyânı

'Ulûm-i fenn-i sûrîde ferîd-i 'asr idi bizzât

Bihâr-ı ma'nevîde olmış idi fülk-i pûyânı[44]

Bu mısralardan anlaşıldığı kadarıyla Hacı Bayram pembe simalı, son derece nurani yüzlü, parlak alınlı, araları açık hilal kaşlı, iri gözlü, sarı saçlı, sarıya çalan tenli, üst tarafı seyrek sakallı, orta boylu, kilolu olmayıp biraz zayıfça bir yapıya sahiptir.

Abdüllatîf Râzî'nin belirttiğine göre Hacı Bayram'ın nesli şü üç oğlundan devam etmiştir: Ahmedî mahlaslı Baba Sultan, Baba Edhem ve Baba Haydar.[45] Bayramoğlu'nun aile şecerelerinden ve diğer resmi kayıtlardan hareketle tespit ettiğine göre Baba Haydar Hacı Bayram'ın torununun torunudur ve diğer iki isme Ahmed Baba, İbrahim ve Ali isimlerini eklemek gerekmektedir[46].

2.2. Tahsili, İlmî Kişiliği, Müderrisliği

Hacı Bayram-ı Veli'nin iyi bir eğitim aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Tahsil hayatına ilk önce köyü Solfasıl'da başlamıştır. Arapça'yı öğrendiği ilk hocası Ankara'da Şeyh İzzeddîn (ö.750/1349/50) olmuştur.[47] Şeyh İzzeddîn'den bir müddet

[44] Okur, a.g.e., s. 66-67.
[45] Okur, a.g.e., s. 68.
[46] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 85.
[47] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 13-14; Altınok, a.g.e., s. 7.

temel dersleri aldıktan sonra daha üst seviyede Arapça, Farsça, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Matematik gibi Anadolu'da o çağda yaygın şekilde okutulan ilimleri okuyup öğrenmek için Bursa'ya, ilmî bilgilerini arttırmak geliştirmek için Kayseri ve Aksaray'a gittiği tahmin edilmektedir. O dönemde Anadolu'da Ankara, Kayseri, Sivas, Amasya, Aksaray gibi yerlerde bulunan medreseler çok önemliydi ve üniversite hükmündeydi. Bu büyük medreselerde, devrin önemli müderrisleri, hocaları dersler verirdi.[48] Hacı Bayram'ın medreselerde tahsilini tamamladıktan sonra memleketi Ankara'ya büyük bir âlim olarak döndüğü anlaşılmaktadır.[49]

Bir rivayete göre Hacı Bayram bir süre kazaskere tezkirecilik görevini üstlenmiştir.[50] Hikaye tarzında anlatılan bir başka rivayete göre Sultan Murad (Hüdâvendigâr) zamanında (761-791/1360-1389) 500 akçalık kadılık görevine yükselmiştir.[51] Ayrıca ileride değinileceği üzere, Yıldırım Bayezid'in bir müddet kapıcıbaşısı olduğu da nakledilmektedir. Şu halde Hacı Bayram'ın müderrislik ve diğer görevlerde bulunduğu göz önünde tutulursa, tasavvufa intisabı öncesinde ve sonrasında Osmanlı sultanlarıyla, devlet erkânıyla, âlimler ve çağdaşı bazı mutasavvıflar (Emir Sultan vb.) ile yakın ilişkiler içinde olmasını, hem yöneticiler hem de halk nezdinde itibar görmesini ve özellikle de tarikatinin kısa sürede çok sayıda müntesibler edinecek şekilde yayılmasını yadırganmayacak bir husus olarak görmek gerekir.

Önce Bursa'da daha sonra Ankara'da Melike Hatun adındaki bir hayırseverin yaptırmış olduğu bir medresede müderrislik yapmış olması[52] onun aklî ve naklî ilimlere son derece vakıf olduğunun da bir tezahürü olarak kabul edilebilir.[53] Bu çıkarımda bulunmak zor olmasa da Hacı Bayram'dan söz eden birçok kaynakta onun

---

[48] Aynî, a.g.e., s. 65-66.
[49] Altınok, a.g.e, s. 7.
[50] Lâmi'î Çelebî, *Futûhu'l-Müşâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Mucâhidîn*, Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., no: 1295, vr. 434b.
[51] "Velhâsıl temâm mevâlî-i 'ızâm[dan] oldı. Sultan Murad Han zamanında beş yüz akçalık kadı idi. Malı dahî bî-nihâye idi." şeklinde ifade *(Hikâyât*, Milli Ktp. / Yazma Bağışlar, no: 346/37, vr. 68b) onun Ankara'da sadece müderrislik değil kadılık yapmış olabileceği ihtimalini de düşündürmektedir. Nitekim Ankara sancağının tek önemli şehri olduğu için, Ankara kazası da sancağın en büyük kadılık bölgesi idi ve Ankara kadısı sancağın, rütbesi en yüksek şer'î görevlisi idi. XVI. yy.ın sonlarından itibaren Ankara'ya atanan kadılar, "mevleviyet" payesine yükselmiş ilmiye mensupları arasından seçiliyorlardı ve yevmiyeleri 300 ile 500 akçe arasında değişiyordu. Mevleviyet kadıları genellikle sancakların ve eyaletlerin merkezi olan şehirlerin çevresindeki kazalara tayin ediliyorlardı. Ankara da böyle bir kazadır. Bkz. Taş, Hülya, *XVII. Yüzyılda Ankara* (Basılmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Tarih/Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı), Ankara 2004, s. 41.
[52] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 14; Aynî, a.g.e., s. 65; Sezgit, a.g.e., s. 5.
[53] Karadeniz, a.g.e., s. 35.

Ankara'daki müderrislik görevine neredeyse ittifakla değinilmiş olmasına karşın, bazı araştırmacılar onun hem gerçek anlamda müderrisliği hem de Kara Medrese'nin varlığı konusunda bazı şüpheler gündeme getirmektedir. Örneğin, Nihat Azamat' Abdurrahman el-Askerî'nin *Mir'âtü'l-'Işk*'ında yer alan ve Pir Ali Aksarâyî'den (ö. 945/1538) nakledilen bilgilere dayanmaktadır. Azamat'ın ifadesine göre, bir mecliste Pir Ali'ye, Hacı Bayram evlâdının "Müderris idi, medreseden geldi, derviş oldu" dedikleri hatırlatılıp görüşü sorulduğunda Pir Ali'nin "Belî! Anlarun dahî sözi gerçekdür, ışk medresesinün müderrisidür; 've allemnâ[hü] min ledünnâ'[54] dershânesinün kûşe-nişînidür…" diye cevap vermesi, Hacı Bayram'ın zâhirî anlamda müderris olmadığını açıkça ifade eder. Ayrıca bu dönemi inceleyen eserlerde, Ankara'da Kara Medrese diye bir medreseden söz edilmediği gibi, böyle bir medrese bulunmuş olsa bile Hacı Bayram'ın burada müderrislik yaptığı kanıtlanmadıkça Pir Ali Aksarâyî'nin verdiği bilgiye itibar edilmelidir.[55]

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki Aksaraylı Pir Ali'nin bu sözünden Hacı Bayram'ın zâhirî anlamda müderris olmadığı sonucunu çıkarmak yerine, hem zâhirî anlamda müderrislik yaptığı hem de daha sonra tasavvufta irşad mertebesine ulaşmasıyla birlikte manevi hayatta mürşidlik anlamında bir tür tedris vazifesini yerine getirdiği sonucunu çıkarmak daha isabetli görünmektedir.

Osmanlı arşiv belgelerinde Ankara'da Kara Medrese diye anılan bir medrese bulunduğundan söz eden bir kayıt –şimdilik– tespit edilmemiş olsa da, bu medresenin adını zikreden ve Hacı Bayram dönemine yakın diyebileceğimiz ilk tarihi kaynaklarımız arasında Lâmi'î Çelebî'nin (ö. 938/1532) 927/1521 yılında telif ettiği *Futûhu'l-Müşâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Mucâhidîn (Terceme-i Nefahâtü'l-Üns)* adlı eserinin 1012/1603 istinsah tarihli yazma nüshası[56] ve Mehmed Mecdî Efendi'nin (öl. 999/1591) 995/1586 tarihinde telif ettiği *Hadâ'iku'ş-Şakâik (Terceme-i Şakâiku'n-Nu'mânîyye)* adlı eseri[57] gösterilebilir. Ayrıca Nev'î-zâde 'Atâî'nin (ö. 1045/1635) *Hadâ'iku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâik* adlı eserinde de Kara Medrese

---

[54] Kehf (18), 65.
[55] Azamat, Nihat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", *DİA*, c. XIV, İstanbul 1994, s. 444.
[56] Lâmi'î Çelebî, *Futûhu'l-Müşâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Mucâhidîn*, Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., no: 1295, vr. 433b.
[57] Mecdî, a.g.e., s. 77.

zikredilmektedir[58]. Son iki eserde ayrıca Ankara Medresesi diye bir medreseden de bahsedilmektedir[59].

Ankara'da Kara Medrese adlı bir medresenin varlığından söz eden bu üç eser arasında kendisinden sonraki kaynaklar tarafından gerek isim verilerek gerek isim verilmeden Hacı Bayram'la ilgili bilgileri alıntılanan tek kaynak Mecdî Efendi'nin eseri görünmektedir. Bu medresenin varlığı ve adıyla ilgili olarak Taşköprüzâde'nin *eş-Şakâiku'n-Nu'mânîyye* adlı eserinin yazma nüshaları yanı sıra, bu eserin bazı ilaveler eşliğinde Türkçe'ye tercümesi olan Mecdî Efendi'nin *Hadâ'iku'ş-Şakâik*'i ve tarihen daha eski birebir tercümesi niteliğindeki Mühtesib-zâde Mehmed Hâkî Belgradî'nin (968/1561 de sağ) *Hadâ'iku'r-Reyhân fî Tercemeti Şakâiki'n-Nu'mân*'ı ile İbrâhîm b. Ahmed Amâsî'nin 966/1559 tarihinde tamamladığı *Terceme-i Şakâik'un-Nu'mâniyye*'si, konumuzla ilgili metinleri karşılaştırıldığında şöyle bir durum karşımıza çıkmaktadır:

"… şer'î ve aklî ilimlerle meşgul oldu ve ikisinde de mahir olup Ankara şehrinde müderris oldu (sâra müderrisen bi-medîneti Ankara). Sonra tedrîsi terk etti…"[60]

"… şer'î ve aklî ilimlerle meşgul oldu ve ikisinde de mahir olup Ankara Medresesi'nde müderris oldu (sâra müderrisen bi-medreseti Ankara). Sonra tedrîsi terk etti…"[61]

"… 'ulûm-i 'akliyye ve nakliyeye meşğul olub ikisinde de mahir oldı. Sonra Engüri Medresesi'nde müderris oldı. Sonra medreseden ferâğat eyleyüb…"[62]

"… 'ulûm-i şer'iyyeye ve 'akliyye iştiğal idüb ikisinde bile mahâret-i tâm tahsîl idüb ba'dehû Ankara Medresesi'nde müderris olub ba'de zemân terk-i tedrîs idüb..."[63]

"… 'ulûm-i 'akliyye ve fünûn-i şer'iyyeye iştiğâl-i tâm ile meşğul olub temehhür eyledükde 'âdât-i sâdât-i 'ulemâ üzre menâsıb-i dünyeviyyeden Engüri'de

---

58 'Atâî, Nev'î-zâde, *Hadâ'iku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâik*, İstanbul 1268/1852, s. 736.
59 Mecdî, a.g.e., s. 450, 478, 493; 'Atâî, a.g.e., s. 30, 96.
60 Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, Ezher Ktp./Umûmî, no: 326118, vr. 22b.
61 Taşköprüzâde, a.g.e., Adana İl Halk Ktp., no: 1127, vr. 18a.
62 Amâsî, İbrahim b. Ahmed, *Terceme-i Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, Milli Ktp. / Adnan Ötüken İl Halk Ktp., no: 06 Hk 3260, vr. 20a.
63 Belgradî, Muhtesib-zâde Hâkî Mehmed, *Hadâ'iku'r-Reyhân fî Tercemeti Şakâiki'n-Nu'mân*, Manisa İl Halk Ktp., no: 1368, vr. 32a.

Melike Hatun binâ itdüği Kara Medrese dimekle ma'rûf medresede müderris oldı…"[64]

Bu çevirilerde asıl alınan Arapça metinlerin istinsahlarında ortaya çıkan farklılıkların veya yanlışlıkların dikkate alınması suretiyle şu tespitlere ulaşmak muhtemel olmaktadır:

Orijinal Arapça metinde "sâra müderrisen bi-medîneti Ankara (Ankara şehrinde müderris oldu)." şeklinde yer alan cümle "sâra müderrisen bi-medreseti Ankara (Ankara Medresesi'nde müderris oldu)." şekline dönüşmüş veya tam tersi söz konusu olmuş, bu iki farklı metin ikincisi asıl alınarak aslına sadık iki farklı çeviride yerini almış, Mecdî Efendi'nin kendi ilaveleri eşliğindeki genişletilmiş çevirisinde ise yorum yapmaya imkan tanımayacak bir farklılığa ulaşmıştır. Arapça kaleme alınan orijinal müellif nüshası tespit edilemediği (veya günümüze ulaşmadığı) için hangi cümlenin müellif tarafından yazıldığını bilemiyoruz. Ancak bu durumun gerçekleşebilmiş olması, bu cümlede yer alan "Ankara" kelimesinin elif ve nûn harfinin (a-n) yazma eser istinsahlarındaki hatalar sonucunda düşürülmesiyle "sâra müderrisen bi-medreseti Kara (Kara Medresesi'nde/Kara Medrese'de müderris oldu)." şekline dönüşmesinin de uzak bir ihtimal olmadığını akla getirmektedir. Ne var ki adı geçen Arapça eserdeki cümlenin bu şekle dönüştüğü bir nüshayla şimdilik karşılaşabilmiş değiliz.

Bu varsayımlara karşın, I. Murad zamanında (761-791/1360-1389) resmi kayıtlarda tescil edilmiş olan Melike Hatun Medresesi'nin[65] halk arasında Kara Medrese diye anılmasının da muhtemel olduğunu düşünebiliriz. Nitekim Ankara'da Melike Hatun Medresesi'nden ayrı olarak bir mahalleye adı verilen ve Ak Medrese diye anılan bir başka medresenin var olduğu da resmi kayıtlarda ortaya çıkmaktadır.[66] Hacı Bayram'ın zaviyesini ve camisini bitişiğinde kuracağı Ogüst tapınağı, bir süre Ak Medrese adı altında eğitim müessesesi olarak kullanılmıştır.[67] Her halükârda medrese adının Kara Medrese olduğu konusunda ısrar etmek yerine, bunu teyid eden bir delil bulununcaya kadar Melike Hatun Medresesi diye anmak daha isabetli görünmektedir.

---

[64] Mecdî, a.g.e., s. 77.
[65] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 15.
[66] Erdoğan, Emine, "Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt: 6, sayı:1, yıl 2000, s. 256, 258.
[67] Cebecioğlu, a.g.e., s. 51.

Sonuç itibariyle kesin ve asıl önemli olan husus Hacı Bayram'ın ömrünün bir döneminde müderrislik vazifesini ifa etmiş olduğudur. Lâmi'î Çelebî'nin "Evâilde hayli zaman müderrislik etmişdür." ifadesi[68] ve Sarı Abdullah Efendi'nin "Hayli zaman tarîk-ı ilme gûşiş idüb zümre-i müderrisînden olub, hatta Yıldırım Bâyezîd'in kapıcıbaşısı olmuş idi deyü rivayet iderler." diye nakletmesi[69] onun müderrislik döneminin pek de kısa olmadığına işaret etmektedir. Nitekim onun otuz, otuz beş yaşlarında müderrisliğe başladığı varsayılarak şeyhi Hamîdeddîn ile karşılaştığında en azından on yılı aşkın bir süre müderrislik yapmış olabileceği[70], hatta söz konusu karşılaşma tarihinde Hacı Bayram'ın altmış yaşlarında olabileceğini savunan Azamat'a göre[71] yirmi beş, otuz yıl müderrislik yaptığı tahmin edilmektedir.

2.3. Unvanları

2.3.1. Hacı Bayram

Şiirlerinde kendisini "Bayram", "Hacı Bayram" diye anan mutasavvıfımızın tek başlarına yahut ikisi birlikte bu unvan veya isimlerle anılması konusunda farklı bilgiler karşımıza çıkmaktadır. İlgili kaynakların bazılarında, Hacı Bayram-ı Veli'nin asıl adının Numan olduğu, hocası Hamîdeddîn-i Aksarâyî ile karşılaşmasının bir kurban bayramı sabahına denk geldiği ve Hacı Bayram'a "İki bayramı bir arada yaptık sevinelim, senin adın bundan böyle Bayram olarak anılsın." dediği belirtilir ki şeyhi tarafından ona bu adın verildiği kanaati günümüze kadar yaygın bir şekilde devam etmiştir[72]. Bu olaydan sonra Hacı Bayram'ın gerçek adı olan Numan unutulmuş, Bayram ismi meşhur olmuştur, denilebilir.

Bu bilgiler yanında Bayram isminin, bir bayram günü doğduğu için verildiğini dolayısıyla asıl isminin Bayram olduğunu ima eden kaynaklar da vardır[73]. Ayrıca, Lâmi'î Çelebî'nin (veya onun eserini istinsah edenin) Koyunluca Ahmed'in

---

[68] Lâmi'î Çelebî, *Terceme-i Nefahâtü'l-Üns*, s. 684.
[69] Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l Fuâd fi'l-Mebde' ve'l-Meâd*, İstanbul 1288/1871, s. 233-234.
[70] Cebecioğlu, a.g.e., s. 38.
[71] Azamat, a.g.m., s. 444.
[72] Harîrîzâde, Kemâleddîn, *Tibyânü'l-Vesâil*, Süleymaniye Ktp./İbrahim Efendi, no: 430/c. I, vr. 172b ("Denildi ki…" ibaresiyle nakleder); Altınok, a.g.e., s. 90; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 11.
[73] Müstakim-zâde Sadeddîn *Mecelletü'n-Nisâb* adlı eserinde (Süleymaniye / Halet Efendi Ktp. No: 628, vr. 152a) "Bayrâmiyye" kelimesini açıklarken "Bayram, Türkçe lafızdır, anlamı 'kul' demektir. Türkmenler ve Kürtler, çocukları bayramlarda doğduğunda onlara bu adı verirler." der ve eserinin "Hacı Bayram" maddesi (vr. 177a) de dahil onun Numan ismine işaret etmez. Aynı şekilde Sahîh Ahmed Dede onun Kurban bayramı günü doğduğunu belirtmekle (*Mevlevilerîn Tarihi*, s. 221) Bayram isminin bundan dolayı koyulduğuna işaret ediyor gibidir.

"üç oğlı vardı, ulusına Bayram dirlerdi"[74] ifadesi de bunu desteklemektedir. Aynı ifade İsmail Hakkı Bursevî tarafından da kullanılmaktadır[75]. Üstelik Mecdî Efendi'nin *Şakâik* tercümesinde o sıralarda Kayseri'de bulunan Şeyh Hamîdüddîn'in Şüca-i Karamânî'yi "Engürî'de Hacı Bayram adlu bir müderris vardur. Var ânı da'vet eyle gelsün" diyerek Ankara'ya gönderdiği belirtilir.[76] Bu ifadeler ile biraz önce yine Şeyh Hamîdeddîn'in ağzından nakledilen ifade uyuşmamaktadır. Anonim bir yazar tarafından kaleme alınan *Hikâyât* adlı el yazma eserde "Hacı Bayram'ın mevlûdî Engürî idi. Atası bir sâlih mu'tekid bâzirgân idi. Bir oğlı vücûde geldi, adını Hacı Bayram didiler." ifadesi yer alır.[77]

Bu bilgiler, Hacı Bayram'a doğumuyla birlikte Bayram adının hatta Hacı Bayram adının verildiğini, şeyhiyle karşılaşmadan önce de Hacı Bayram diye anıldığını göstermektedir. Günümüzde Anadolu'da doğuşundan itibaren çocuklara sadece "Hacı" isminin veya "Hacı Ahmet", "Hacı Ali" gibi çift isimlerin verildiği bilinen bir husustur. Dolayısıyla şeyhiyle beraber hacı olduktan sonra Hacı unvanı aldığı tarzındaki yorumlar[78] birer tahminden öteye geçmemekte, tarihi kaynaklarımızda da buna yönelik bir kayda rastlanmamaktadır. Ayrıca bazı vakfiye kayıtlarında[79] ismi geçerken Hacı Bayram diye anılması ve babasının, dedesinin isimlerinin unvan ve künyesiz olarak sadece asıl ve tek isimle anılmasına karşın Numan isminin kaydedilmemesi de dikkat çekicidir.

2.3.2. Veli

Veli; dost, ibadet eden, muhafaza edilen, Allah'a itaat eden gibi anlamlara gelir. Kur'an-ı Kerim'de bir ayette veliler hakkında "Onlar iman edip de takvaya ermiş olanlardır[80]." denilir. Allah dostları, iman ile marifetullaha ve takva ile de üstün ahlaka ulaşmış olduklarından her türlü korkudan, kederden kurtulmuşlardır[81].

---

[74] Lâmi'î Çelebî, *Futûhu'l-Müşâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Mucâhidîn*, Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., no: 1295, vr. 433b.
[75] Bursevî, İsmail Hakkı, *Silsiletü'l-Celvetiyye*, Millet Ktp. / Şer'iyye, no: 1040, vr. 57b.
[76] Mecdî, a.g.e., s. 77.
[77] *Hikâyât*, Milli Ktp. / Yazma Bağışlar, no: 346/37, vr. 68b.
[78] Cebecioğlu, a.g.e., s. 34; Altınok, a.g.e., s. 90.
[79] 832/1428-29 tarihli bir vakfiyede (ki daha sonra yanmış olduğu belirtilir) ve Ramazan 831/Haziran 1428 tarihli bir diğer vakfiyede, şahitler arasında Hacı Bayram'ın da adı Kutbu'l-evliyâ eş-Şeyh el-Hâc Bayram b. Ahmed b. Mahmud el Ankaravî diye geçmektedir. Bkz. Bayramoğlu a.g.e., s. 12 (dipnot).
[80] Yunus (10),63.
[81] Altınok, a.g.e., s. 92.

Birçok sufi hakkında olduğu gibi, Hacı Bayram'ın da takvasından ve sahip olduğu üstün ahlak özelliklerinden ötürü veli diye anılması son derece normaldir.

2.3.3. Hacı Paşa

Şeyh Hamîdeddîn-i Aksarâyi'nin oğlu Yusuf Hakîkî (ö. 893/1487), babasının ölümünden sonra müridi olduğu ve sülûkünü tamamladığı mürşidi Hacı Bayram-ı Veli'den "Şeyh Hacı Paşa" diye hem divanında[82] hem de risalesinde[83] söz etmektedir. Hacı Bayram'ın halifesi Akşemseddîn de şeyhini "Hacı Paşa" diye anmaktadır[84].

Adı tespit edilemeyen bir yazar tarafından telif edilen *Tuhfetü'l-Ebrâr* adlı eserde, eserin yazılış sebebi açıklanırken şöyle denilir: "… Sebeb-i te'lîf-i kitâb oldur kim meger sulahâdan dîn [Salâhaddîn?] adlu bir 'âbid varidi, ol sultânu'l-'ârifîn ve kutbu'l-muhakkıkîn ve mürşidü't-tâlibîn ve kıdvetü's-sâlikîn şeyhu'ş-şuyûh Hacı Paşa hazretleri[ni] ki ol Hacı Bayram'dür –nevvarallâh zarihah– vâkı'a[sında] görmiş şöyle remz etmişler kim 'İy dervîş, eger segâ dînigi hıfz idüb sâknamak [sakınmak, takva] gerekse var fülân makamda fülân kişiye eyit, sening içûn bir def'aya [dine?] müte'allik kitâb yaziversün tâ ânı dâyim okuyasın, ânıng sebebiyle dînigi hıfz idesin' deyü bu za'îf nahîf du'âcılarına işâret etmişler…"[85]

Bu ifadelerden hareketle Hacı Paşa adının en az Hacı Bayram adı kadar mutasavvıfımız hakkında kullanıldığını, hatta müntesipleri arasında daha çok bu unvanla anıldığını söyleyebiliriz.

'Paşa' resmî en yüksek unvandır ve yalnız kılıç sahiplerine özgüdür. Bazı yüksek sivil görevlilere de bu unvan kullanılıyordu.[86] O dönemlerde, Hacı Bayram-ı Veli devrin önemli medreselerinde müderrislik yaptığı için de bu unvanı almış olduğu düşünülebilir.

---

[82] Hakîkî, Yusuf, *Hakîkî Dîvânı*, Haz.: Erdoğan Boz, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2007, s. 61-64.
[83] Çavuşoğlu, Ali, "Yûsuf-ı Hakîkî'nin Tasavvuf Risalesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 13, yıl: 2002, s. 137.
[84] Yücel, Ayşe, *Akşemseddin'in Eserlerinin Dini-Tasavvufi Açıdan Tahlili* (Basılmamış Doktora tezi, Gazi Üniversitesi/Türk Dili ve Edebiyatı), Ankara 1994, s. 67.
[85] *Tuhfetü'l-Ebrâr*, Ankara Milli Ktp. Yazmaları, no: A 7341, vr. 9b (79 varaklık bu yazmanın 1b varağında yer alan 'hâzâ Kitâb-i Tuhfetü'l-Ebrâr li-Şeyh-i Kâmil el-Muhakkik ve Fâdıl el-Müdakkık Hazret el-Hâcî Bayrâm Sultân' ifadesine dayanılarak, bu eserin yazarı olarak ktp. Kaydında Hacı Bayram adı yer almaktadır ki yukarıda sunulan alıntı bunun yanlışlığını açıkça göstermektedir).
[86] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 16-17.

Ayrıca Osmanlılarda, kuruluş devrinde, bir ailenin yaşça en büyük olan erkek evladına 'Paş' unvanı verilmekteydi ve Hacı Bayram-ı Veli, Koyunluca Ahmed'in yaşça en büyük oğluydu.[87] Bu yüzden Hacı Bayram'a 'Paşa' unvanı verilmiş olabilir.

2.3.4. Ahî Sultan

Selçuklu hükümdarlarının teşvikleri ile Anadolu'da yaygınlaşan Fütüvvet hareketi, Ahî Evren'in (ö. 659/1261) öncülügünde Kayseri'de bir sanayi sitesinin kurulmasından itibaren Ahîlik adıyla esnaf ve sanatkârlar arası bir kuruluş haline dönüşmüştür. Tedricen diğer Anadolu şehirlerine yayılan bu meslekî, dinî, ahlâkî Türk esnaf ve sanatkârlar birliği, zamanla tasavvufî yönü daha ağır basan bir kimliğe bürünmüştür. Türkmen beylerinin bağımsızlıklarını ilan ettikleri Beylikler döneminde, Ahîler Ankara havalisinde burada bir hükümet kurmuşlardır. Osmanlıların 755/1354 yılında şehri zaptetmeleri üzerine, Karamanoğulları'nın teşviki ile burayı tekrar geri almışlar ve 763/1361 tarihine kadar hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Nihayet bu tarihte Osmanlılar'ın Ankara'yı tekrar kuşatmaları sırasında direniş göstermeden şehrin anahtarlarını bizzat Murad Hüdâvendigâr'a teslim etmişlerdir.[88] Şu halde Hacı Bayram'ın çocukluk veya delikanlılık döneminde Ankara şehrinin yönetimi ve kültür hayatında Ahîlik teşkilatının önemli bir etkinliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim şeyhlik yaptığı ve Osmanlı idaresinde yaşadığı dönemde kendisine intisap edenleri, yeteneklerine göre ayırması, onları sanat ve ziraatta görevlendirmesi, kendi geçimini tarım ve çiftçilikle sağlaması, sadaka ve zekât toplayarak, bunları gariplere, yetim, dul ve yoksullara dağıtması onun aynı zamanda Ahî teşkilâtına da mensup olabilecegini akla getirmektedir.[89] Bayramoğlu Hacı Bayram'ın Ahîlik ile paralellik arz eden günlük yaşamı ve uygulamalarından hareketle kendisinin Ahî Sultan diye de anıldığını kaydeder. Bununla birlikte Ahî Sultan diye anıldığına dair şu an için tek tarihi kayıt Şeyh Mehmed Şâfi'î'nin Bayramî Melâmîlerinin silsilesini anlattığı bir kasidesindeki şu beyittir:

---

[87] Cebecioğlu, a.g.e., s .33; Sarı, a.g.e., s. 233-234.
[88] Çiftçioğlu, İsmail, "Ahiler Döneminde Ankara'daki Bazı İlim ve Fikir Adamları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: II, sayı:2, yıl: 2001, s. 27-28.
[89] Altınok, a.g.e., s. 88; Çiftçioğlu, a.g.m., s. 33.

Şeyh Hâmid ü Ahî Sultan Hacı Bayram-ı Veli

Tâc ü hırkadan geçübdür ol Emîr-i rehnümâ[90]

2.3.5. Şeyhu'r-Rûm

Kanunî Sultan Süleyman zamanında (927- 974/1520- 1566) düzenlenmiş bir tahrir defterinde ve II. Selim saltanatı yıllarından 979/1571 tarihli bir vakıf defterinde mutasavvıfımızdan "Şeyhu'r-Rûm Hacı Bayram el-merhûm" diye söz edilmektedir. Bu defterler Fatih'in sadrazamlarından Mahmut Paşa'nın kurduğu vakıflara ait kayıtları içermektedir. Şu halde bu deyim o zamanlarda ve belki de Hacı Bayram'ın sağlığında kullanılmış olmalıdır. Bilindiği kadarıyla bu tanımlama Anadolu'da yaşamış diğer velilerinden herhangi birisi için kullanılmış değildir.[91]

2.3.6. Kapıcıbaşı

Mutasavvıfımızın Yıldırım Bâyezid'in (ö. 805/1403) kapıcıbaşısı olduğu belirtilir[92]. Kapıcıbaşılık, Osmanlı devletinde resmi bir görevdi ve saray görevlilerinin önde gelenleri arasındaydı. Kapıcıbaşı olan kişi, gizli fermanları eyaletlere ulaştırır, elçilerin padişah huzuruna çıkarılışlarında koltuklarına girer, padişahın camiye çıkışında yanında bulunurdu[93]. Tabi ki HacıBayram'ın müderrisliği ve kapcıbaşılığı terk edip tasavvufî yaşantıda ilerlemesi sonucu artık bu unvanla anılmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

2.3.7. Monla/Molla

Hacı Bayram'a şeyhi Hamîdeddîn'in bir vesileyle "Monla Hacı sakın mağrur olma hâ!" demesi[94], bir kaynağımızın belirttiğine göre sohbetiyle onu cezbeye düşüren ve Hamîdeddîn'e bağlanmasını salık veren Şeyh Ali'nin de ona "Monla Bayram! Bu meyyit senün gibi monla değüldi" diye söylemesi[95], bazı tasavvuf klasiklerindeki sufi ve molla çatışmasını hatırlatmakla beraber, belki de kibir ve

---

90 Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 43.
91 Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s.37-38.
92 Erünsal, a.g.e., s. 202; Sarı, a.g.e., s. 233-234; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 15.
93 Cebecioğlu, a.g.e., s. 33.
94 Çavuşoğlu, a.g.m., s. 138.
95 Lâmi'î Çelebî, *Futûhu'l-Müşâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Mucâhidîn*, Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., no: 1295, vr. 433b.

kendini beğenme duygusuna karşı uyarmak amacıyla mürşidlerinin zaman zaman Hacı Bayram'a bu şekilde hitap ettiğini göstermektedir. Tabi ki dervişliğe geçmeden önce müderrisliğini ve zahiri ilimlerdeki yetkinliğini çağrıştırcı nitelikte molla diye anılmış olması da muhtemeldir.

2.4. Tasavvufa İntisabı

Hacı Bayram'ın tasavvufa yönelişi ve şeyhi Hamîdeddîn'e intisabı konusunda kaynaklarımız birbirinden oldukça farklı rivayetler içermektedir. Bu farklılıkların daha detaylı gözden geçirilmesine ve konunun daha ziyade menkıbevi tarzda aktarılması nedeniyle nakledilenlerin tarihsel gerçekliğini tespit hususundaki zorluğun da fark edilmesine hizmet edeceği düşüncesiyle ilgili rivayetleri sunmak istiyoruz.

Hikâyât adlı yazma mecmuada şöyle nakledilir:

"Sultan Hacı Bayram'ın mevlûdü Engüri idi. Atası bir sâlih mu'tekid bâzirgân idi. Bir oğlı vücûde geldi. Adını Hacı Bayram didiler. Çünki[m] dört ay ve on günlük oldı (?) bir mübarek günde ilim ta'lîmine virdiler. Ammâ Hacı Bayram bir mertebe zekî-tab' idi kim, bir kere ta'lîm kifâyet iderdi. Velhâsıl temâm mevâlî-i 'ızâm[dan] oldı. Sultan Murad Han zamanında beş yüz akçalık kadı idi. Malı dahî bî-nihâye idi. İttifâk birgün Akserây'dan Şeyh Hamîd Sultan –aleyhi'r-rahmeti ve'l-ğufrân– Engürî'ye geliyor deyü haber virdiler. Şehrin beyi ve kadısı ve ekâbir ve a'yânı ve pîr ve civânı ve 'âmm ve hâss dahi karşu çıkdılar. Getürüb bir müferrih makamda münzel itdiler. Ammâ Hacı Bayram hergün Şeyh Hamîd Sultan hazretlerine gelür gider oldı. Birgün ider: 'Yâ şeyh, bu sizin tarîkınız bana gâyet hoş geldi. Sizlerden dilerin ki bizi hakîkat tarîkında mürid idinüb irşadınız sebebi birle dâyire-i 'irfâna kadem basam.' Şeyh Hamîd eyitdi: 'Yâ Hacı Bayram, bu dervişlik güç olur. Sen bunun gibi 'izzeti ve 'unvânı terk idemezsin!' Hacı Bayram eyitdi: 'Yâ şeyh, güçün sonu âsândır inşâallâhü te'âlâ. Zira Hak te'âlâ Kelâm-ı Mecîd'inde dahi buyurmışdur, inne me'a'l-'usri yüsrâ, der. İmdi dervişlik zahmetini ihtiyâr itdim, tek bana hemân bir hizmet buyurun!' didi. Şeyh buyurdı: 'Var dervişlerin ayak yolunu pak eyle!' didi. Çünki[m] Şeyh hizmet buyurdı Hacı Bayram dervişlerin libâsın geyüb eline bir kürek ve bir süpürge aldı, müsterâhı pak itmeğe başladı. Temâm kırk gün bu hizmeti edâ itdi. Kırk birinci gün Hacı Bayram'a Şeyh eyitdi: 'Hizmetin temâm oldı, gel şimden

giru emaneti teslim idelim' deyü Hacı Bayram'a dua itdi. Ol dem Hacı Bayram velâyete kadem basub dahî veliyy-i kâmil olub kutb-i âlem oldı.

Şeyhin dervişleri eyitdiler: 'Yâ Şeyh! Her birimiz hizmetde kimümüz otuz yıl ve kimümüz kırk yıl müdâvemet itdük, Hacı Bayram'ın kırk günlük hizmetten ötürü kutubluk virdün' didiler. Şeyh eyitdi: 'Dervişler! Hacı Bayram kav ve çakmak getürdi, ben çakdum. Eğer sizin dahî kavunuz ve çakmağunuz varise getürün çakıvireyün!' didi. İmdi şâhım! Derviş olan âdem kalbini şöyle saf itmek gerek ki şeyh [onun] ayağına gele, dahî nâm-ı şerîfi Hacı Bayram gibi âleme dopdolu ola, dahî zâhir ve bâtında riyâ râyihasından eser kalmaya, hâlisan muhlisan şerî'at kapusundan girüb tarîkat râhına düşüb hakîkat menzilinde mihmân ola. Hattâ nûrullâh birle zâtullah müşahede idüb makbûl-i Hazret-i Hakk ola."[96]

Şimdi bu rivayetten çok daha farklı bilgiler ve detaylar içeren diğer rivayete göz atalım. Lâmi'î Çelebî'nin (ö. 938/1532) 1012/1690? istinsah tarihli *Futûhu'l-Müşâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Mücâhidîn (Terceme-i Nefahâtü'l-Üns)* adlı eserinde, bu eserin gerek matbu gerek diğer yazma nüshalarında mevcut olmayan ve bildiğimiz kadarıyla ilk kez bu çalışmada yer alarak araştırmacıların hizmetine sunulacak olan şu biyografik bilgiler aktarılmaktadır:

"Hacı Bayram b. Ahmed Ankaravî –rahımehullâhu te'âlâ– asılda solfasl nâm karyedendür ki Ankara şehrine karîbdür, Çubuk suyunun üzerinde dere içindedür. Atasına Koyunluca Ahmed dirlerdi. Üç oğlı vardı, ulusına Bayram ve ortancasına Safiyyüddîn ve küçîsine [küçüğüne] Abdâl Murâd dirlerdi. Safiyyüddîn zâhid ve dindâr kimesne idi. Murâd büdelâdan idi. Bayram ehl-i ilimden olub Ankara'da Kara Medrese didiklerine müderris idi. Şimdi ol medrese kurbunda hângâhları vardur. Ammâ tâlib-i Hakk idi. Sebeb-i tevbeleri ve ibtidâ-i sülûkleri böyle nakl olundı ki: Ankara şehrinde Yoğun Dîvâr Mahallesinün imamına ol zemanda Muhsin Hâce [Hoca] dirlerdi bir zâhid âbid kişi idi. İttifâk ânun mescidine Şeyh Ali adlu bir kimse gelür. Muhsin Hâce dahî Hacı Bayram hazretlerin alub Şeyh Ali huzuruna iletür. Ol gice müsâhabet iderler. Hacı Bayram'a ânun müsâhabetinden kavî cezbe gelüb sabah medreseye yakası yırtuk ve başı açuk ve yalın ayak gelür. Şeyh Ali dahî sabah olıcak durub şehirden taşra Çâbcâ [Çâycâ] nâm hângâha gelüb nüzûl ider. Hacı Bayram dahî ardına düşüb ânda varur. Meğer ânda bir gûrhâne [kabristan] vardur ki

---

[96] *Hikâyât*, Milli Ktp./Yazma Bağışlar, no: 346/37, vr. 68b-69a.

taşrasından nazar olunsa içindeki meyyitler ve kadîdler görünürdi. Şeyh Ali eydür: 'Monla Bayram! Bu meyyit' deyü bir meyyite işaret eyler 'Senün gibi monla değüldi, ziyâde dânişmend idi, şimdi haline nazar eyle!' dir. Ol azîzin himmetiyle Hacı Bayram teveccüh idicek andağı mevtânın ahvâli fi'l-hâl keşf olub, görse [ki] ol işaret itdiği meyyitin ahvâli bir dürlü! Dahî hemân derûndan irâdet-i tâm getürüb şeyhin ayağına düşmek ister. Şeyh eydür: 'Monla Bayram! Hemîn bizden nasibin yokdur!' dir, 'Bâkîsin Akserây'da Şeyh Hâmid'den bulasın!' deyüb Hacı Bayram'a veda eyler ve gider.

Hacı Bayram dahî bu hâletle riyâzata meşgul olur. Bir yıla dek üç günde bir iftar eyler, ikinci yılda dört günde bir, bu minval üzerine dokuz yıl temâm riyâzat ider. Bir karıcık [kadıncık] âna ta'âm getürürdi. Hacı Bayram'ın bu halin görüb dirdi ki: 'Niçün kendüne güç eylersin? Çokça çokça yiyesün, kendüni za'îf itmesene!' Hacı Bayram dahî eydürdi ki: 'Anacuğum! Bağırsaklarum kasılmışdur, artık ta'âma kâdir değülüm.' Âhiru'l-emr karındaşı Safiyyüddîn bunun kemâl derecede za'fın müşâhede idicek bir gün eyitdi: 'Yeke [Abi]! Eğer bu halle gidersen korhudur ki imansız gidesin! Halkın tarîk-ı Hakk'a inkârına sebeb olursın!' –Eğer riyâzat ve mücâhedeyle bulsa Monla Bayram bulurdı dirler– 'Bu yol yalunuz gidilmez!' deyüb çok nasihat eyler. Hacı Bayram dahî ol nasihat tesiriyle ol yerden kalkub sürüb atasınun şeyhi Şeyh Ali Zâviyesine gelür.

Muhsin Hâce ve Abacı Dede bunı ma'lûm idinüb birkaç ahbâb ve ashâb, mâ-hasal yedi kişi olurlar. Hacı Bayram'ın ardınca 'azm idüb Hacı Bayram'la Akserây'a gelüb şeyhin hândânın bulub kapusı önüne otururlar. Bir zemândan şeyh içerüden çıkub bunlara selam virüb geçüb gider ve hergiz bunlara iltifat itmez. Üç gün bunda bu halle geçinürler.

Salâhaddîn Beyim ki şeyhin dervişlerinden tend-meşreb idi. Bir gün yine şeyh taşra çıkıcak eydür: 'Hay sultanum! Şu müsülmanlar siziniçün geldi.' Şeyh eydür: 'Bâyâm [Balâm, Bâyım, Biliyâm?]! Bunların istedüği bizde yok, neyleyelüm!' deyüb gerü mukayyed olmaz. Bunlar bu cevabla mütesellî olmayub yedi gün dahî şeyhin kapusın beklerler. Birgün yine şeyh taşra çıkıcak bu kez Hacı Bayram ikdâm idüb şeyhden kabul ibrâmın eyler. Şeyh eydür: 'Sizin taleb ittiğünüz bizde yokdur.' Hacı Bayram dahî 'İmdi şol emanetden bari bizi halâs eyle, size teslim idelüm' dir. Meğer bir zemânda Hacı Bayram kazaskere tezkireci olmuş imiş. Bir kimesne birkaç akça

virmiş kabul etmemiş. Ol kişi dahî 'Sen akçayı kabul etmezsen ben dahî tezkireyi almazam!' dimiş, nâçâr ol akçayı alub bir yerde hıfz etmişler imiş. Ol akçayı şeyhe arz eylemişler. Şeyh dahî 'Emanete layık âdem imişsin!' deyüb cümlesini ol yedi kimesnenün halvete koyar.

Birkaç günden sonra ahvâl sorar. Hacı Bayram eydür: 'Bir mühîb ecder daima bana kasd eyler.' Şeyh eydür: 'Cehd eyle ki kendüni ağzına atasın! İfâkat bulıcak Hakk'dan muradın dile!' bir gice Hacı bayram'a yine ol hal olucak götürüb kendini ol ejderin ağzına atar. Bî-hôdluk hâsıl ider. Kendüye gelicek eydür: 'İlâhî! Bayram'un ne mikdarı vardur ki huzurunda söz söyleye! Sen, cenâbına layıkın işle!' dir. Ba'dehû şeyhe ahvâlin i'lâm idicek şeyh eydür: 'Monla Bayram, bir nesne istemişsin ki âna ne halâl yiter ne haram!'. Halvetden destur virür, sonra şeyhle hacca giderler.

Dirler ki şeyhin vefatından sonra ki Ankara'da irşada oturdular, Seyyid Nesîmî ittifâk bir gün gelüb şehrün kurbunda nüzûl ider. Şeyhe haber gönderür ki 'Hazret-i Hakk geldi, Bayram niçün ziyaret eylemez?' Cevab virmişler ki 'Gelen kim[i]se oturan dahî oldur!'

Velhasıl Hacı Bayram hazretlerinün menâkıbı ve kerâmât-ı 'ayâniyesi çokdur, maksûd zikr-i cemîlleridür, ıktisâr olundı. Vefatları hicretin 832'sindedür. Kabr-i müteberrikleri ve hângâhları yine Ankara şehrindedür, ma'rûf ve meşhurdur, ziyâretgâhdur."[97]

Şakâik-i Nu'mâniyye'nin Mecdî Efendi tarafından yapılan genişletilmiş tercümesinde yer alan ve günümüze kadar en çok kabül görüp nakledilen bilgi ise şöyledir: "Sikat-ı ashâb-ı tarîkatden menkûldür ki Şeyh Hâmid-i Kayserî hazretleri Şeyh Şücâ'-i Karamânî'ye 'Engürî'de Hacı Bayram adlu bir müderris vardur. Var ânı da'vet eyle gelsün' deyü gönderdi. Şeyh Şücâ' merhûm dahî Engürî'ye varub Hacı Bayram'ı medresesinde ders-dîr iken bulup Şeyh Hâmid tarafından da'vet eyledikde Hacı Bayram 'Da'vete icabet lazımdur' deyü kalkub Kayseriyye'ye varub Şeyh ile mülâkî olduklarında Şeyh Hâmid Hacı Bayram'a 'ulemâ-i zâhirin mevtâsının merâtibini ve erbâb-ı bâtının mevtâsının merâtibini gösterüb 'Kangısı muhtârın olursa ânı ihtiyâr eyle!' didi. Hacı Bayram Sultan ashâb-ı bâtının hallerini rif'atde ve

---

[97] Lâmi'î Çelebî, *Futûhu'l-Müşâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Mucâhidîn*, Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., no: 1295, vr. 433b-434b.

kendülerini sa'âdetde görmeğin meşâyih tarîkını ihtiyâr idüb tarîk-ı tedrîsden feragat eyledi."[98]

Görüldüğü üzere Hacı Bayram'ın şeyhiyle görüşüp ona mürid olma hadisesi bazı rivayetlere göre Ankara'da, bazılarına göre Aksaray'da, bazılarına göre Kayseri'de vuku bulmuştur. Vassâf'ın ifadesine göre ise bu olay Bursa'da gerçekleşmiştir.[99] Üstelik olayın cereyan şekli, yer alan bazı karakterler ve diyaloglar, bu rivayetleri uzlaştırmaya imkan tanımayacak derecede farklılık arz etmektedir.

İlim âlemine henüz yeni tanıtılan Abdurrahman el-'Askerî'nin *Mir'âtü'l-'Işk* adlı eserinde konumuzla ilgili yer alan şu ifadeler ise tamamen farklı bilgiler içermektedir:

"… Sultan Hacı Bayram'un piri Şeyh Hamîd Sultandur. Sultan Hacı Bayram Yıldırım Bâyezîd Hân'un kapucıbaşısı imiş. Adı Numan imiş. Ol zaman ki Timur Hân Rûm'a gelüp Yıldırım Hân'ı tutar habs ider, asker târmâr olur, mezbûr [Hacı Bayram] 'azm-i Şeyh Hamîd Sultan ider. Sultan Şeyh Hamîdüddîn el-Akserâyî ol vâkı'ada Bursa'dan göçüp Adana vilayetinde Ceyhun suyınun kenarında vâki' olan Sîs kal'asınun tağdan cânibinde bir köyde olur imiş. Ol köyde Nebî Sûfî dirler bir 'alemdârı var imiş. Ânun evinde olurlar imiş.

Sultan Hacı Bayram'un Sultan Şeyh Hamîd ile âşinâlığı var imiş. Bu hâletde 'Azîz [Hacı Bayram] tefahhus ider. 'Arab evine gitdi, dirler. Sûret tebdîl idüp bâzirgânum diyü 'azm-i diyâr-ı 'Arab ider. Her şehre ki varur Şeyh Hamîd hazretlerini tefahhus ider. Haberlerin alup ardlarına düşüp giderler.

Ve bi'l-cümle Adana'ya gelüp dostlarınun birisinden haber alup beş altı hidmetkârı var imiş, hidmetkârları ile ol köye gelüp Nebî Sûfî'nün evin sorarlar. Köy halkı n'eylersin dirler, ânda konarın dirler. Karye halkı eydürler: 'Ol bir fakîru'l-hâl kimesnedür, sen ânda huzur idemezsin, âhar yire kon!' dirler. Bunlarun sözine iltifat itmez, toğrı ânda varur. Sultan Şeyh Hamîd ile mülâkî olur. Dest-bûs ider.

'Haber-i makdem nedür, neye geldün?' dirler. 'Hal nice oldı? Yıldırım Hân öldi' dirler. 'Sultanuma ma'lûm' dirler. 'Ya muradun beyan eyle' dirler. 'Sultanuma hidmet itmeğe geldüm' dirler. 'Sen bizüm yanumuzda sığmazsın, eğer giru menzilün

---

[98] Mecdî, a.g.e., s. 77.
[99] Vassâf, a.g.e., c. II, s. 256.

murad ise himmet idelüm' dirler. Sultan Hacı Bayram eydür: ' 'Azîz, muradum sensin, dahî muradım yokdur' dirler. 'Ya sen bu kadar teemmülât ile buncılayın fetret zamanında bizüm ile nice olursın, buna tedârük gerekdür' dirler. Sultan Hacı Bayram eydür: 'Emrün ne ise eyle olsun, rıza senündür' dirler. Seyh Hamîd Sultan eydür: 'Bu yiğitler nendür?'. Eyle cevâb virürler ki: 'Bazı kulumdur ve bazı nökerümdür.' Pes eyle buyururlar ki: 'Adana'ya var, bunlarun tedârikün gör, gider gitsünler. Dervişâne kisvet ile gel, bunda turabilesin' dirler.

Sultan Hacı Bayram ol gice gider, Adana'ya varur. Kulların azad ider. Nökerlerine icazet virüp her birini teselli ider. Olanca esbâbın [esvâbın] satup Türkâne esbâb [esvâb] alup giru dahî piyade 'azm idüp Sîs'de olan köye ahşamdan sonra gelüp Şeyh Hamîd Sultan ile mülâkî olur. 'Adunı tebdîl idelüm' dirler. 'Rıza sizün!' diyüp, meğer ol eyyâm hac bayramına karîb imiş, iki üç gün var imiş. Ol eyyâma münâsib olmağın Hacı Bayram diyü tesmiye iderler. Fî zemâninâ ol ismiyle meşhurdur.

Ândan Sultan Şeyh Hamîd ba'de'l-'iyd 'azm-i Şâm ider. Sultan Hacı Bayram bile gider. Şam'da dahî eğlenmeyüp 'azm-i Hicâz ider. Timur Şam'a geldükde Sultan Şeyh Hamîd Kâbe'de olurlar imiş. Timur Şam'da eğlenmeyüp dönüp gider. 'Kutb bundadur, belki Kâbe'dedür, kutb olduğı vilayet alımaz.', 'Bize çok hürmet itdiler' dir imiş. Pes Sultan Şeyh Hamîd Kâbe'den gelüp Sîs'e varup Nebî Sûfî'i ve ânı alup Akserây'a gelürler. Bir yıldan sonra Hacı Bayram hazretlerine izn virür, Engürü'ye gönderürler. 'Sultanum, ne 'amel üzerine olalum? San'at bilmezin, ne işleyelüm?' dirler. Sultan Hamîd eydür: 'Ekin ek!', 'Ne ekelüm?' dirler, 'Burçak ek!' dirler. Evvelâ Engürü'ye varup burçak ekerler. Ol tohumdur ki dahî şimdi ekerler…"[100]

Yukarıda sunulan rivayetlerin ne birleştirilip telîf edilmesi ne de herhangi birinin diğerlerine tercih edilip asıl alınması pek mümkün görünmediği kanaatine sahip olduğumuzdan, bizce en uygun tavır o dönemde yaşanan ve mutasavvıfımızın tasavvufa intisabında etkili olması muhtemel gelişmelerden hareketle sağlıklı bir yoruma ulaşmaya çalışmaktır. Kanaatimizce, Hacı Bayram'ın müderrislikten ayrılıp tasavvufa yöneldiği dönem muhtemelen Yıldırım Bâyezîd zamanıdır (791-805/1389-1405). Yıldırım Bâyezid, o dönemde yaşayışından dolayı çevresindeki bilginler ve erdemli kişilerce eleştirilmektedir. Yıldırım'ın damadı aynı zamanda Hacı Bayram'ın

---

[100] Erünsal, a.g.e., s. 202-203.

yakın dostu olan Emîr Buhârî'nin (ö. 833/1429) Ulu Cami'nin açılışı sırasında Yıldırım Bâyezîd'e yaptığı eleştiri, Molla Fenârî'nin (ö. 834/1431), Bayezîd'e karşı gelerek Konya'ya gitmiş olması, gerek mutasavvıf gerek alim olsun, yakın çevresinden Bâyezîd'e yapılan çok önemli tepkilerdir. Yıldırım'ın içki ve sefahatle ömür sürmesine Hacı Bayram da tepkilidir.[101] Kadılara kadar bulaşan eğlence, içki, rüşvet hastalığı onu çok rahatsız etmiş ve kapıcıbaşılık görevini, müderrisliği bırakmış, Ankara'dan uzaklaşmıştır[102]. Hacı Bayram'ı Veli'yi tasavvufa iten diğer sebepler ise Mevlana (ö. 672/1273) gibi zâhirî ilimlerde derinleşmiş sonra da tasavvufa yönelmiş birçok insanı resmî vazifelerini terk ettiren sebeplerle hemen hemen aynıdır.[103] Onun Ankara'dan ayrılma nedeni de, manevî olgunluğu bulma, ruhî tatmine erme gibi hususlar olduğundan kendisine yardım etmesi için, şeyh Hamîdeddîn-i Aksarâyî'nin yanına gelmiştir.[104] Bir diğer açıdan, Mecdî Efendi'nin rivayeti asıl alınacak olursa, Hacı Bayram-ı Veli'nin şeyhiyle karşılaşması şu bakımdan enteresandır: Tasavvufta genel olarak mürid, terbiyesini yapacak mürşidi kendisi ararken, burada durum farklı olmuş, mürşidi, arayış içerisinde olan Hacı Bayram-ı Veli'yi çağırmış ve tarikatına davet etmiştir.

2.4.1. Hamîdeddîn-i Aksarâyî (ö. 815/1412)

Hamîdeddîn-i Aksarâyî'nin ne zaman dünyaya geldiği tam olarak bilinmese de, aslen Kayserilidir. Babası Şemseddîn Musa adlı bir zattır[105]. Halk arasında Etmekçi (Ekmekçi) Baba, Etmekçi Koca, Somuncu Baba diye meşhurdur. Künyesi Ebû Hâmid olup Hâmideddîn, Şeyh Hâmid, Şeyh Hamîd diye de anılır. Aksaray'a nisbeti orada bir dönem ikamet ve vefat etmiş olmasındandır[106].

Hayatına ilişkin bilgiler daha ziyade menkıbelerden ibaret olan Hamîdeddîn zamanın ünlü müderrislerinden ilim tahsil etmiş ve onlardan tedris icazetleri almıştır. Hamîdeddîn ilk önce babası Şeyh Şemseddîn Musa'dan el alarak Ebheriyye tarikatına intisap etmiştir. Daha sonra Şam'a gidip Hânkâh-ı. Bâyezîdiyye'de kalmış, şeyh ve

---

[101] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 18-19.
[102] Cebecioğlu, a.g.e., s. 37.
[103] Okhan, M.Ali, *Hacı Bayram Veli Münakaşaları Münasebetiyle*, Biricik Basımevi, Ankara 1950, s. 41-42.
[104] Cebecioğlu, a.g.e., s. 36; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 19; Aynî, a.g.e., s. 70.
[105] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 19-20.
[106] Lâmi'î Çelebî, *Terceme-i Nefahâtü'l-Üns*, s. 684; Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 171b; Sarı, a.g.e., s. 227, Yılmaz, Hasan Kamil, *Azîz Mahmûd Hüdâyî: Hayatı, Eserleri*, Tarîkatı, Erkam Yay., Ankara 1999, s. 172.

âlimlerden o zamanda batınî ilimlerde en büyük makamda kimin bulunduğunu sorup araştırmış, Tebriz yakınında bulunan Hôy kentine giderek orada karşılaştığı Hâce Alâeddîn Ali Erdebîlî'ye (ö. 833/1429) bağlanmıştır. Bazı kaynaklarda onun zâhiren Erdebil'de Hâce Alâeddîn Ali'den tarikat aldığı, esasen Bâyezid-i Bistâmî rûhâniyetinden istifade ettiği ve Hızır'la sohbetleri olduğu kaydedilmektedir[107].

Babası vasıtasıyla Ebheriyye, Şam'da intisap ettiği Bistâmiyye, Erdebil'de aldığı Safeviyye tarikatlarının birleşimi olarak kabul edilen Hamîdeddîn'in Hz. Peygamber'e ulaşan tarîk silsilesi şöyledir:

1 – Hz. Muhammed (ö. 11/632)

2 – Hz. Ali (ö. 48/668)

3 – Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)

4 – Habîb-i 'Acemî (ö. 150/767)

5 – Dâvud-i Tâî (ö. 184/800)

6 – Ma'rûf-ı Kerhî (ö. 200/815)

7 – Seriyy-i Sakatî (ö. 253/867)

8 – Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)

9 – Mimşâd-ı Dîneverî (ö. 299/912)

10 – Muhammed Dîneverî (ö. 367/977)

11 – Muhammed-i Bekrî (ö. 400/1009)

12 – Kâdî Vecîhüddîn (ö. 452/1060)

13 – Ömer-i Bekrî (ö. 487/1094)

14 – Ebu'n-Necîb Zıyâeddîn-i Sühreverdî (ö. 563/1167)

15 – Kutbeddîn-i Ebherî (ö. 623/1226)

16 – Şihâbeddîn-i Tebrîzî (ö. 638/1240)

17 –Cemâleddîn-i Tebrîzî (ö. 672/1273)

18 – İbrahim Zâhid-i Geylânî (ö. 700/1300)

[107] Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 171b-172a; Aynî, a.g.e., s. 83-84; Karadeniz, a.g.e., s. 37.

19 – Safiyyeddîn-i Erdebîlî (ö. 735/1334)

20 – Sadreddîn-i Erdebîlî (ö. 794/1392)

21 – Alâeddîn Alî Erdebîlî (ö. 833/1429)

22 – Hamîdeddîn-i Aksarâyî (ö. 815/1412)[108]

Manevi olgunluğa erişip, Şeyh Alâeddîn dergâhından ayrılan Aksarâyî Kayseri'ye dönmüş, daha sonra Ulu Cami'nin inşasından çok önce Bursa'ya gelip yerleşmiş ve fırınında pişirdiği ekmekleri halka satarak mütevazı bir hayat sürmüştür. Bursa'da Şeyh Emîr Sultan ile samimi dostluğu bulunan Hamîdeddîn, Ulu Cami'nin açılışında (802/1400) Fâtiha Suresini yedi farklı anlamda tefsir etmiş olduğu vaazından sonra birden meşhur olmuş, bir anlamda velâyeti fâş olmuştur. Şöhretinin kısa zamanda yayılmasından duyduğu rahatsızlıktan ötürü müridi Hacı Bayram ile birlikte bir süre ortadan kaybolduğu, hac vazifesini yerine getirdiği, nihayetinde Aksaray'a döndüğü ve orada vefat ettiği belirtilir.[109]

Hamîdeddîn-i Aksarâyî'nin bazı şiirleri yanı sıra *Şerh-i Hadis-i Erba'în*, *Risâle fi'z-Zikr*, *Silâhu'l-Mürîdîn*, *Kâşifü'l-Estâr 'an Vechi'l-Esrâr* gibi eserleri mevcuttur.

2.4.2.Hacı Bayram-ı Veli ve Hamîdeddîn-i Aksarâyî'nin Münasebetleri

Aksarâyî, şeyhi Aleaddin Erdebîli'nin izniyle Anadolu'ya gelir, memleketi Kayseri'ye gelip yerleşir. Mutasavvıfımız Hacı Bayram-ı Veli ise Aksarâyî ile 796/1393- 1394 yıllarında –kesin olmamakla ve tek rivayete dayanmakla birlikte– Kayseri'de buluşur ve ondan el alır.[110] O yıllarda Kayseri'de yaşayan şeyh ve mürid, 802/1400 yılından önce Bursa'ya hicret etmiş olmalıdır.

Hamîdeddîn'in Bursa'ya göç etmesinin sebebi ise, Şiîliğe karşı Sünnîliğin güçlendirilmesi hadisesidir.[111] Diğer bir sebep olarak da Anadolu'nun dil, kültür, ırk açısından hızla Türkleşme safhasına geçmesi, bu safhada Hamîdeddîn'in etkili bir rol oynamak istemesi gösterilebilir. Bursa, o yıllarda idarî, siyasî, fikrî, iktisadî, dinî

[108] Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 171b-172a; Sarı, a.g.e., s. 145; Tabîb-zâde, a.g.e., vr. 10b.
[109] Yılmaz, a.g.e., s. 173-175.
[110] Mecdî, a.g.e., s. 77.
[111] Aynî, a.g.e. s. 81-86.

açıdan çok hareketli bir merkezdir ve Hamîdeddîn'in misyonunu yerine getirebilmesi için çok önemli bir konumdadır.[112]

Hacı Bayram-ı Veli Bursa'da da eski işi olan müderrislik mesleğini yapmaktadır[113]. Yeni görev yeri ise Çelebî Sultan Medresesi'dir.[114] Hamîdeddîn-i Aksarâyî'nin o sırada halkla iç içe fakat veliliğini izhar etmeksizin sürdürdüğü ekmekçilik mesleğinde devam ederken, sevenleriyle sık sık sohbet ettiğini, dolayısıyla Hacı Bayram'la düzenli olarak bir araya geldiklerini düşünebiliriz.

Hacı Bayram, Hamîdeddîn-i Aksarâyî ve Emir Sultan'ın birbirleriyle yakın ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu ilişki Emir Sultan tarafından Ulu Cami'nin açılış töreninde, ilk Cuma Namazını kıldırma ve vaaz etme görevinin Hamîdeddîn'e verilmesine sebep olur[115]. Yıldırım Bayezid, Niğbolu Zaferinden (798/1395) sonra Bursa'da Ulu Cami'nin yapılmasını emretmiş, 802/1400 yılında cami tamamlanmış ve Cuma namazıyla birlikte hizmete açılmıştır. Bu açılış sırasında Cuma namazını kıldırma görevi Emir Sultan'a verilir[116]. Emir Sultan ise, bu görevi kabul etmez ve şöyle der: "Kutb-ı zemân ve halîfe-i hakîkat, habîb-i Rahmân, hâlâ şehr-i Burûse'de iken, bu fakîri öyle hidmete lâyık ve şâyan görmek, Hazret-i Sultân-ı Zemân'a münâsib değildür."[117] Hamîdeddîn Cuma namazında Fatiha Sûresi'ni hutbe konusu olarak seçer. Sûreye verdiği manalar herkesi hayretler içinde bırakır[118]. Ayrıca Hamîdeddîn-i Aksarâyî'nin hutbeden sonra camiyi aynı anda üç kapıdan terk etme kerameti göstermesi[119] halk arasındaki manevî nüfuzunu iyice artırır. Çevresinde her tabakadan insanlar bulunur. Şöhreti her geçen gün artan Hamîdeddîn, bu durumdan huzursuz olur[120]. Hamîdeddîn, Bursa'dan ayrılırken Hacı Bayram da yanında bulunmaktadır.

Somuncu Baba ile Hacı Bayram birlikte Şam'a giderler, bir müddet orada kaldıktan sonra Hicaz'a geçip hac görevini eda ederler[121]. Ankara Savaşının ilk sarsıntıları geçtikten sonra, 806/1403 yılında Anadolu topraklarına dönen Aksarâyî

---

[112] Aynî, a.g.e.s. 81-86.
[113] Cebecioğlu, a.g.e., s. 41-42.
[114] Cebecioğlu, a.g.e. s. 114.
[115] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 21; Cebecioğlu, a.g.e., s. 43.
[116] Cebecioğlu, a.g.e., s. 44.
[117] Cebecioğlu, a.g.e. s. 41.
[118] Araz, a.g.e., s. 158.
[119] Cebecioğlu, a.g.e., s. 45.
[120] La'lîzâde, Abdülbâkî, *Menâkıb-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, İstanbul t.y., s. 15.
[121] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 20; Cebecioğlu, a.g.e., s. 45-46.

ve Hacı Bayram, Aksaray'a gelir ve oraya yerleşirler[122]. Hacı Bayram, Aksaray'da kaldığı çok zamandan sonra şeyhi Hamîdeddîn hastalanır. Hamîdeddîn'in, Yusuf Hakîkî adında bir oğlu vardır. Manevi emaneti oğluna bırakacağı beklentisine karşın Hacı Bayram'a tevdi eder[123]. Hacı Bayram şeyhinin naaşını yıkayıp cenaze namazını kıldırır ve onu ebedi huzurgâhına teslim eder[124].

Hamîdeddîn'e intisab ettiği tarihten, şeyhinin vefatına kadar, Hacı Bayram'ın hep şeyhi ile beraber bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu süre yaklaşık 18 yıldır (796-814/1393-1412)[125].

2.5. Bayramîliğin Kuruluşu ve Yayılışı

Şeyhini ebedi âleme uğurlayan Hacı Bayram-ı Veli, uzun zamandır uzak kaldığı Ankara'ya geri döner. Ankara'ya dönüşünde şeyhi Hamîdeddîn'in büyük oğlu İzzeddîn Yusuf Hakîkî, müridlerinden Kızılca Bedrettin gibi henüz tarikat aşamalarını tamamlamamış kişileri de beraberinde getirmiş ve eğitimlerini yanında tamamlatmış ve onlar da onun yolunu sürdürmüşlerdir[126]. Hacı Bayram kendi adına nispetle tanınan Bayramî tarikatını Ankara'da kurmuştur. Bu yol, şeyhi Aksarâyî'nin tarikat silsilesine bağlı olarak Sühreverdîlik, Ebherîlik, Nakşîlik, Halvetîlik, Safevîlik tarikatları ile birleşir[127]. Tarikatını kuran Hacı Bayram hemen manevî terbiyeye başlamıştır. Ancak müridlerine manevî terbiye verebilmesi için, sohbetlerin ve zikir ayinlerinin yapılacağı bir zaviyeye ihtiyacı vardır. Hacı Bayram bu zaviyeyi Ankara kalesi dışında bugünkü Ulus civarında bir tepe üzerinde, eski bir Hıristiyan tapınağı olan Ogüst tapınağı bitişiğinde kurmuştur[128].

Bayramîlik tarikatı kısa zamanda ve büyük hızla yayılır, müridlerinin sayısı günden güne çoğalır. Hacı Bayram-ı Veli'nin tarikatını kurduğu sıralarda Anadolu'da tasavvuf neşesi zaten pekçok kimseyi çekim alanına almış durumdadır. Bununla birlikte, Hacı Bayram'ın ulemâdan olması, önemli medreselerde müderrislik yapması eklenince, Bayramîlik kısa sürede yayılmaya başlar[129]. Hacı Bayram'ın

[122] Aynî, a.g.e., s. 86; La'lîzâde, a.g.e., s. 15.
[123] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 20; Karadeniz, a.g.e., s. 42-43.
[124] Altınok, a.g.e., s. 27.
[125] Cebecioğlu, a.g.e., s. 47.
[126] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 22.
[127] Aynî, a.g.e., s. 87.
[128] Cebecioğlu, a.g.e., s. 50-51.
[129] Gölpınarlı, Abdülbaki, *Melâmilik ve Melâmîler*, Gri Yay., İstanbul 1993, s. 34.

mürid sayısının kısa sürede çok fazla artması dikkati çeker, kimilerince çeşitli bahanelerle zamanın Ankara valisine şikâyet edilir, vali de bu şikâyetleri II. Murad'a bildirir. Padişah, Ahiler diyarındaki nüfuzlu bir insanın halkı örgütlemesinden çekinir, Ankara'yı ve Hacı Bayram-ı bilen kişileri çağırarak onlardan bilgi alır. Sultana bilgi verenler Ankara'daki topluluğun, Türkmen soyundan gelenler olduğu, Hacı Bayram'ın öncülüğünde koyunculuk ve ziraat yaptıkları, işlerini imece usulüyle gördükleri, nafakalarını çalışarak kazandıkları, kazançlarının bir bölümünü yoksullara, kimsesizlere, ilim tahsili yapanlara ayırdıkları şeklindedir. II. Murat bir nebze rahatlasa da yine de güvendiği bir saray çavuşunu Ankara'ya yollayarak Hacı Bayram-ı Veli'yi Edirne'ye davet eder[130]. Sultanın Hacı Bayram'ı soruşturmak için Edirne'ye çağırmasının en başta gelen nedeni şöyle tahmin edilmektedir:

Ankara Savaşından sonra Anadolu'da Türk birliği bozulmuş ve sonrasında bu birliğin sağlanması için pek çok mücadeleler verilmiştir. Yönetim en ufacık hareketten, tehlikeden, hileden, isyandan şüphe edecek derecede hassastır. Ülkenin doğusunda Ankara'da ortaya çıkan Bayramî hareketi topladığı tarafların sayısı göz önüne alındığında yönetimin dikkatini çekecek boyutlardadır. Sultan II. Murat on yedi yaşında devlet yönetimine geçmişti ve yönetimdeki tecrübesizliği kulağına gelen haberlerden kolayca etkilenmesine neden olmaktadır[131]. Saraydan gönderilen çavuş, Hacı Bayram'ı tarlasında çalışırken bulur. Hacı Bayram ona kimi aradığını sorunca çavuş: "Hacı Bayram derler bir müddei varmış, fesadatı arz olunmakla anı Dar'üssaltanata götürmeye geldim." der. Hacı Bayram "O kişi benim, buyrun gidelim, fakat hünkâra eli boş gidilmez, şu salatalıklar yetişsin de alıp götürelim" diye karşılık verir. Böyle bir süre beklemenin bahane olduğunu zanneden çavuşun gözleri önünde salatalıklar bir yandan dikilirken öte yandan yeşerip boy atmaya olgunlaşmaya başlayınca, bu keramet karşısında meselenin Hacı Bayram-ı Veli'ye kurulmuş bir düzen olduğunu anlayan çavuş, ondan özür dileyerek Edirne'ye yalnız gidip durumu padişaha açıklayacağını söyler. Ama Hacı Bayram, çavuşun sorumluluğu üzerine olmasına razı olmaz ve birlikte yola çıkarlar[132]. Padişah çeşitli sorularla Hacı Bayram-ı Veli'nin dünya görüşünü, düşüncelerini öğrenmeye çalışır[133]. Hacı Bayram'ın manevî olgunluğu, sultanın dikkatini çeker, onun

---

130 Altınok, a.g.e., s. 36-37; Aynî, a.g.e., s. 102-103.
131 Cebecioğlu, a.g.e., s. 56-59.
132 Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 25.
133 Altınok, a.g.e., s. 51-56.

hakkındaki düşünceleri değişir, O'na çok büyük sevgi ve saygı duymasına vesile olur[134].

Hacı Bayram, Edirne'de kaldığı süre içerisinde Sabuni Mahallesi'ndeki Veli Dede Dergâhı'nda misafir olur. Sultan II. Murad'ın padişah tahta geçtiği tarihten (824/1421) itibaren onunla sık sık sohbet eden Hacı Bayram, II. Murat'ın isteğiyle, Eski Cami'de vaaz ile halkı irşad edici, birliği sağlayıcı konuşmalar yapar[135].

Hacı Bayram, hayatında iki kez daha Edirne'ye gitmiştir. İkinci gidiş, II. Murat Ergene üzerine köprü yaptırmak istediği zaman olmuştur. II. Murat Hacı Bayram-ı Veli'yi temel atma törenine davet etmiş, törende Emir Sultan da hazır bulunmuştur. Köprünün temel atma töreninde Hacı Bayram ile Emir Sultan birlikte dua etmişlerdir. Bir gün bir gece Ergene'de kalan Hacı Bayram, II. Murat ve birçok zevâtla birlikte Edirne'ye geçmiş, sohbetlere katılmıştır[136].

Hacı Bayram-ı Veli'nin Edirne'ye bir diğer seyahati 833/1429 tarihinde Emir Sultan'ın vefatı vesilesiyle olmuştur. Bursa'da bulunan Emir Sultan, ağır hasta olduğu vakit, kendisini Hacı Bayram'ın yıkamasını, namazını kıldırmasını, defnetmesini istemiştir. Bunun üzerine Bursa'ya giden Hacı Bayram bu vasiyeti yerine getirmiştir[137]. Oradan da Akşemseddin ile birlikte Edirne'ye geçmiştir. II. Murat ile pek çok sohbetler yapmıştır. Bu sohbetlerin birinde, II. Murat İstanbul'un fethinin kendisine nasip olup olmayacağını sorar. Hacı Bayram-ı Veli, ona "İstanbul'u almak sana nasip değildir. İstanbul'u senin şu beşikte yatan şehzaden Mehmet ile yanımızda oturan müridimiz köse Akşemseddin alacaktır." şeklindeki meşhur cevabını verir[138].

Hiç şüphe yok ki Hacı Bayram'ın Edirne seyahatleri, oradaki vaaz ve irşatları, sultan ve devlet erkânı katında gördüğü saygı ve itibar, adına kurulan vakıflar,

---

134 Aynî, a.g.e., s. 102-103.
135 Cebecioğlu, a.g.e., s. 60-61.
136 Altınok, a.g.e., s. 71.
137 Bu olay menkıbevî biçimde şöyle nakledilir: "Emir Sultan ahrete irtihali sadedindeyken sadık muhibleri onun huzuruna vararak vefatından sonra hangi muhlis muhibbi tarafından yıkanmasını istediğini işaret ve lütuf buyurmasını talep ederler. Otuz yıl boyunca ikindi namazının sünnetini hiç kaçırmadan kılan birisinin yıkamasını vasiyet eder. Onun hastalığını işiterek Ankara'dan Bursa'ya hareket eden Hacı Bayram kente ulaştığı gün Emir Sultan vefat eder. Dervişlerin kendi aralarındaki konuşmalarından Emir Sultan'ın vasiyetini işitir ve kendisinin otuz yıldan ziyade ikindi sünnetini hiç kaçırmadığını söyler. Vazife ona tevdi edilir, cenazeyi yıkar, namazını kıldırır ve toprağa defneder." Senâî, Mehmed Çelebî, *Menâkıb-ı Emîr Sultan*, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Ktp./Muzaffer Ozak I, no: 161, vr. 75b-76b;
138 Altınok, a.g.e., s. 73-74.

zaviyeler ve hatta mahalleler, işte bütün bunlar Bayramîlik tarikatının yayılmasına, geniş bir etki ve nüfuz alanı bulmasına yardımcı olmuştur.[139]

İrşad ve örnek insan olma vazifesini, bazı seyahatler hariç, ölünceye kadar ikamet ettiği Ankara'da yürüten Hacı Bayram'ın en güzel âdeti, müridlerini el emeği ile geçinmeye teşvik etmek olmuştur. Asalak gibi yaşayıp başkasının yardımıyla geçinmek yerine, alın teriyle rızk kazanmanın önemli bir fazilet olduğunu müridlerine aşılamıştır. Dünyaya gereğinden fazla iltifat etmemek, kanaatkâr olmak, helal lokma kazanmaya özen göstermek, müridleri ve kendi ailesi için her sene burçak ekip-biçerek çiftçilik yapmak, bu işi yaparken herkes gibi hatta herkesten daha fazla çalışmak, hasat zamanı imece usulü tarla biçmek, mübarek aylarda Ankara'nın zenginlerinden zekât toplayıp fakirlere dağıtmak Hacı Bayram'ın karakter ve meşrebi olarak kaydedilmiştir.[140]

Hacı Bayram'ın başlıca özelliği, birleştirici, bütünleştirici oluşudur. Her şeyden önce o, kendi nefsinde dini ilimlerle tasavvufu yani şeriatla tarikatı birleştirmiştir. İkinci birleştiricilik, Halvetîlik ve Nakşibendîlik tarikatlerinin birleştirilmesinde kendini gösterir. Üçüncü birleştiricilik de şöyle tasavvur edilebilir: Hacı Bayram yalnız kendi ruh derinliklerinde, Hakk'ı bulmakla kalmamış, kendi eriştiği manevi saadeti halka da yaymak, Hak'la halkı buluşturmak istemiş, halkla Hakk'ı her iki tarafı bir diğerine sevdirmek anlamında birleştirmiştir.[141]

Hacı Bayram-ı Veli tarafından kurulan Bayramîyye tarikatı, daha kurucusu hayatta iken büyük bir şöhret kazanmış, önde gelen halifelerince oluşturulan Şemsiyye ve Melâmiyye ile daha sonra teşekkül eden Celvetiyye kolları vasıtasıyla geniş alanlara yayılma fırsatı bulmuştur[142].

Tabi ki Bayramîyye yolunun yayılmasında onun yetiştirdiği ve halifelik vererek irşad için Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderdiği mensuplarının önemli rolü olmuştur. Bu tarikat Ankara dışında Beypazarı ve Göynükte Akşemseddin ve Ömer Sıkkinî, Gelibolu'da Yazıcıoğlu Mehmet ve kardeşi Ahmed Bican, Balıkesir'de Şeyh Lütfullah, Bursa'da Aybıyık ve Hızır Dede, Larende'de İnce Bedrettin, İskilip'te

---

139 Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 27.
140 Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 173b.
141 Cumbur, Müjgan, "Hacı Bayram'ın Kazandırdığı Manevi Birlik", *Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, s. 37-38.
142 Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2005, s. 207-211.

Müslihuddin Halife, Bolu'da Uzun Selahaddin ve Molla Zeyrek, Kütahya'da şair Şeyhî adlı halifeleri tarafından temsil ediliyordu[143].

Bayramîlik, Anadolu topraklarında çok yaygın olduğu gibi zamanla Anadolu dışına da uzanarak, Avrupa topraklarında da yayılmıştır. Bayramîlik Avrupa'da; Edirne, Selânik, Peç, Peşte, Mora, Mostar, Saraybosna, Vidin, Belgrad, Serez, Manastır, Üsküp, İştip, Tikşev, Istrumca, Pizren, Doyran, Köprü, İsnefçe'de yayılmıştır. Bayramîlik ayrıca Asya ve Afrika'da; Şam, Mekke, Medine, Kahire'de de bağlıları bulunan bir tarikattır[144].

2.6. Şiirleri ve Mektupları

Hacı Bayram-ı Veli Hazretlerinin, Yunus Emre tarzında öz Türkçe ve sade bir dille yazdığı bazı şiirleri vardır. Bir tespite göre Anadolu Türkleri arasında ilk dini eser bestekârı olarak bilinen mutasavvıf Hacı Bayram'dır. Kendisinin yazdığı bazı şiirlerini bestelediği, ayrıca Yunus Emre'nin şiirlerine besteler yaptığı ve bunları müridlerine öğrettiği rivayet edilir.[145] Ona ait olduğu kesinlik kazanmış dört şiirden bahsedilmektedir.[146] Bu şiirler şunlardır:

İLÂHİ

Bilmek istersen seni
Can içinde ara cânı
Geç cânından bul ânı
Sen seni bil seni

Kim bildi ef'âlini
Ol bildi sıfâtını
Anda gördü zâtını
Sen seni bil seni

---

[143] Bayramoğlu, Fuat / Azamat, Nihat, "Bayramiyye", *DİA,* c. 5, İstanbul 1992, s. 270.
[144] Cebecioğlu, a.g.e., s. 133.
[145] Yılmaz, a.g.e., s. 180.
[146] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 227.

Görünen sıfâtındır
Anı gören zâtındır
Gayriye ne hâcetdir
Sen seni bil seni

Kim ki hayrete vardı
Nûra müstağrak oldu
Tevhîd-i zâtı buldu
Sen seni bil seni

Bayram özün bildi
Bileni anda buldu
Bilen ol kendi oldu
Sen seni bil seni[147]

İLAHİ ZİKİR

N'oldu bu gönlüm n'oldu bu gönlüm
Derd ü gamınla doldu bu gönlüm

Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm
Yanmada derman buldu bu gönlüm

Gerçi ki yandı, gerçeğe yandı
Rengine aşkın cümle boyadı

Kendide buldu kendide buldu
Matlabını hoş buldu bu gönlüm

---

[147] Vassâf, a.g.e., c. II, s. 263; Cebecioğlu, a.g.e., s. 73; Sezgit, a.g.e., s. 52-53; Karadeniz, a.g.e., s. 45; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 233.

El fakru fahri el fakru fahri
Demedi mi âlemlerin fahri

Fakrını zikret fakrını zikret
Mahvu fenada buldu bu gönlüm

Sevdâ-yı azam sevdâ-yı azam
Bana k'olubdur arş-ı mu'azzam

Mesken-i cânân mesken-i cânân
Olsa aceb mi şimdi bu gönlüm

Bayramî imdi bayramî imdi
Yâr ile bayram eyledi şimdi

Hamd ü senâlar hamd ü senâlar
Yâr ile bayram etti bu gönlüm[148]

İLAHİ TAKSİM

Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân arasında
Bakıcak dîdâr görünür ol şârın kenâresinde

Nagihân ol şâra vardım anı ben yapılur gördüm
Ben dahi bile yapıldım tâş u toprak aresinde

Şakirdleri tâş yanarlar yonub üstâda sunarlar
Tanrının adın anarlar her bir tâşın pâresinde

Ol şârdan oklar atılur gelür sîneme dokunur
Aşıklar cânı satılur ol şârın bazâresinde

[148] Cebecioğlu, a.g.e., s. 70; Sezgit, a.g.e., s. 53-54; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 227-228.

Şar dedikleri gönüldür ne âlimdir ne câhildür
Aşıklar kanı sebüldür ol şârın kenâresinde

Bu sözümü ârif anlar cahiller bilmeyüb tanlar
Hacı Bayram kendi banlar ol şârın minâresinde[149]

İLAHİ SAVT

Hiç kimse çekebilmez pekdır feleğin yayı
Derdine gönül verme bir gün götürür vâyı

Gelür güle oynaya aldır seni çapüktür
Bir bunculayın fitne kande bulunur âyı

Bir fânî vefasızdır kavline inanma hiç
Gâh yohsulu bay eyler gâh yoksul eder bayı

Çün yüzünü döndürüdü bir lâhza karâr etmez
Nice seri pây eder döner ser eder pâyı

Denir vâhid vahdetde kesretde kanı tefrîk
Hızr ermedi bu sırra bildirmedi Musa'yı

Hayran kamu âlimler bu ma'ninin altında
Kaf'dan kafa hükmeden bilmez bu muammayı

Miskin Hâcı Bayram sen dünyaya gönül verme
Bir ulu imârettir alma başa sevdayı[150]

---

[149] Cebecioğlu, a.g.e., s. 71; Aynî, a.g.e., s. 111; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 231.
[150] Cebecioğlu, a.g.e., s. 72; Aynî, a.g.e., s. 110; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 232.

Hacı Bayram'ın bu şiirleri arasında en çok şerh edileni, hatta bilebildiğimiz kadarıyla tek şerh edileni "Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân arasında" diye başlayan şiiridir. Belki de bu kadar ilgi görüp şerh edilmesinin nedeni sembolik bir dille yazılmış olmasıdır. Bu şiire şerh yazanlarlardan bazıları şunlardır:

Hüseyin b. Muhammed Rûmî-i Bayrâmî (1050/1640 tarihinde sağ) Şeyhülislâm Feyzullah Efendi (ö. 1115/1703), Abdülhayy Üsküdârî (ö. 1117/1705), İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), Suhufî Mehmed Efendî (ö. 1146/1733), Seyyid Muhammed Nûr-i Arabî (ö. 1300/1883).

Mektupları

Bu şiirlerden ayrı olarak Hacı Bayram-ı Veli'ye ait iki mektuptan bahsedilmektedir[151]. Bu iki mektuptan biri Süleymaniye Kütüphanesi/Hacı Mahmut Efendi, no: 2673'te (vr. 169b-172a) yer alan şu mektuptur:

Mektûb-ı Hacı Bayram-ı Velî (Kaddesallâhu Sirrahu'l-Alî)

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Hamd-i bi-hadd ol Ehadd Hazretlerine ki cemi'i eşyada vahdetiyle hâzır ve cümle mazâhir-i ekvanda cemaliyle mütecellî ve zahiridir. Ve salat ü selam ol mir'at-i Zat ve mazhar-ı esmâ' ve sıfat olan Nebiyy-i mükerrem Muhammed sallallahû teâlâ aleyhi ve selem hazretlerine ve Al-i Güzîn ve ashâb-ı pürtemkin hazretlerine olsun ebedü'l-âbâd.

Ba'de zâlike şöyle bilmek gerekdir ki, Hak Te'âlâ gayb-ı hüviyyet ve hazreti ehadiyetde kendü zatıyle mevcud olub, kendü zâtını kendü zâtında müşâhede iderdi. Ve cemi'-i hakayık-i imkaniyye suver-i kevniyye ve esmâ ve sıfâti ilâhiyye ve nisbet-i zâtiyye idi ve anları müstehleke müşâhede iderdi. Zirâ zahirde zuhûr idecek bunların a'yânı yoğ idi. Pes zâtında müstehleke olan esmasının a'yânı hasebiyle kendü zâtını ve aynını ve sıfât ve kemalâtını bir gûne câmi'de ki cemî-i emr-i vücûdı hâzır ve câmi'dir, müşâhede eylemek diledi. Pes evvela alemi rahman sûretin üzerine halk eyledi yani cemî-i esmâ ve sıfât ile alemin suretinde zuhûr idüb suver-i alemde ancak esmasının a'yanını müşahade eyledi. Zirâ zât-ı ehadiyyete mazhar olmağa

---

[151] Bayramoğlu, a.g.e. c. II, s. 233, s. 238-241.

âlemde kuvvet ve isti'dâd yokdur. Andan sonra, berzah-ı kâmil olan insan-ı kâmili iki yüzlü halk eyledi; bir yüzü zâhir, bir yüzü bâtındır. Bâtın yüzü zâta mazhar ve esmâ ve sıfâta masdardır ve zahir yüzü âlemdir ve suver-i âlemden zuhur iden esmâ-i ilahiyye suretidir. Bâtını vahdet ve zahiri kesretdir, bâtını Hak ve Zahiri halkdır. Pes insan-ı kâmilin mazharı âyinesinde kendü zâtını ve aynını zatında müstehleke olan esmâ-i Hüsnâ ayânını tafsîl üzerine müşâhede eyledi ve zuhur ve ızhar-ı cemal ve tecellî-i zât ve sıfât alâ vechi'l kemâl ânınla hasıl oldu. Zira her şeyin kendü nefsini kendü nefsinde görmesi şey-i âhâr gibi evvela şey'e tecellî idüb anda kendü suretini müşâhede idüb görmesi gibi değildir, âyine gibidir. Mesela pes insân-ı kamil mazhar-ı zât-ı Hak ve âyine-i vücud-ı mutlakdır esma ve sıfât-ı ilahiyye ve niseb ve şuûnât-ı zâtiyyeden bir şey yokdur. Bâtınında mevcud ve mestûr olmıya ve sâhife-i vücûddan hakâyık-ı kevniyye ve hurûf-ı imkaniyyeden bir harf yokdur ki ânın zâhirinde meşhûd ve mestur olmıya ve zerrât-ı mevcudâttan bir zerre yokdur ki ana ittisâli olmıya. Pes ânın dairesinden hâric bir şey müt'ayyin olmamağın zât-ı Hak anda zuhûr-ı küllî ve tafsîlî ile zuhur idüb tecelli eyledi ve ol yüzden zati güneşi işrak itdi ve esrar-ı ilahiye-i gaybiyye anınla aşikâre oldu ve ibâdet-i zâtiyye ânınla kâmil ve ma'rifet-i ilahiye ânınla hâsıl oldı. Ve dahi insan-ı kâmil Hakkın nurudur, âleme anınla nazar idüb rahmet ider ve âlemin ruhudur, âlem bir nefes onsuz olmaz, beden ruhsuz kaim olmadığı gibi. Ve dahi vücûd-i Hakka âyine olan mezahir-i kevniyyenin cilası ve nurudur. Rahmet-i cemi-i eşyaya vasıl bil ki esma-i ilahiyyeye dahi şamildir. Zira cemî-i eşyânın zuhuru ve kıyâmı insanı kâmilin nuruyladır. Kezalik esmâ-i ilahîyyenin zât-ı ehadiyyete olan istihlak-ı giryeden ıstırabdan teneffüs dahi anınla zuhurlarından ve cümlesi andan zâhir olduklarından, bu itibar üzerine insân-ı kâmil Hak'la halkın kıblesidir. Zira cemî-i eşyanın teveccühü ânadır ve feyz andan gelür. Ve esmâ-i ilahiyyenin batınından zuhuru andandır. İmdi Hakk'ın kendü aynını müşâhedei külliyye-i tâfsiliyye ile müşâhedesi sûret-i cem'iyye-i ilahiyye-i zâtiyye-i ehadiyye ile insan-ı kâbilin ma'rifeti ilahiyyeyi tahsîl itmesi ve Hakk'a vâsıl olub müşâhede kılması dahi insân-ı kâmil mazharına kalb-i selîm ile teveccüh itmeye mevkûfdur. Zîrâ Hak, mevâd ve mezahirden mücerred idrâk olunub müşahede olunmaz illâ mazharda zuhûr idüb ol mazharın cem'iyyeti ve ihâtası kadar müşâhede olunur. İnsan-ı kâmil dahi mazhar-ı etem ve eşmel ve mecla-yı ecma' ve ekmel olmağın anda olan zuhur küllîdir ve anda olan müşâhede, müşahede-i zâtiyyedir. Ansız Hak bilinmez ve dahi müşâhede olunmaz. Pes âna vâsıl olan Hakk'a vâsıldır

ve ânı müşâhede iden Hakk'ı müşâhede ider. Ve âna muhabbet iden Hakk'a muhabbet ider ve âna mutî' olur ve anın merdudu olan Hakk'ın merdûdudur ve ânın makbûlu olan Hakk'ın makbuludur ve ana asi olan Hakk'a asidir ve ana münkir olan Hakk'a münkir olur ve ana hayin olan Hakk'a hâyin olur ve âna ezâ iden Hakk'â ezâ ider. Zira insân-ı kâmilin zâtı zât-ı Hakk'ın âyinesidir, belki zâtı, Hakk'ın zâtı ve vücûdu, Hakk'ın vücûdu ve ilmi Hakk'ın ilmidir zirâ Hakk'ın varlığından gayri ânın ne zâtı vardır ve ne vücûdu ile ilmi vardır. Ve bu vahdet, ikilikten hâsıl olur ve vahdet değildir ve hulûl ittihâddan dahi berîdir, belki kâmilin ma'dûma olan ayn-ı sâbitesi âyinesinden kemâliyle Hakk'ın zuhurudur ve sûret-i sâbitesi âyinesinde kemâliyle Hakk'ın zuhurudur ve sûret-i ilâhiyye-i ehadiyye ile ol mazhardan işrâk ve bürûzudur. Ehadiyetde müşâhade olunan, yine zât-ı ilâhiyyedir. Esmâ-i ilâhiyye anda müstehlekedir ve âlemde müşâhede-i zât olunan suver-i esmâ-i ilâhiyyedir. Amma insan-ı kâmilde olan müşahede zât ve sıfât esmâ-i ilâhiyye cem'iyyetinin müşâhedesidir. Pes, anda olan müşahede ecma' ve ve ekmel ve etem ve eşmeldir. İmdi çünkü bu âlem-i şehâdet müşâhede âlemidir ve bunda müşâhede iden âhiretde müşâhede ider ve bunda âmâ olan âhiretde âmâ olur. Pes Hakk'a tâlib olub mazhar-ı kül olmağa râğıb olan ihvân-ı müstaiddîne lazım olan budur ki mehbit-i envâr-ı izzet ve mahall-i kuds-i ulûhiyet olan dil hânesini âlem-i imkân kazûratından pâk ve musaffâ eyleye ve kalbi âyinesini ki meclâ-yı tecelliyyât-ı Rabbânîdir ve mir'at-ı cemal-i Rahmanîdir. Alâyık-i bâtınî olan her mahbûbun ibârından ve her matlûbun asarından mücellâ eyleye. Ba'dehu beyyine-i Hak ve mazhar-ı vücûdı mutlak olan insan-ı kâmilin kalbine teveccüh idüb kalbini ânın kalbine ulaşdıra. Tâ kim müstevâ-yı Hak olan kâmilin kalbinde zuhûr iden envâr-ı ilâhiyye ve şümusât-ı Rabbaniyye ol tâlibin kalbine işrâk idüb bekâyâ-yı sıfâtını dahi ifnâ idüb bi'l-külliyye kalbini, ânın kalbinde zuhûr iden zât-ı kudse âyine idinüb zuhûr-ı küll ile kalbinde zuhûr idince, mahabbet-i ilâhiyyeye teveccühünden halî olmaya, bir nefes ândan i'râz itmiye tâ kim insan-ı kâmilin zâtı ânın zâtında ve sıfâtı ânın sıfâtında ve ef'âli ânın ef'âlinde fani olub mazhâr-ı küll ve insan-ı kâmil ile şey'i vâhid ola ve ânın mazharında Hak'la vuslat bula.

Gören ve işiden ve yapışan ve söyleyen Hak ola ve Hakk'ın varlığından gayri bir varlık kalmıya. Pes vahdet iklimine sefer itmeğe ve Hak'la vuslat bulmağa insân-ı kâmilin kalbinde kalbin ittisâlinden ve muhabbet-i ilâhiyye ile âna teveccüh idüb ol mazhar-ı feyz-i akdes kalb-i mukaddesden münbasit olan nûr-i ilâhiyyenin kalbine

inbisâtından ve kalbin cânib-i Hakk'a incizâbından gayri tarik yokdur ve insânı kâmilden gayri Hakk'a kapu yokdur ve kalbinden gayri ana yol yokdur. Zirâ zât sıfâtıyla ve cemî-i esmasiyle Hak Te'âlâ kâmilin kalbinde istivâ itmiştir. Hakk'ı isteyen kendü varlığından geçsün Hak'dan gayri kalbinde olan hevâları ve Hakk'ı kalbinde hâzır müşâhede itsün veyahud kalbini kâmilin kalbine ulaşdırsın tâ kim cümle müşkilâtı âsân ola ve tuttuğu işi kolay gele, bâki işi Allah onara. "Femen şâe felyü'min ve men şâe felyekfür "[152] "Vallâhü ganiyyun ani'l-alemin"[153] "Ve hüvellahü yegûlu'l-Hakka huve yehdi's-sebîl"[154]. İnsan-ı kâmilden murâd Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellemdir. Zirâ ânın hakikati câmi'-i cemi'-i hakâyıkdır, vücûd-ı ekmel-i mevcûd ve câmi'-i cemi'-i zuhûrâtdır ve dahi vâris-i ekmel olan insân-ı kâmildir ki her devirde bir merd-i müteayyindir.

Vahdet-i vücûd telakkisini yansıtan bu mektuptan ayrı olarak, yine Süleymaniye Kütüphanesi/Pertev Paşa, no: 619'da (vr. 205b-206a) bulunan mektup da şu şekildedir:

Hacı Bayram Kuddise Sirruhûnun Bir Halifesine Gönderdiği Mektûb Sûretidir:

Elhamdü lillâhillezî cezebe kulûbe evliyâihî ilâ bâbi hadratihî. Ve emeddehâ bi-imdâdi ğaybetihî. Fetehakkakû bi-şühudi ezeliyyetihî ve ebediyyetihî. Ve ehaze vücûdehum 'anhum bi-ifnâihim fî vücûdihî. Feferrakû fî bahri hüviyyetihî. Ve sallallâhü 'alâ ekmeli mezâhirihî Muhammedini'l-Mustafâ min halîkatihî. Ellezî şehide lehû a'lâmul-vücûdi bi-kemâli husûsiyyetihî ve ekmeliyyetihî ve 'alâ âlihî ve ashâbihî ve invânihi'l-kâmilîne min veresetihî.

Ve ol ah-ı ilâhî üzerine dahi ittihâz-ı zâtî münbais olan duâ-yı salih ihdâ olındıkdan sonra i'lâm olunur ki mukaddemâ bu cânibe irsâl buyurulan mektub-ı şerifinizle karındaşımız Muhammed Efendi'nin rahmetullahi 'aleyh bu menzili kesretden âlem-i vahdete ve dâr-ı ağyardan Seray-ı dildâra intikal itdikleri i'lâm olunmuş el-hükmü lillah ve'l-emru biyedillah Hak Te'alâ Hazretleri kemal-i lütuflarından ibadullâhi's-sâlihîn ve ervâh-ı mukarrabîn zümresinden idüb haşrde hâzire-i kuds ve alem-i ünsde şarab-ı vuslat sîr-âb ve vech-i izzetden ref'i nikab ve keşf-i hicâb idüb cemâliyle ber hurdar itmiş ola."Vemâ ce'alnâ li-beşerin min

[152] Kehf (28),29: "İsteyen inansın, isteyen inkar etsin!"
[153] Âl-i İmrân (3), 97: "Allah âlemlerden ganidir."
[154] Ahzâb (33), 4: "O, Allah hakkı söyler, (yine) O, doğru yola hidayet eder."

kablike'l-huld"[155] bu dâr-ı mihnet dâr-ı huld değilir. Belki tahsîl-i kemâlât ve maârif-i ilâhiyye ve tekmîl-i meratib-i imkâniyye-i vücûbiyyeden sonra abdin sıfât-ı zâtiyyesi olan fakr-ı küllî ile Hakk'a ibadet ve müşâhede-i vech-i hakikat ve muâyene-i cemal-i hazret-i ulûhiyet mahallidir:"Ve men kâne fî hâzihî a'mâ fehüve fi'l-âhireti a'mâ"[156]

Beyt:

Eğer görmezse kişi bunda yârin,

O gözsüz kande görür yârı yarın

Bilişen dost ile bunda bilişür

Göremez yâd olan yârın nigârın

O gördü dahi buldu bunda yârı

Fedâ kıla yoluna cümle vârın

"Ve tera'l-cibâle tahsebüha câmideten vehiye temurru mera's-sehâb"[157] "Bel hum fî lebsin min halkın cedîd"[158] Bu âlem, mahal-i tebeddül ve tağayyürdür. Dâima halk-ı cedid içinde nihâyet-i i'dâm, icâdından tağayyürü müşâhid değildir. Öyle olsa ân-ı vahide i'dâm ile îcâd beyninde olan vücudun ne mikdar bekâsı olsa gerekdir. Tâ kim miskîn ibn-i âdem âna i'timâd eyleye. İmdi dîde-i basarı kahl-i Tevfîk-i ilahî ile mükahhal ve mir'ât-ı kalbi nur-ı îman ve îkan ihsân ile musaykal olan ihvan-ı muvahhidîne lazım olan budur ki mevhûm olan vücûdun bakiyye-i ömrin dergâh-ı izzetin ibadetinde ifnâ idüb arş-ı ilahî ve beyt-i Rahmâni ve mahzen-i ilm-i leddünî ve Maskat-ı envar-ı sübhanî ve âyine-i cemal-i samedanî olan kalbi müşâhede-î Hak'dan halî tutmayub daima Hakk'ın zikir ve fikrinde ve murâkebe ve huzurunda olalar. "Mâvesi'anî ardî velâ semâî ve lâkin vesi'anî kalbu'l-mü'min" mucinince kalblerinde Hakk'ı hâzır bileler. Zîrâ insanın kalbi esmâ-i mütekâbile tasarrufunda olmağın daima tekallübdedir. Cemi'-i eşyanın suver-i in'ikâsına kabilliyyeti vardır. Pes her kangı suret kalbin içiden mün'akis olursa ol insanın sıfatıyla muttasıf olur. Eğer ol hînde intikâl iderse "ve'alâ mâ temûtûne tuhşerûn" âna göre haşr olur. Anın

---

[155] Enbiya (21), 34: "Senden önce hiç kimseyi ölümsüz kılmadık."
[156] İsra (17), 72: "Burada kör olan kişi ahirette de kördür."
[157] Neml (27), 88: "Dağları yerlerinde donmuş sanırsın, oysa onlar bulutlar gibi gelip geçerler!"
[158] Kaf (50), 15: "Onlar yeniden yaratılmaktan şüphe içindedirler."

içün mübtedî olan ehl-i süluk kulûbünde nakş iderler veyahud suver-i eşyayı mezahir-i esmâ-i ilâhiyye bilüb cümlesinden vech-i Hakkı mülahaza iderler. Bu hal üzerine intikal iderlerse gaflet-i küllî intikâl itmezler ve mütevassıtîn olanlar kulûbün beyt-i ilâhî bilüb müşâhededir, bir an münfek değillerdir. Vemüntehî olanlar Hak'dan gayri nesne "lâ havfun aleyhim velâ hüm yahzenun"[159] benim ruhum zâhıren ve bâtınen, kavlen ve fi'len, hâlen ve ilmen, keşfen ve zevkan Hazret-i Resulullah aleyhi ve selleme imtisâl idüb tarîkine sülûk itmek gerek tâkim velâyet-i hassa-i Muhammediyye'ye dühûl ve vüsûl müyesser ola. Zirâ herkesin kurb-ı ruhânîsi nice ise veraset-i Muhammediyye'den ol kadar vârisdir. "Ricâlün sadekû mâ'âhedullahe aleyhi"[160] Bu ayet-i kerime evliyâ-yı Muhammedinin beyânındadır, yani Hak'dan gayri bir zerreye meyl ve mahabbet olunmaya deyü anlardan âlem-i ervâhda ve âlem-i ulviyyede me'hûz olan ahd üzerine bu âlem-i şehâdetde sâbit olub sâdık olalar, yani arzan tahte's-serâya varınca olan mükevvenâtdan bir zerreye gönül virmeyüb Hak'dan gayri bir şeye muhabbet itmeyenlerdir. Hadd-i racûliyyete dahil olub hakikat-ı Muhammediyyînden olanlar ana göre fursat elde iken sa'y-i belîğ ve hadd-i bi dirîğ gerekdir. Şöyle ola, benim ruhum, mektub icmâl olundıkda bî-huzûrlığa haml itmeyesin. Râbıta-ı kalbiye ile ma'lûm "el-Mü'minü yanzuru bi-nurillah". Amma ba'zı ahyânda mevâni' zuhûr eyler icmâl olındıkda lütfunuzdan makdur dutasın kelime-i vâhide kâfiyedir inşâallahü Te'âlâ mümkin oldıkça tafsil olınur. Bâkî selâmullahi' aleyküm ve berakâtüh.[161]

Mektuplarda kullanılan dilin Hacı Bayram'ın yaşadığı asırda yazılmış eserlere yansıyan Türk dilinin özelliklerini taşımaması, en azından mutasavvıfımızın şiirlerinde kullandığı dilden farklı olması, yazı karakterleri açısından XII.-XIII./XVII.-XIX. yy.lara ait olması bu mektupların Hacı Bayram'a aidiyeti hususunda bazı şüpheler doğuruyor[162] olsa da, mektupların aslında kime ait olduğu tespit edilene kadar, telif eser bırakmayan Hacı Bayram tarafından günümüze ulaşan önemli iki risalesi olarak kabul etmemiz daha isabetli görünmektedir.

---

159 Yûnus (10), 62:"Onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir."
160 Ahzâb (33), 23:"İnananlardan Allah'a verdiği sözü yerine getiren adamlar vardır."
161 Bayramoğlu, a.g.e. c.II, s. 237-241.
162 Cebecioğlu, a.g.e., s. 106.

Hakk'a yürümesinin ardından Hacı Bayram-ı Veli'yi vasiyeti üzere Akşemseddîn yıkamış ve cenaze namazını kıldırmıştır. Mezarı kendi inşa ettirdiği Hacı Bayram Cami'nin kıble tarafındadır[163].

2.7. Halifeleri

Hacı Bayram-ı Veli'nin halifelerinin sayısı konusunda çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. *Semerât*'ta Hacı Bayram'ın halife sayısı 6 olarak kaydedilirken[164], Sadık Vicdânî'nin (ö. 1939) *Melâmîlik* adlı eserinde 14 halifeden bahsedilir[165]. *Şakâik*'ta ise bu sayı daha da artarak 28'i bulur[166]. Yaptığımız tespitler neticesinde Hacı Bayram-ı Veli'nin halifelikleri kesin olan halifeleri şunlardır:

1. Akşemseddîn Muhammed b.Hamza (Akşeyh ö. 863/1459)[167]
2. Yazıcıoğlu Muhammed b. Salih (Muhammed ibnu'l-Kâtib, Gelibolulu Yazıcı-zâde Mehmed ö. 855/1451)[168]
3. Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân (Ahmed ibnu'l-Kâtib, Gelibolulu Yazıcı-zâde Ahmed ö. 870/1466'dan sonra)[169]
4. Salâhaddîn Bôluvî (Bolulu Şeyh Salâhaddîn, Salâhaddîn Tavîl, Uzun Salâhaddîn)[170],
5. Germiyanoğlu Şeyhî (Şeyhî Germiyânî, Molla Şeyhî Germiyânî, Yusuf Sinâneddîn, Şeyhî Sinân, Hekîm Yusuf Sinân Kütahyavî ö. 855/1451)[171]

---

[163] Turan, Fatma Ahsen, *Hacı Bayram-ı Veli*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 46.

[164] Sarı, a.g.e., s. 144–145.

[165] Vicdânî, Ebû Rıdvan Sadık, *Tumâr-ı Turuk-ı Aliyyeden Melâmîlik*, İstanbul 1338/1922-1340/1924, s. 35.

[166] Mecdî, a.g.e., s. 138-142.

[167] Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevârih* (Haz.İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, c. V, s. 177-178; Taşköprüzâde, a.g.e., 27a; Küçükkaya, M. Askeri, *Evliya Çelebî'nin Seyahatnâme'sinde Tasavvufî Kültür* (Doktora tezi, Harran Üniversitesi/Temel İslam Bilimleri/Tasavvuf), Şanlıurfa 2002, s. 268; Bayrâmî, Molla Derviş, *Silsile-nâme*, Milli Ktp./Yazma Eserler, no: 06 Mil Yz A 5310/3, vr. 68a; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 110b, 161b; Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 173a; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 262, 264.

[168] Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c. V, s. 98; Taşköprüzâde, a.g.e., vr. 42a; Küçükkaya, a.g.e., s. 270; Bayrâmî, a.g.e., vr. 69a; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 287b; Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmânî* (Haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, c. III, 1025; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 262, 270.

[169] Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c. V, s. 99; Taşköprüzâde, a.g.e., vr. 42b; Küçükkaya, a.g.e., s. 270; Bayrâmî, a.g.e., vr. 69a; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 287b; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 274; Süreyya, a.g.e., c. III, 1025.

[170] Taşköprüzâde, a.g.e., vr. 29b; Bayrâmî, a.g.e., vr. 69b; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 263-264.

[171] Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c. V, s. 102; Taşköprüzâde, a.g.e., vr. 42b; Bayrâmî, a.g.e., vr. 69b; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 283a.

6. Molla Mehmed Zeyrek (ö. 859/1455)[172]

7. Eşrefoğlu Rûmî (Abdullah b. Eşref b. Muhammed el-Mısrî er-Rûmî ö.1469)[173] Hacı Bayram tarafından icaze almış ve halifesi olarak İznik'e gönderilmiş ise de sonra daha yüksek kemale ulaşması için yine onun tarafından Hama'da bulunan Hüseyin el-Kâdirî el-Hamevî'ye gönderilmiş ve ondan eğitim alarak mezun olmuş, böylece Kâdirîliğin Eşrefîlik kolunun piri olarak irşad faaliyetlerini yürütmüştür.[174]

8. Baba Nahhâs Ankaravî (Ankaralı Baba Nahhâs[175], Bedreddîn Baba Nahhâsî ö. 1451'den sonra)[176]

9. Akbıyık Meczûb Sultan (Akbıyık Abdullah Dede Burûsevi ö.859/1455)[177]

10. Emir Sikkînî Ömer Dede (Emir Dede, Bıçakçı Ömer Dede, Ömer Dede Burûsevî, Bursalı Ömer Dede ö. 880/1475)[178]

11. Şeyh Lütfullah İsfendiyârî (ö. 895/1490)[179]

12. Yusuf Hakikî (Baba Yûsuf, Baba Yûsuf Hakîkî, Hakîkî Baba, Yûsuf Hakîkî Baba, Şeyh Hakîkî, Gül Baba (Şeyh Hâmideddîn'in oğlu) ö. 893/1487)[180]

13. İnce Bedreddîn (Bedreddîn Dakîk)[181]

14. Kızılca Bedreddîn (Bedreddîn Ahmer ö. 857/1453)[182]

15. Şeyh Ulvân Şîrâzî (Mahmûd-ı Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) tasavvufî aşkı mecazlarla anlattığı ünlü mesnevîsi *Gülşen-i Râz*'ın mütercimi)[183]

16. Kemal Halvetî (ö. 880/1475)

17. Abdulkadir Isfehânî

---

[172] Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c. V, s. 108; Taşköprüzâde, a.g.e., vr. 47a; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 262, 276.
[173] Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 10b, 95b; Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 173a; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 262.
[174] Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 76a-77a.
[175] Taşköprüzâde, a.g.e., vr. 29b; Bayrâmî, a.g.e., vr. 69b; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 262.
[176] Süreyya, a.g.e., c. II, s. 360.
[177] Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c. V, s. 97, 161; Taşköprüzâde, a.g.e., vr. 42a; Bayrâmî, a.g.e., vr. 71a; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 110a; Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 244b; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 262, 275.
[178] Taşköprüzâde, a.g.e., vr. 29b; Bayrâmî, a.g.e., vr. 70a; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 256b; Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 173a; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 278-279.
[179] Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c. V, s. 65; Taşköprüzâde, a.g.e., vr. 29b; Bayrâmî, a.g.e., vr. 69b..
[180] Küçükkaya, a.g.e., s. 269; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 262, 276.
[181] Taşköprüzâde, a.g.e., vr. 29b; Bayrâmî, a.g.e., vr. 69b; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 262, 264.
[182] Taşköprüzâde, a.g.e., vr. 29b; Bayrâmî, a.g.e., vr. 69b; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 262, 264.
[183] Vassâf, a.g.e., c. II, s. 263-264.

18. Ahmed Baba (Hacı Bayram'ın oğlu)

19. Şeyh oğlu Edhem Baba (ö. 860/)

20. Şeyh oğlu Edhem Baba'nın kardeşi Ferruh Dede[184]

21. Şeyh Muslihiddîn Halîfe[185] (Kocailli Muslihiddîn Mustafa[186], Muslihiddîn Burûsevî ö.1456)[187]

22. İzzeddîn Aksarayî[188]

23. Şeyh Ramazan Edirnevî (Ramazan Halife)[189]

Hacı Bayram'ın halifesi olarak bazı kaynaklarca zikredilse de halifelikleri kesin olmayan veya bir başkasının halifesi olanlar ise şunlardır:

1. Abdurrahîm Karahisârî (İbnu'l-Mısrî, Mısrîoğlu, Mısırlızâde, Mısırlıoğlu Abdurrahîm Çelebî ö. 900/1494'den sonra)[190]
2. Şeyh Şâmî (Hamza Şâmî, Şamlı Hamza)[191]
3. Baba Yusuf Seferîhisarî (ö.917/1511)[192]
4. Bünyamin Ayaşî (926/ö.1520)[193]
5. Muk'ad Hızır Dede (ö. 913/1507) (ö.1512)[194]

---

[184] Vassâf, a.g.e., c. II, s. 262, 264. Şeyh oğlu Edhem Baba diye anılan zatın Hacı Bayram'ın oğullarından Edhem Baba ile aynı kişi olup olmadığı hakkında kaynaklarımızda açıklayıcı bir bilgiye rastlanmamaktadır.
[185] Vassâf, a.g.e., c. II, s. 262.
[186] Taşköprüzâde, a.g.e., vr. 29b.
[187] Bayrâmî, a.g.e., vr. 69a.
[188] Bayrâmî, a.g.e., vr. 69b.
[189] Bayrâmî, a.g.e., vr. 69b; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 263, 276. Diğer kaynaklardaki ifade Hacı Bayram'ınizinde yetiştiği, Bayrâmî olduğu şeklindedir (Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c. V, s. 280; Mecdî, a.g.e, s.375).
[190] Akşemseddîn'in halifesidir. Bkz. Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c. V, s. 183; Bayrâmî, a.g.e., vr. 68a; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 397b; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 270. Bu zatın vefat tarihinin bu tarihler arasında olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca kendisinin mesnevî tarzında yazdığı ve 865/1461'de tamamladığı *Vahdet-nâme* eserinde Akşemseddîn'in müridi ve halifesi olduğunu vurgular. Bkz. Ayşe Gülay Keskin, *Abdurrahim Karahisâri'nin Hayatı, Eserleri ve Vahdetnâme Mesnevisinin Tenkitli Metni* (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi/Eski Türk Edebiyatı), Ankara 2001, s. 7, 10, 111-112.
[191] Evliya Çelebî onun Hacı Bayram'ın halifesi olduğunu belirtir (Küçükkaya, a.g.e., s. 269) ise de diğer kaynaklara göre Akşemseddîn'in halifelerindendir. Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c. V, s. 186.
[192] Bayrâmî olduğu belirtilir. Bkz. Süreyya, a.g.e., c. V, s. 1688.
[193] Emir Sikkînî'nin halifesidir. Bkz. Bayrâmî, a.g.e., vr. 70a; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 125a.

6. Abdal Murad[195]

7. Alâaddîn Arabî (Molla Alâaddîn-i Arabî Halebî ö. 901/1495)[196]

8. Bardaklı Baba[197]

9. Sünbüllü Baba[198]

Hacı Bayram-ı Veli, yetiştirdiği müridleriyle, halifeleriyle Türk kültür ve ilim tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Tasavvuf ile diğer ilimleri birleştiren halifeleri arasında Yazıcıoğulları ve Eşrefoğlu gibi, eserleri Anadolu'da asırlar boyunca okunan kimseler de vardır.[199] Ayrıca Hacı Bayram'ın talebelerinin el emeği ile geçimlerini çıkardığını, hepsinin kendilerine ve topluma faydalı birer meslekle uğraştığını görmekteyiz.

---

[194] Süreyya, a.g.e., c. II, s. 669; Vassâf, a.g.e., c. II, s. 262, 278, 361. Akbıyık'ın halifesidir. Bayrâmî, a.g.e., vr. 71a; Harîrîzâde *Tibyânü'l-Vesâil*'de (c. I, vr. 244b) her ne kadar icazetlerde yer alan silsilede ve İsmail Hakkı Bursevî'nin eserlerinde Hacı Bayram'ın halifesi gösterilse de sahih olanın Şeyh Akbıyık'ın halifesi olduğunu belirtir.

[195] Vassâf, a.g.e., c. II, s. 277 (tarihen pek güvenilir bir bilgi olmadığını belirterek)

[196] Vassâf, a.g.e., c. II, s. 276. Şeyh Alâaddîn Halvetî'nin bağlılarındandır (Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c. V, s. 130).

[197] Evliya Çelebî bu zatın Hacı Bayram'ın halifelerinden olduğunu söyler (Küçükkaya, a.g.e., s. 268), fakat bunu destekleyecek başka bir kaynak tespit edemedik.

[198] Evliya Çelebî bu zatın Hacı Bayram'ın halifesi olduğunu ve Tokat'ta yaşamış olduğunu belirtmekle beraber, Bektâşî dervişi diye nitelediği bir Sünbüllü Baba'dan daha bahseder ve bu zatın da Tokat'ta yaşadığını kaydeder (Küçükkaya, a.g.e., s. 268).

[199] Bir örnek olarak, Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân'ın 855/1451tarihinde tamamladığı *Envârü'l-Âşıkîn* adlı eseri, çok sayıda el yazma nüshası ve pek çok kez baskısı olduğu gibi, 1052/1642'de Macarca'ya çevrilmiş, Kosica şehrinde basılmıştır. Bkz. Şimşek, Selami,"Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası: Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* sayı: 22, yıl: 2007, s. 287.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAYRAMÎLİK

3.1. Bayramîlik Yolunun Temel Prensipleri

Hacı Bayram-ı Veli Hazretlerinin ismine nispetle Bayramîlik adı verilen bu yol Halvetîlik, Nakşibendîlik, Ebherîlik yollarının usûl ve uygulamalarının mezcedildiği İslamî bir tarikattır[200].

Bayramîlik tarikatının dayandığı üç temel prensip olduğu, daha doğrusu şu üç esasın büyük önem arz ettiği için öne çıkarıldığı belirtilir: Cezbe, muhabbet, ilâhî sır[201]. Bu görüşü dile getiren ve Harîrî-zâde'nin *Tibyânü'l-Vesâil* eserinde sayfa kenarına yazılmış fakat şairi belirtilmemiş olan dizeler[202] Oğlan Şeyh (Oğlanlar Şeyhi) İbrahim Efendi (ö. 1065/1655) tarafından 23 yaşında iken 1023/1615 tarihinde yazılan *Müfîd ü Muhtasar* adlı mesnevide karşımıza çıkmaktadır:

Nedür erkân-i Bayrâmî meğer

Şeyhi olan her kime eylese nazar

Şevk-i Hakk ile gözü bînâ ola

Cezbe-i Hakk ile müstesnâ ola

Vardur anlarda dahî üç i'tibâr

Biri cezbe didiğimüz âşikâr

Hem muhabbetdür ikincisi ânun

Aşık ola Hakk'a bu cân ü tenün

Hem üçüncüsi ânun sırr-ı ilâh

Kimde ise ol durur ma'nîde şâh

Böyledür Bayrâmînin âyinleri

---

200 Cebecioğlu, a.g.e., s. 122.

201 Altınok, a.g.e., s. 133; Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 2003, s. 220.

202 Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 171b.

Bu durur bil zâhir ü bâtınları[203]

Oğlan Şeyh'in Bıçakçı Ömer Dede'den devam eden Melâmetiyye-i Bayramiyye koluna mensup olup güçlü bir vahdet-i vücûd anlayışıyla yoğrulmuş Melâmîlik neşvesine sahiptir, Akşemseddîn'den devam eden kol ise daha çok zühde dayalı ve ehl-i sünnet anlayışına uygun davranmaya çok dikkat eden bir çizgi izlemiştir.[204] Bununla beraber birçok tarikatin öne çıkan niteliklerini ve karakterlerini anlattığı söz konusu eserdeki bu üç önemli aslın, onun dönemine dek kabul görmüş bir görüş olduğunu kabul etmek mümkündür.

3.1.1. Cezbe

Sözlükte; celbetme, çekme, Allah'a koşmak anlamlarına gelir. Tasavvufi terim olarak ise, ilahi inayetin gereği olarak Cenab-ı Hakkın kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedib, çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine çekmesi ve yaklaştırması anlamlarına gelir[205].

Cezbe durumunda vecd halinin olması neredeyse kaçınılmazdır. Vecd ise gönlün, sâlikin kesbi olmaksızın Allah tarafından gelen manalarla karşılaşmasıdır ki bu ona hüzün veya sürûr verir. Sâlikin durumunu değiştirir, onu Hakk'ın şuhûdu ile kendi sıfatından uzaklaştırır, sâlik Hakk'ı görüşle kendi niteliklerinden habersiz kalır. Bu duruma gelen kimse Tanrı'nın cemâlinde esirmiş gibi olur, bütün dış duyular her çeşit etkiye kapanır. Cezbe halindeki kul, İslamî tasavvufla Allah'ın birliğini gözlemlemiş, vahdeti müşahede etmiş demektir. Cezbe halindeki kul Allah'ın razı olduğu kuldur ve onu kendi için seçmiş, eritmiş, bütün aşamalara ulaşmıştır. Cezbe haline girince, sâlikte şiddetli bir aşk meydana gelir. Mutasavvıflara göre, cezbe halindeki kişide varlık ortadan kalkar, mutlak gerçek varlıkla var olduğunu bilir, görür. Fakat cezbe halindeki kişi, bu halde kalırsa olgunluğa ulaşamaz. İrşad makamına ulaşması için mutlaka geriye dönmesi, dünya ile kayıtlı varlığa bürünmesi gerekir. Cezbeye erişmiş kimsenin halini belli etmesi, etmemesinden yeğ tutulur. Melamîler ile Bayramî Melamîlerinde cezbe, sülûkun yani hakikat yolcusu olmanın

---

[203] Soysal, Ayşe Asude, *XVII. Yüzyılda Bir Bayramî Melâmî Kutbu: Oğlan(lar) Şeyh(i) İbrahim Efendi* (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi/Tarih), Ankara 2005, s. 133; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 64.
[204] Soysal, a.g.e., s. 28-29.
[205] Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 89.

temelidir. Gerçeğin yolcusu bu suretle yolunu birden bire aşar, gerçeğe ulaşır. Aşkı meydana getiren cezbe mürşidin bakışındaki feyzle belirir[206].

3.1.2. Muhabbet

Lügatte sevgi, Allah'ın kulunu, kulun Allah'ı sevmesi olarak geçer. Tasavvufi terim olarak ise; Allah'ın kulunu, kulun Allah'ı veli ve dost edinmesidir. Allah'ın kulunu sevmesi kulunun Allah'ı sevmesinden öncedir. Allah kulunu sevmeseydi, kulun Allah'ı sevmesi mümkün olmazdı[207]. Muhabbet ayrıca güçlü sevgi, bağlılık, tutku anlamına da gelir ki bazı sufiler bunu seven kişiyi sevilende, yani maşûk-ı hakikî olan Tanrı'da yok olmaya götüren şiddetli sevgi olarak da tanımlamışlardır. Bu bağlamda aşk ya da muhabbet denilen bu aşırı sevgi Allah'a ermenin temel öğesidir. Visâl-i Hakk ancak yoklukla (adem) mümkün olabilir. Bir diğer deyişle Tanrı'da yok olma (fenâ fillâh) mertebesine ulaşmakla gerçekleşir. Maddi ölümden önce ölmenin bir diğer ifadesi diyebileceğimiz fenâ fillâhın meydana gelmesi ancak nefse hâkim olmakla mümkündür. Bu hâkimiyet ise en başarılı ve kısa yoldan ancak aşk ile olabilir. Aşk ise sufilerin genellemesine göre iki çeşittir:

1. Aşk-ı mecazî, mecazî aşk, yani geçici sevgi,

2. Aşk-ı hakikî, hakikî aşk, Tanrı aşkı

Mecazî aşk, geçici suretlerden, görünüşlerden birini sevmektir. Gerçek sevgi, mutlak varlığı, Allah'ı sevmektir. Mutasavvıflar bir açıdan geçici sevgiyi de hoşgörü ile karşılar. Çünkü insan birini severse o sevgi de alışkanlık ve yetenek kazandırır, onu gerçek sevgiye hazırlar. Bunun sonunda geçici sevgi, gerçek sevgiye dönüşebilir. "Geçici sevgi kişiyi gerçek sevgiye ulaştıran köprüdür" sözü sûfiler arasında çok yaygındır. Hakk aşkını kazanan kimse her şeyde mutlak güzelliği görür[208].

3.1.3. Sırr-ı İlâhi

Sır sözlükte gizem, esrar anlamlarına gelmektedir. Ayrıca mana itibariyle mevcut olan var-yok arası kapalılık demektir. Tasavvûfî sırdan kastedilen mana, gönül ehlinden ve keşif sahiplerinden başkasının idrak edemediği hususlar, tasavvufi

---

[206] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 69-70.
[207] Uludağ, a.g.e., s. 232.
[208] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 71-72.

duygular ve bilgiler demektir[209]. Bayramîlikte, dervişin cezbe ve muhabbetten sonra, ilahî sırları elde etmeye çalışması, hedef olarak görülmüştür[210].

3.1.4.Biat (Bey'at=Tarikata Giriş)

Biat kelimesi sözlükte; ahdetme, söz verme, bu amaçla el sıkma anlamlarına gelir. El almak, şeyhine sadık ve bağlı kalacağına, ona kayıtsız şartsız teslim olacağına, her dediğini itiraz etmeden yapacağına dair müridin mürşidine söz vermesi, bu amaçla tarikat mensupları arasında düzenlenen tören demektir. Ayrıca biat; el alıp şeyhle muahede kılıp, şeyhin dostuna dost, düşmanına düşman olup gerek rahat, gerek sıkıntılı zamanlarında ona itaat edip emrinden dışarı çıkmamaktır.[211]

Bayramîlik tarikatına girebilmek için mürid önce küçük bir imtihana tabi tutulur. Gece uyku uyumamak, ibadet, zikir ve fikirle vakit geçirmek gibi durumlarla mürid adayının dirayeti test edilir. Yani kişinin alışkanlıklarını bırakıp, yeni bir kişiliğe bürünmesi istenir. Buna bağlı olarak; tarikata ilk girecek mürid, önce şeyhin huzuruna gelir, dizüstü oturur, şeyh ona nasihatta bulunur. Şeyh, müridi tarikata kabul edince, gece halvete davet eder. Dört gece süren bu uygulamayı, her müridin yapması gerekir.

Birinci gece: Derviş, halvette bin salâvat, bin kelime-i tevhid çeker. İki rekât "hacet- i şefaat-ı nebi" namazı kılar. Bu namazla Hz. Peygamber'in şefaatı istenir. Müridin Hz. Peygamber'den manevi bilgi ve feyz alması istenir.

İkinci gece: Mürid, halvette bin ihlâs suresi, bin kelime-i tevhid okur. Yine iki rekât namaz kılar. Bu iki rekâta "hacet-i didar" namazı denir. Bu namazın gayesi, müşahede ve hakikate ermedir.

Üçüncü gece: Mürid, bin felak suresi, bin kelime-i tevhid okur. "Hacet-i ref'-i hicâb" niyetiyle iki rekât namaz kılar. Bu namazla, kalpte hakikatlerin görülmesine engel teşkil eden perdelerin kaldırılmasını ister.

Dördüncü gece: Mürid, bin nas suresi, bin kelime-i tevhid okur.

---

[209] Uludağ, a.g.e., s. 317.
[210] Cebecioğlu, a.g.e., s.124.
[211] Uludağ, a.g.e.,s. 75-76.

Mürid bundan sonra tarikata girebilir[212]. Tarikata girişte uygulanan bu tecrübenin amacı nefsi maddi ve manevi anlamda temizlemek, kişinin insanı kâmil olma yolunda ilerlemesine yardımcı olmaktır.

3.1.5. Zikir

Zikir kelimesi sözlükte; anmak, hatırlamak, yad etmek anamına gelir. Ayrıca Allah'ı anmak ve hatırlamak, Allah'ı unutmamak ve gaflet halinde olmamak demektir. Tasavvufi terim olarak ise, tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri, belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edep dahilinde, her gün düzenli olarak söylemeleri anlamına gelir[213]. Gönlünü arıtmak isteyen sâlik, Bayramîlik tarikatından olursa, ağız Gönlünü arıtmak isteyen sâlik, Bayramîlik tarikatından olursa, ağız ve dil bağlı olarak hafî zikir yolu ile derin bir düşünceye dalar. Diz çöküp eller namazda durur gibi bağlanıp gönlüne yönelir.[214]

Hacı Bayram-ı Veli'nin müridi Eşrefoğlu Rûmî zikri şöyle anlatır:

Zikrin şartları vardır. Zikrin birinci şartı talib zikrullaha başlamadan önce abdest almalı, misvak kullanmalı, şeyhin huzuruna varmalı ve şeyhi kendisine zikri telkin etmelidir. Ayrıca niyet etmeli, kıbleye karşı bağdaş kurup oturmalıdır. Harfleri ve heceleri tam ve yerinde söylemeli ve ağzından yanlış ve hatalı bir kelime çıkmamasına son derece dikkat etmelidir. Zikrullah üç mertebe üzerinedir:

1. Dil iledir ki, gönül ondan gafildir. Bu avâmın zikridir.
2. Hem dil, hem gönül iledir. Bu havâssın zikridir.
3. Hem dil, hem gönül, hem de bütün uzuvlardır. Bu hâssül havassındır.

Birinci mertebe zikirdir ki, dil iledir, gönül ondan gafildir gafletle yapılır, o zikirden hiç kimseye fayda yoktur. Üç şeyin Allah katında değeri yoktur. Gafletle zikrullah etmek, sünnete uymadan salâvat getirmek, kalp huzuru olmaksızın namaz kılmak.

Kalp imtihanı zikrullah iledir. Ancak yalnız dil ile söylemekle değildir. Tevhidin manasına vakıf olmak ve ona aralık vermeksizin devam etmekledir. Zatûllah'a ancak böyle vasıl olunur.

---

212 Cebecioğlu, a.g.e., s. 125; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 66-67.
213 Uludağ, a.g.e., s. 393.
214 Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 67.

İkinci mertebe zikir, hem dil ile hem de gönülledir. Kalp huzuru iledir. Böyle zikredenlere Hâk Teâla, çok sevaplar, cennet içinde köşkler, saraylar verir. Zikrullahın fazileti sevabı çoktur. Kalpte muhabbetullah hâsıl ettirir, gönülden Allah'tan gayrisinin muhabbetini giderir, şeytanın bütün vesveselerini keser, şeytanı avare eder, bütün hile ve tedbirleri dağıtır, imanı sağlamlaştırır, gönül pasını giderir, gönül nurlandırır. Allah zikir olunduğu zaman kalpler cilalanır, o ciladan gönülde korku hâsıl olur. Gönül zikrulluhtan lezzet bulursa, o zaman iman üzerine iman hâsıl olur. Zikretmek gönül âleminden karanlığı giderir. Basiret gözünü açar zikrullahın hassaları sayılamayacak kadar çoktur.

Zikir bir diğer bakımdan iki kısımdır:

1. Zikr-i talimî

2. Zikr-i telkinî

Talibe fayda veren, gönülden hicabı gideren zikr-i telkinîdir. Zikr-i talimî ise halkın ve ana babanın dilinden öğrenilen zikirdir. Bu zikir dilden öteye gitmez, kalbe ve ruha yetişmez, talibe hiçbir faydası olmaz. Zikr-i telkinî mürşid-i kâmilin dilinden talibin kalbine gelip yerleştiği zaman o gönülde asla zulmetten eser kalmaz o gönül zikrin nuru ile münevver olur bütün hayaller gönülden silinir. Şeytan vesvesesi kesilir. Zikr-i telkinî nisan yağmuru gibidir marifet de sedefin içindeki inci gibidir. Talibin sedefe benzeyen gönlüne zikr-i telkinî yetişince, o gönülde marifetullah incisi bitse gerektir[215].

Her tasavvuf mektebinde mutlaka var olan ve manevi olgunluğu, vuslatı kazanmada kaçınılmaz rükünlerden biri olan zikir, tevhid kelimesi, Allah ismi ve O'nun diğer isimleri ile yapılabildiği gibi, bazı ayet ve surelerden, hadislerden, dualardan, tesbihlerden vs. iktibasla oluşturulmuş virdler okunarak da icra edilebildiğinden, birçok tarikat kurucusunda olduğu gibi Hacı Bayram da sabah namazından sonra olmak üzere düzenli olarak hergün okunan şu virdi kendi mensuplarına vazife ve yadigâr olarak bırakmıştır. Hacı Bayram Veli’nin virdi şu şekildedir:

---

[215] Rûmî, Eşrefoğlu, *Müzekki’n-Nüfûs* (Tertip, Tanzim, Tashih: Nedim Duru), Salah Bilici Kitabevi, İstanbul t.y., s. 384-387, 531-532.

Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm.

Elhamdü leke allâhümme hamden yuvâfî niameke ve yukâfî mezîdeke. Nahmedüke bicemî'i mehâmidike küllihâ ma âlimnâ minhâ ve ma lem na'lem ve alâ cemî'i niamike küllihâ vema alîmnâ minhâ ve ma lem na'lem ve 'alâ külli hâlin estağfirullâhe estağfirullâhe estağfirullâhe’l-azîme’l-kerîmellezî lâ ilâhe illâ hüve’l-hayyul kayyûm. Ve etûbü ileyhi ve eselühü't-tevbete ve'l-mağfirete ve'l-hidâyete lenâ innehû hüve't-tevvâbu'r-rahîm. (3 defa)

Allâhümme ente's-selâmü ve minke's-selâmü ve ileyke yerci'u's-selâmü fehayyinâ rabbenâ biselâmî ve edhilnâ dare’sselâmi. Tebârekte rabbenâ ve te'âleyte yâ ze'l-celâli ve'l-kemâli ve'l-ikrâm. Allâhümme ecirnâ mine'n-nâri.(7 defa) ve edhilne'l-cennete mea’l-ebrâri bi afvike yâ mucîru. (3 defa)

Lâ ilâhe illallâhü vahdehu lâ şerike lehû, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü yuhyî ve yümîtu ve hüve hayyun lâ yemûtü ebeden dâimen bâkıyen bi yedihi'l-hayru zü'l-celâli ve’l-kemâli ve’l-ikrâmi. Ve hüve 'alâ külli şey’in kadîrun. Ve ileyhi’l-masîru.

Lâ ilâhe illallâhu vahdehû sadeka vâ’dehû ve nasara 'abdehû ve ğafera zenbehû ve e'azze cendehû ve hezemel-ahzâbe vahdehü ve lâ şey’ün ba’dehû. Lâ ilâhe illallâhu ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi. Lâ ilâhe illallâhu ve lâ na’büdü illâ iyyâhü lehu’n-ni’metü ve lehü’l-fadlü ve lehü’s-senâü’l-hüsnâ. Lâ ilâhe illallâhü muhlisîne lehü’d-dînü velev kerihe’l-kâfirûne.

Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü’l-cebbâru. Lâ ilâhe illallâhü'l-'azîzü’l-ğaffâru. Lâ ilâhe illallâhü’l-vâhidü'l-kahhâru. Lâ ilâhe illallâhü’l-müheyminü’s-settaru. Lâ ilâhe illallâhü’l-kebîrü’l-müte'âlü. Lâ ilâhe illallâhü celle senâühû. Lâ ilâhe illallâhü 'amme nevâalühû. Lâ ilâhe illallâhü 'azame şânühû. Lâ ilâhe illallâhü şemele ihsânühu. Lâ ilâhe illallâhü te'âlâ kibriyâühü. Lâ ilâhe illallâhü tekadaddeset esmâühû. Lâ ilâhe illallâhü tenezzehet sıfâtühü.

Lâ ilâhe illallâhü’l-halîmü’l-kerîmü. Lâ ilâhe illallâhü’l'azîzü’l-hakîmü. Lâ ilâhe illallâhü’l-' aliyyü’l-'azîmü. Lâ ilâhe illallâhü’l-ğâfûru'r-rahîmu. Lâ ilâhe illallâhü’ş-şekûru’l- halîmü. Lâ ilâhe illallâhü’l-evvelü’l-kadîmü. Lâ ilâhe illallâhü’l-âhîru’l-mûkîmü. Lâ ilâhe illallâhü’l-ezeliyyü’l-ebedü. Lâ ilâhe illallâhü’l-vâhidü’l-ehadü. Lâ ilâhe illallâhü’l-ferdü’s-samedü. Lâ ilâhe illallâhü’l-kayyûmü’s-sermediyyü. Lâ ilâhe illallâhü lem yettehiz sâhibeten ve lâ veleden. Lâ ilâhe illallâhü lem yelid ve lem yûled ve lem yekün lehû küfüven ahadü.

Lâ ilâhe illallâhü’l-ma'bûdü bi külli me'ânin. Lâ ilâhe illallâhü’l-mezkûru bi külli lisânin. Lâ ilâhe illallâhü’l-meşkûru bi külli ihsânin. Lâ ilâhe illallâhü’l-mün'imü bilâ imtinânin. Lâ ilâhe illallâhü külle yevmin hüve fî şe’nin. Lâ ilâhe illallâhü îmânen billâhi. Lâ ilâhe illallâhü emânen minallâhi.

Lâ ilâhe illallâhü emâneten 'indallâhi. Lâ ilâhe illallâhü hakkan hakkan. Lâ ilâhe illallâhü îmânen ve sıdkan. Lâ ilâhe illallâhü telâttufen ve rifkan. Lâ ilâhe illallâhü te'abbüden ve rikkan. Lâ ilâhe illallâhü sâhibül-vahdâniyyeti’l-ferdâniyyeti'l-kadîmiyyeti'l-ezeliyyeti’l-ebediyyeti. Ellezî leyse lehû zıddün ve lâ neddün ve lâ şebîhün ve lâ şerîkün ve lâ nazîrun ve lâ müşîrün ve lâ vezîrun ve lâ veledün. Muhammedün rasûlullâhi kâimen bi emrihî ve vahyihî. E'ûzü bi kelimâtillâhi't-tâmmâti külliha min şerri mâ halaka ve zeree ve berae. (3 defa)

Bismillâhi hayri’l-esmâi, bismillâhi rabbi'l-ardı ve rabbi's-semâi, bismillâhi'llezî lâ yedurru me'a-smihî şeyün fi'l-erdı ve lâ fi’s-semâi ve hüve’s-semî’ü'l-'alîmü. (3 defa)

Bismillâhi iftetahtü ve 'alallâhi tevekkeltü ve fevvedtü emrî ilallâhi innallâhe basîrun bi'l-'ibâdi. Elhamdü lillâhillezî ahyânâ ba'de mâ emâtenâ ve radde ileynâ ervâhanâ ve ileyhi’l-bâ'sü ve'n-nüşûru.

Elhamdü lillâhillezî 'âfânâ min nevminâ ve ebkânâ min emsinâ ilâ yevminâ hâzâ. Elhamdü lillâhi 'ala't-tâ’ati ve't-tevfîkı ve nestağfirullâhe min külli zenbin amdin ve hatâin ve nuksânin ve taksîrin. Elhamdü lillâhillezî ezhebe bi'l-leyli muzlimen ve câe bi'n-nehâri mubsîran.

Elhamdü lillâhillezî ezhebe 'anne’l-hazene inne rabbenâ leğafûrun şekûrun. Ellezî ehallenâ dâra’l-makâmeti min fadlihî lâ yemessünâ fîhâ nasabün ve lâ yemessünâ fihâ lüğûbün. Elhamdü lillâhillezî sadekanâ va'dehû ve evrasene’l-erda netebevveü mine’l- cenneti haysü neşâü feni'me ecrü'l-âmilîne.

Elhamdü lillâhillezî hedânâ lihâzâ vemâ künnâ linehtediye levlâ en hâdânallâhü lekad câet rusülü rabbinâ bi'l-hakkı ve nûdû en tilkümü'l-cennetü ûristûmûhâ bimâ küntüm ta'melûne. (3 defa)

Allâhümme innâ esbahnâ nüşhidüke ve nüşhidü hamelete 'arşike ve melâiketeke ve cemî'a halkıke bienneke entallâhü lâ ilâhe illâ ente vahdeke lâ şerîke

leke ve nestağfiruke ve netûbü ileyke ve neşhedü enne Muhammeden abdüke ve rasûlüke.

Allâhümme innâ nükaddimü ileyke beyne yedey külli nefesin ve lemhatin ve lahzatin tarfetin tatrifü bihâ ehlü’s-semâvâti ve ehlü’l-erdı ve küllü şeyin hüve fî 'ilmike kâinün ev kad kâne.

Allâhümme innâ nükaddimü ileyke beyne yedey zâlike küllihî merhaban merhaban bi’s-sabâhi'l-cedîdi ve bi'l-yevmi’s-sa'îdi ve bi’l-melekeyni’l-kerîmeyni’l-kâtibeyni’ş-şâhideyni’l-'âdileyni’l-hâfizayni hayyâkumü’llâhü te'âlâ üktübâ fî ğurrati yevminâ hâzâ neşhedü en lâ ilâhe illâllahü vahdehû lâ şerike lehû ve neşhedü enne Muhammeden abdühû ve rasûlühü ve habîbühû ve nebiyyühû ve safiyyühû ve 'alâ hâzihi’ş-şahâdeti nahyâ ve 'aleyhâ nemûtü ve 'aleyhâ nüb'asü ğâden inşâ’allâhü te'âlâ.

Esbahnâ ve esbaha'l-mülkü lillâhi ve’l-'azameti lillâhi ve’l-heybeti lillâhi ve’l-kudratü lillâhi ve’l-kibriyâü lillâhi ve’l-âlâü lillâhi ve’n-nu'amâü lillâhi ve’l'atâü lillâhi ve’l-bakâü ve’l-behâü lillâhi ve’l-cemâlü lillâhi ve’l-celâlü lillâhi ve’l-melekûtü lillâhi ve’l-ceberrûtü lillâhi’l-vâhidi’l-kahhâri.

Esbahnâ 'alâ fıtrati’l-islâmi ve 'alâ kelimeti’l-ihlâsı ve 'alâ dîni nebiyyinâ Muhammedin sallallâhü 'aleyhi ve selleme ve 'alâ milleti ebînâ İbrâhîme 'aleyhi’s-salâtü ve's-selâmü hanîfen müslimen ve mâ ene mine’l-müşrikîne. (3 defa)

Sübhâne rabbiye’l-'aliyyi’l-a'le'l-vehhâbi. Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke Allâhümme ve bi hamdike lâ uhsî senâen 'aleyke ente kemâ esneyte 'alâ nefsike. Sübhâneke mâ 'arafnâke hakka mâ'rifetike yâ ma'rûfu. Sübhâneke mâ zekernâke hakka zikrike yâ mezkûru. Sübhâneke mâ şekernâke hakka şükrike yâ meşkûrü. Sübhâneke mâ 'abednâke hakka 'ibâdetike yâ mâbûdü.

Sübhanallâhi ve bihamdihi sübhânallâhi'l-'azîmi ve bihamdihî. Velâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi’l-'aliyyi'l-'azîm. Sübhânallâhi ve bihamdihî 'adede halkıhî ve ridâe nefsihî ve zînete arşihî ve midâde kelimâtihî ve melee berrihî ve bahrihî. Sübhânellhi ve’l hamdü li’llâhi ve lâ ilâhe illâllâhü vallâhü ekberu ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi’l-'aliyyi’l-azîmi.

E'uûzü billâhi’s-semî'i’l-'alîmi ve âlâihî mine’ş-şeytâni’r-racîm ve belâihî.

Besmele ve Fâtiha Sûresi.

Ve ilâhüküm ilâhün vâhidün. Lâ ilâhe illâ hüve’l-hayyu’l-kayyûm.

Âyetü'l-Kürsî.

Lâ ikrâhe fi'd-dîni kad tebeyyene'r-rüşdü mine'l-ğayyi femen yekfur bi't-tâğûti ve yü’min billâhi fekadi-stemseke bi’l-'urveti’l-vüskâ le-nfisâme lehâ vallâhü semî'un 'alîmün. Allâhü veliyyüllezîne âmenû yuhricühüm mine’z-zulümâti ile’n-nûri. Vellezîne keferû evliyâühümü’t-tâğûtü yuhricûnehüm mine’n-nûri ile'z-zulümâti ülâike eshâbü'n-nâri hüm fîhâ hâlidûn. Lillâhi mâ fi’s-semâvâti ve mâ fi’l-erdı ve in tübdû mâ fî enfüsiküm ev tuhfûhü yuhâsibküm bihillâhü. Feyağfiru limen yeşâü ve yü'azzibü men yeşâü vallâhü 'alâ külli şey’in kadîrun.

Âmene'r-rasûlü.

Rabbenâ lâ tüziğ kulûbenâ ba'de iz hedeytenâ ve heb lenâ min ledünke rahmeten inneke ente'l-vehhâbü. Rabbenâ inneke câmi'u’n-nâsi liyevmin lâ râybe fîhi innallâhe lâ yühlifu’l mî'âd. Ellezîne yekûlûne Rabbenâ innenâ âmennâ fağfir lenâ zünûbenâ ve kınâ azâbe’n-nâr. es-Sâbirîne ve's-sâdikîne ve’l-kânitîne ve’l-münfikîne ve’l-müstağfirîne bi’l-eshâri şehidallâhü ennehü lâ ilâhe illâ hüve ve’l-melâiketü ve ülü’l-'ilmi kâimen bilkıstı. Lâ ilâhe illâ hüve’l-'azîzü'l-hakîm**.** İnne'd-dîne 'indallâhi'l-islâm. (3 defa)

Kulillâhümme mâlike'l-mülki tü’ti'l-mülke men teşâü ve tenzi'u'l-mülke mimmen teşâü ve tü'izzü men teşâü ve tüzillü men teşâü biyedike'l-hayru. İnneke 'alâ külli şey’in kadîrun. Tûlicü'l-leyle fi'n-nehâri ve tülîcü'n-nehâra fi'l-leyli ve tuhricü'l-hayye mine'l- meyyiti ve tuhricü'l-meyyite mine'l-hayyi ve terzüku men teşâü biğayri hisâbin.

İnne rabbekümullâhillezî halaka's-semâvâti ve'l-erda fî sitteti eyyâmin sümme-stevâ 'ale’l-'arşi yüğşi'l-leyle'n-nehâra yatlübühû hasîsan ve'ş-şemse ve’l-kamera ve'n-nücûme müsahharâtin biemrihî elâ lehü'l-halku ve'l-emru tebârekallâhü rabbü'l-'âlemîne. Üd'û rabbeküm tedarru'an ve hifyeten innehû lâ yuhibbü'l-mu'tedîne. Ve lâ tüfsidû fi'l-erdı ba'de islâhihâ ve-d'ûhu havfen ve tame'an inne rahmetellâhi karîbun mine'l-muhsinîne.

Lekâd câeküm rasûlün min enfüsiküm 'azizün 'aleyhi mâ 'anittüm harîsun 'aleyküm bi'l-mü’minîne raûfu’r-rahîm. Fe in tevellev fe kul hasbiyallâhü lâ ilâhe illâ hüve 'aleyhî tevekkeltü ve hüve rabbü’l-'arşi'l-'azîm. (7 defa)

Fesübhânallâhi hîne tümsûne ve hîne tüsbihûne ve lehü'l-hamdü fi's-semâvâti ve'l-erdı ve 'aşiyyen ve hîne tuzhirûne. Yuhricü'l-hayye mine'l-meyyiti ve yuhricü'l-meyyite mine'l-hayyi ve yuhyi'l-erda ba'de mevtihâ ve kezâlike tuhracûne.

Ve min âyâtihî en halâkaküm min türâbin sümme izâ entüm beşerün tenteşirûne. Sübhâne rabbike rabbi'l-'izzeti 'ammâ yasıfûne ve selâmün 'ale'l-mürselîne. Ve'l-hamdu lillâhi rabbi'l-'âlemîn.

Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm. Hâ-mîm. Tenzîlü'l-kitâbi minallâhi'l-'azîzi'l-'alîm. Ğâfiri'z-zenbi ve kâbili't-tevbi şedîdi'l-'ikâbi zi't-tavli. Lâ ilâhe illâ hüve ileyhi'l-masîru. Ve lillâhi'l-esmâü'l-hüsnâ fed-'ûhü bihâ.

Hüvallâhüllezi lâ ilâhe illâ hüve. Allâhümme innâ nes'elüke yâ allâhü, yâ rahmânü, yâ rahîmü, yâ melikü, yâ kuddûsü, yâ selâmü, yâ mü'mînü, yâ müheyminü, yâ 'azîzü, yâ cebbâru, yâ mütekebbiru, yâ hâliku, yâ bâriü, yâ musavviru, yâ gaffâru, yâ kâhharu, yâ vehhâbü, yâ razzâku, yâ fettâhu, yâ 'alîmu, yâ kâbidu, yâ bâsitu, yâ hafîdu, yâ râfi'u, yâ mû'izzü, yâ müzillü, yâ semî'u, yâ bâsiru, yâ hakemü, yâ adlü, yâ latîfü, yâ habîru, yâ halîmü, yâ 'azîmü, yâ ğafûru, yâ şekûru, yâ 'aliyyü, yâ kebîru, yâ hafîzu, yâ mukîtü, yâ hâsibü, yâ celîlü, yâ cemîlü, yâ kerîmü, yâ rakîbü, yâ mucîbü, yâ vâsi'u, yâ hâkimü, yâ vedûdü, yâ mecîdü, yâ bâ'isü, yâ şehîdü, yâ hakku, yâ vekîlü, yâ kaviyyü, yâ metînü, yâ veliyyü, yâ hamîdü, yâ muhsî, yâ mübdîü, yâ mu'înu, yâ mühyiyü, yâ mümîtü, yâ hayyu, yâ kayyûmu, yâ vâcidü, yâ mâcidü, yâ vâhidü, yâ ahadü, yâ samedü, yâ kâdiru, yâ muktediru, yâ mukaddimü, yâ muahhiru, yâ evvelü, yâ âhiru, yâ bâtınü, yâ vâliyü, yâ müte'âliyü, yâ berru, yâ tevvâbü, yâ mün'imü, yâ müntekimü, yâ afüvvü, yâ raûfü, yâ mâlike'l-mülki, yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâmi, yâ rabbü, yâ muksıtu, yâ câmi'u, yâ ğaniyyü, yâ muğnî, yâ mu'tî, yâ mâni'u, yâ dârru, yâ hannânü, yâ mennânü, yâ nâfi'u, yâ nûru, yâ hâdiyü, yâ bedî'u, yâ bâkıyü, yâ vârisü, yâ reşîdü, yâ sabûru.

Ellezî tekaddeset 'ani'l-eşbâhi zâtühû ve tenezzehet 'an müşâbeheti'l-emsâli sıfâtühû ve dellet 'alâ vahdâniyyetihî masnû'âtihî ve şehidet biulûhiyyetihî âyâtühû vâhidün lâ min kılletin ve mevcûdün lâ min 'illetin bi'l-birri ma'rûfun bilâ ğâyetin ve bi'l-kemâli mevsûfün bilâ nihâyetin evvelûn kadîmün bilâ ibtidâin ve âhirun mukîmün bilâ intihâin.

Ellezi lâ ilâhe illâ hüve vesi'a külle şey'in rahmeten ve 'ilmen ve ğafera zünûbe'l-müznibîne keramen ve hilmen. Leyse kemislihî şey'ün ve hüve's-semî'u'l-

basîr. Hüve mevlânâ ve ileyhi’l-masîru. Ni'me'l-mevlâ ve ni'me’n-nâsiru. Ğufrâneke rabbenâ ve ileyke'l-masîru.

Lâ havle 'an ma'siyetillâhi illâ bi 'ismetillâhi ve lâ kuvvete 'alâ tâ'âtillâhi illâ bi tevfîkıllâhi lâ melcee ve lâ mencâ minellâhi illâ ileyhi mâ şâallâhü kâne ve mâ lem yeşe’ lem yekün. Ve mâ kaddarallâhü seyekûnü. Elâ ilâllâhi tasîru’l-ümûru. Yef'alüllâhü mâ yeşâü bikudratihî ve yâhkümü mâ yürîdü bi'izzetihî. Elâ lehü’l-halku ve’l-emru tebârekallâhü rabbü’l-'âlemîne.

İnnallâhe ve melâiketehû yusallûne 'ale’n-nebiyyi, yâ eyyühellezîne âmenû sallû 'aleyhi ve sellimû teslimen. Allâhümme salli 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve 'alâ âlihî ve sahbihî ve sellim küllemâ zekere'z-zâkirûne ve ğafele 'an zikrike’l-ğafilûne. (3 defa). Ve radiyâllâhü 'an sâdâtinâ âshâbi rasûlillâhi ecmâ'îne. Ve selâmün 'ale’l-mürselîne ve’l-hamdü lillâhi rabbi'l-'âlemîn[216].

Allah'ı anış ve O'na yakarışın sanki edebî bir tarz ve düzende sunulduğu bu virdde Hacı Bayram'ın tamamen ehl-i sünnet çizgisinde bir itikada sahip olduğunu, O'nu ulularken tam bir kulluk izhar ettiğini, hem dünyevî hem uhrevî olarak Allah'tan istenebilecekleri Hz. Peygamber'in dilinden çıkmış talepler kalıbında ve Kur'ân ayetlerinden ilgili iktibasların eşliğinde yüksek bir ruh hali içerisinde dile getirdiğini görmekteyiz.

Müellifi meçhul bir kaynağımızda bu virdin bu şekliyle Hacı Bayram'a değil, onun şeyhi Hamîdeddîn'e ait gösterildiğini tespit ettik.[217] Öyle olsa dahi, Hacı Bayram'ın şeyhinin düzenlediği virdi okumayı sürdürdüğünü ve müntesiplerine tavsiye ettiğini, dolayısıyla onun da virdi olarak anıla geldiğini kabul edebiliriz. Her halükârda kendisinin yazıp yazmadığından ziyade okumuş olması ve muhtevası önemlidir kanaatindeyiz.

3.1.6. Sülûk Metodu

Harîrî-zâde'nin belirttiğine göre, Akşemseddîn bir kitabın arkasında kendi yazısıyla "Hacı Bayram'ın irşad tarîki" başlığı altında şu açıklamalara yer vermiştir: Gönlünü arıtmak isteyen salik, Bayramîlik tarikatından olursa gönlünü arıtırken, gözünü yumar, nefes ve soluğunu tutar, ağız ve dil bağlı olarak hafî zikir yolu ile

---

[216] Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 174b-177a; Cebecioğlu, a.g.e., s. 97-108.; Turan, a.g.e., s.54-62.
[217] *Kitâb-ı Evrâd*, Tokat Zile İlçe Halk Ktp., no: 475, vr. 15b-20b.

derin bir düşünceye dalar. Diz çöküp eller namazda durur vaziyette gönle varılır. Bu davranış masivayı yani dünya ile ilgili işleri kalpten çıkarır. Bu yöntem kelime-i tevhidin (lâ ilâhe illallâh) anlamında, başlangıç ve sonun, merkezi gönül olan iki kavisi (yay) bulunan iki daire biçimi düşünür. Kalpten çıkan kavis ile kalbe inen afakî kavisin birbirine uyduğu düşünülür. Çünkü kalpten çıkan afakî kavsin başlangıcı toplam birliğinin vahdet noktasıdır. Sonu da gönlün ortasında bulunan kara noktadır (süveydâ). Bu iki kavisin birleştiği nokta vahdet-i zatîyye ve ehadiyyetü'l-cem'de birleşir. Bu düşünüş yöntemiyle, zikir dairesini hızlandırma yöntemiyle o kadar tekrar eder ki sonunda mürid nihayet-i ibadet ve sureti mariyet fetri ve idari-i ezeli olan nur-i yakın-i kâmil heyet-i cemiye ve nat-i ilahiye ve kevniye olan dil-i salikte sabit olur[218].

Bayramîye'nin daire inancına göre, Tanrı zikir sırasında coşan, kendinden geçen, dervişin, daire olan gönlünde tecelli eder. Gönlün karşılıklı olan iki yayının birleştiği yer Tanrı'nın tecelligâhıdır. Salik önce bütün ef'ali Allah'tan bilir. Sonra fiillerin sıfatların tecellisinden bütün sıfatların da Hakk'ın sıfatlarından başka bir şey olmadığını anlar sıfatların da zatın tecellisi olduğunu ve varlığın tek olup her şeyin Allah'ın ilminde sabit olan a'yân-ı ilmiyyenin zuhûrundan ibaret olduğunu idrak eder. Bu üç mertebeye tevhid-i ef'âl, tevhid-i sıfat, tevhid-i zat denir[219]. Bayramîliğe giren kişi, manevi terbiyenin hemen başlangıcında da, Allah'tan başka her şeyin sevgisini kalbinden çıkarır. Eğer kalbe aynı anda birkaç sevgi sığdırmak istense bunlardan biri güç kazanacak, sevgideki şiddetin artmasına sebep olacaktır. Kalbi masiva sevgisinden kurtarıp, Allah'ın sevgisine yöneltirsek, orada Allah'ın sevgisi kuvvet kazanır. Bu da saygı için itici bir güçtür[220].

3.2. Bayramîlik Kol ve Şubeleri

Hacı Bayram-ı Veli'nin öğretileri, ölümünü izleyen yıllarda çeşitli açıklamalara uğratılmış ve onun gerçek fikri, mirasçısı olduğu ileri sürülen, mürşidleri etrafında gruplaşmalar, Bayramîliğin birkaç kol halinde yayılmasına sebep olmuştur[221]. Hamîdeddîn-i Aksarâyî'nin müridi olan Hacı Bayram-ı Veli'nin, Ankara'da kurduğu, Halvetîlik ile Nakşibendiliğin birleşimi görünümünü arz eden

---

[218] Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 173b-174a; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 67; Aynî, a.g.e., s. 186-187.
[219] Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 174a; Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 67-68.
[220] Cebecioğlu, a.g.e., s. 127-128.
[221] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 73.

Bayramîyye tarikatı, kurucusunun vefatından sonra ilk olarak iki ana kol ile temsil edilmiştir. Bunlar, Muhammed b. Hamza Akşemseddin'in kurucusu olduğu Şemsiyye-i Bayramiyye ve Dede Ömer Sikkîni'nin kurucusu olduğu Melâmiyye-i Bayramiyye'dir. Daha sonra kurulan üçüncü önemli bir kol da Celvetiyye olmuştur[222].

3.2.1. Şemsiyye-i Bayramiyye

Bayramiyye'nin Şemsiyye kolu; Hacı Bayram-ı Veli'nin en önemli halifesi Şeyh Akşemseddin tarafından kurulmuştur. Akşemseddin'in nesli Şihâbeddîn Sühreverdî vasıtasıyla Hz. Ebubekir'e dayanır. Şemsiyye de üç büyük şubeye ayrılır:

Tennûriye; Akşemseddin'in halifesi İbrahim Tennûrî (ö. 887/1482) tarafından kurulmuştur. Kayseri'de faaliyet göstermiştir.

Himmetîyye; Bolulu Şeyh Himmet b. Ali tarafından kurulmuştur. Şemsiyye'nin bu şubesi, İstanbul'daki Bayramî faaliyetini temsil etmiş olan önemli şubedir[223].

İsevîyye; Tarikat silsilesi İbrahim-i Tennûri'ye dayanan Şeyh İlyas-ı Saruhanî tarafından kurulan bu kol, Tennuriye'nin bir kolu olarak da kabul edilir. Akhisarlı olan şeyh Mecdüddin İsa'yı Saruhanî'nin oğlu ve halifesi olan bu zat faaliyetlerini Manisa'da sürdürmüştür[224]. Asıl Bayramilik yani Akşemseddin kolu, sulûkta, esmayı ittihaz eden tamamıyla klasik ve ehl-i beyt muhibbi olmakla beraber, Sünni bir tarikattir. Bu tarikatte şii temayüllere rastlamayız[225].

3.2.2. Melâmetiyye-i Bayramiyye

İbadetini gizleyip, günahlarını açığa vuran her türlü riyadan ve kendini beğenmişlikten şiddetle sakınan, giyim kuşamlarında işaret maksadıyla(hırka, tac) gibi özel bir kıyafet kullanmayan, hatalarının ve günahlarının açığa çıkmasıyla, insanların kınamasından hoşlanan ayrıca kınana kınana nefsini ezeceğine ve sonuçta onu doğru yola getireceğine Melamet veya Melami denir. Melamiler dünyaya meyil

---

222 Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 173a; Bolat, Ali, *Melâmîlik*, İnsan Yay., İstanbul 2004, s. 320-321.
223 Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 173a; Öngören, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf*, İz Yay., İstanbul 2000, s. 155-156.
224 Türer, a.g.e. s.226.
225 Bayramoğlu, a.g.e., s.66.

beslemediklerinden dolayı maddiyat ve ünvana rağbet etmezler, devamlı kendilerini kötülerler. Çünkü iyi ve güzel olan sadece Hakk'tır. Melamilere göre, kendilerini yücelten her ünvanı ayaklar altına almak temel prensiptir. Melamiler, dava ve iddiacılıktan şiddetle sakınırlar.

Tarihi süreç içerisinde Melamiliğin başlangıcının Hz.Peygambere kadar götürülmesine karşın Melamilik esas gelişmesini üçüncü yüzyıldan itibaren Horasan ve havalisinde yapmıştır[226]. Kendine has özelliklere sahip olan Melamiyye'nin birinci Kendine has özelliklere sahip olan Melâmetîliğin birinci dönemi Horasan-Nişabur bölgesinde Hamdûn Kassâr'ın (ö. 271/884) önderliğinde III./IX. yy.da ortaya çıkmıştır. Bu tasavvufî meşrebin ikinci dönemi ise IX./XV. yy. Osmanlı toplumunda Bursalı Bıçakçı Ömer Dede'nin yönlendirmesiyle yeni bir ivme kazanmıştır. Hacı Bayram-ı Veli'nin müridlerinden olan Bıçakçı Ömer Dede, aşk ve cezbe dolu yolunu "kınayanın kınamasından" korkmadan yaymaya başlamıştır. Serbest dinî yorumları, vahdet-i vücûdu benimsemeleri gibi sebeplerle zaman zaman siyasî iradenin çok sert tepkisiyle karşılaşan Melâmîler varlıklarını kendilerini gizleyerek koruyabilen tasavvufi cemaatlerden biri olmuştur[227].

Bayramî Melâmilik'inin sosyal tabanı, onların gizlenmelerine, bunu koruyabilmelerine ve yeni taraftarlar kazanabilmelerine yardımcı olmuştur. Bu yolun önemli bir rüknü, bir meslek sahibi olarak geçimini alnının teri ve elinin emeği ile kazanma böylece devlete borçlu olmamadır ki bu durum da onların takipten kurtulmalarını sağlamıştır[228].

Şekli ve maddi unsurlara önem veren bir tasavvuf anlayışına tepki olarak ortaya çıkan Melâmetîliğin temel anlayışı şudur: Sûfilerde söz konusu olan bir takım kıyafet, tören, gelenek meclisleri ile Hakk'a vasıl olmak mümkün değildir. Bunlar riya alametleridir. Riya tehlikesinden kurtulmak ve ihlâsı gerçekleştirmek için, fiilen cemiyetin tüm faaliyetlerine iştirak etmek ve görünüşte haktan ayırt edilecek kıyafet ve davranıştan sakınmak gerekir. Bununla beraber, kalpten Allah'ı hiçbir zaman ayırmamak, kendinde bir varlık görmemek ve kendi nefsini kınamak gerekir.

Başlangıçta bu düşüncelere dayanan Melâmetîlik, giderek asli gayesinden uzaklaşmış, başkalarının kınamasına vesile olacak davranışlarda bulunmak, iyi

---

[226] Altınok, a.g.e., s.173-179.
[227] Kara, Mustafa, *Eşrefoğlu Rumi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995, s. 22-23.
[228] Abdulkadiroğlu, a.g.e., s. 87-92.

amelleri gizleyip, kötü amelleri açığa vurmak gibi düşünceleri gaye haline getirmiştir. Hacı Bayram-ı Veli'nin halifelerinden Ömer Sikkînî'nin geliştirdiği Bayramiyye Melâmetîliği, Osmanlı topraklarında hayli yaygınlaşmış, fakat Sünnî akide ile bağdaşmayan bazı düşünceleri ve zihinleri bulandırıcı taşkın hareketleri sebebiyle medrese âlimleri ve devlet ricâlinin hücûmuna maruz kalmışlardır. Melâmet anlayışı, tasavvufi düşünceye önemli ölçüde etki etmiştir. Bilhassa Osmanlı döneminde bu anlayış coşkun bir tasavvuf edebiyatının doğmasına yardım etmiştir[229]. Silsile, Ömer Dede'den sonra Ayaşlı Bünyamin (ö. 926/1520), Aksaraylı Pir Ali (ö. 945/1538), İsmail Ma'şûkî, Ahmed Sarban (ö. 952/1545) ile devam etmiştir[230].

3.2.3.Celvetiyye-i Bayramiyye

Bayramîyye'nin önemli şubelerinden Celvetiyye, Aziz Mahmut Hüdayi tarafından XVI. asrın sonlarında kurulmuştur[231]. Esas itibariyle Halvatiyye'nin bir kolu olan Celvetiyye'nin silsilesi, İbrahim Zahid-i Geylani'de aynı tarikatın kollarından Zahidiye, Safiyüddin'i Erdebili'de Safeviyye, Hacı Bayram-ı Veli'de Bayramiyye ile birleşmektedir. Celvetiyye'nin Bayramiyye ile doğrudan ilgisi vardır. Celvetiyye şeyhlerinden Yakup Afvî, Celvetiyyenin Bayramîyye'den doğduğunu söyler.

Aziz Mahmut Hüdayi'nin tarikat silsilesi Üftâde, Hızır Dede, Akbıyık Sultan vasıtasıyla Hacı Bayram-ı Veli'ye ulaştığından Celvetiyye, Bayramiyye'nin bir şubesi sayılır. Bayramîyye silsilesinin Nakşîbendiyye ile münasebeti dolayısıyla Celvetiyye bu tarikatten izler taşır. Mesela Nakşîbendiyedeki "nazar berkâlem", "halvet der-encümen" ve "hafî zikir" Cevetiyye de vardır.

Hz.Ali kanalıyla geldiği için cehri(gizli) zikri esas alan bir tarikat olan Celvetiyye'nin sülûk adabının temelini Hüdayi'nin "tevhid zikri" adını verdiği kelime-i tevhid zikri telkin edilir. Bununla beraber sâlike, Halvetî sülûkunun esası olan esma-i seb'a zikri de yaptırılır.

Celvetiyye'de sülûkun tabiat, nefis, ruh ve sır omak üzere dört mertebesi vardır. İlk mertebede salik, bedenî ihtiyaçlarını, ibadetini engellemeyecek şekilde

---

229 Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1995, s. 153-155.
230 Kara, Mustafa, *Eşrefoğlu Rumi*, s. 22-23.
231 Öngören, a.g.e., s. 178.

karşılar ve helal olanlarla yetinirse nefis mertebesine yükselir. Bu mertebe, nefsi kötü huy ve fiillerden arındırma mertebesidir. Ruh mertebesi, salikin ruhu ile ilgi kurduğu ve marifetullaha yöneldiği mertebedir. Marifet ve ilahi aşk makamına ulaşan salik son olarak sır mertebesine yükselir. Bu mertebe mahv, fena, tecelli ve vuslat makamıdır. Salik bu mertebede kemale ermiş olarak, mücahedattan lezzet duymaya başlar.

Mutasavvıf ve şair hüviyetinin yanı sıra, müsikişinas olan tarikatin kurucusu Aziz Mahmud Hüdayi yazdığı ilahileri besteleyerek tekkesinde okutmuş, sonra gelen musiki sevenler de O'nun manzumelerinden besteler yapmışlardır[232]. Aziz Mahmud Hüdayi hayatında pek çok kişiyi irşad etmiştir. Vefat edince makamına, Bursa'da şeyhlik yapan halifesi Muk'ad Ahmed Efendi(ö.1639) geçmiştir. Hüdayi Efendinin etrafa gönderdiği halifeleri vasıtasıyla Celvetiyye tarikati, İstanbul, İzmir, Bursa ve Balıkesir başta olmak üzere, kısa zamanda Anadolu ve Balkanlar'a yayılmıştır. Zamanla bu tarikat alt kollara ayrılmıştır. Bunlar; Şeyh Selami Ali Efendi'ye nispet edilen Selamiyye; İsmail Hakkı Bursevi'ye nispet edilen Hakkıyye, Fenai Ali Efendi'ye nispet edilen Fenaiyye, Mustafa Haşim Efendi'ye nispet edilen Haşimiyye'dir[233].

[232] Yılmaz, Hasan Kamil, "Celvetiyye", İslam Ansiklopedisi, c.7, s.273- 275.
[233] Türer, a.g.e., s. 228-229.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HACI BAYRAM-I VELİ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

4.1. Sohbet

Sohbet kelimesi sözlükte söyleşi, hasbihal, arkadaşlık, yoldaş olma gibi anlamlara gelir. Tasavvufta ise ilk sufiler sohbete büyük önem verir, tasavvufi bilgileriehil ve hevesli gördükleri muhiblerine özel sohbetlerde aktarır, eğitim ve öğretimde sohbeti esas alırlardı[234]. Sohbet kelimesi Kur'an-ı Kerimde pek çok yerde geçer. Bazı yerlerde arkadaş[235], bazı yerlerde eş[236], bazı yerlerde yanında bulunma, bir yere bağlı halk, cemaat[237] gibi manalar ifade etmektedir.

Tasavvufî açıdan sohbet; müridin bağlandığı şeyhin halkı kazanabilmesi için önemli bir vasıtadır. Sohbette şeyhin sözü müridin kalbine yerleşir. Şeyh, manevî emanetin bulunduğu yer durumundadır. Bu manevî emanet, müride sohbet vasıtası ile geçer. Nakşîbendi tasavvuf ekolünde sohbetin sûfinin manevî tekâmülünde büyük önemi vardır. Sohbeti terk eden, tarikatı terk etmiş olur[238].

Hacı Bayram-ı Veli'nin sohbeti gayet etkili ve tesirlidir. O'nun eğitiminden çok kimse velayet zirvesine ulaşmıştır. Bunun nedeni ise; Hacı Bayram-ı Veli'nin vereceği bilgileri dersler ve sohbetler yoluyla öğrencilerine öğretmesi ve bunları ulaşabildiği tüm insanlara aktarmasıdır[239].

Hacı Bayram-ı Veli'nin meclislerinde (sohbetlerinde) hiçbir zaman anlamsız sözler söylenmezdi. Bu ilim meclisi derslerle, öğütlerle, mevîzelerle gelenleri aydınlatırdı. Hacı Bayram-ı Veli sohbetlerinde, ilimden çok amele, ahlak terbiyesine önem verirdi. Hacı Bayram-Veli'ye göre, bir insanı terbiye etmek (sine hâk etmek) en büyük ve en önemli işti. Hacı Bayram, bu işi her vakit, herkese örnek olacak şekilde yapıyordu. Kendisine intisâb edenleri kabiliyetlerine göre, bazılarını sanata, bazılarını ziraata sevk etmekteydi. Hacı Bayram sohbetlerinde Fahreddîn Irâkî'nin (ö. 688/1289) *Leme'ât* adlı tasavvufî eserini de kullanırdı. Bu eser Farsça ve Arapça

---

[234] Uludağ, a.g.e., s. 322.
[235] Enbiya (21), 43; Yusuf (12), 39; Tevbe (9), 40; Araf (7), 184.
[236] Abese (80), 36.
[237] Şuara (26), 61; Bakara (2), 39, 82, 119, 217, 257.
[238] Cebecioğlu, a.g.e., s. 136.
[239] Bayramoğlu, a.g.e., c. I, s. 60.

karışımı olan, dili ağır bir eserdi. Hacı Bayram'ın bazı müridleri bu eserin dilinden anlamazlardı. Ancak Hacı Bayram bu eseri yine sohbetlerinde kullanır, okur ve açıklardı[240].

Buradan çıkarabileceğimiz sonuç şudur ki: Hacı Bayram'ın müridlerine yaptığı sohbet çok üst seviyededir. Onun *Leme'ât* adlı eseri okuması, açıklaması, O'nun Farsça'yı da iyi bildiğini, öğrencileri arasında çok üst düzey seviyede olanların bulunduğunu bizlere gösterir. Eser yazmaktan uzak duran Hacı Bayram anlaşılan o ki müridlerini sohbetler vesilesiyle, yüz yüze samimi bir ortamda çok iyi bir şekilde eğitmeyi yeğliyordu, manevî terbiyelerini tamamlamalarına bu şekilde yardım ediyordu.

4.2. Fakr

Sözlükte yoksulluk, malı gitmek, fakir olmak anlamına gelir. Salikin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığının, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Allah olduğunun şuurunda olması anlamına da gelir[241]. Fakr kelimesi, mevcut olanı kaybetmemek için mevcut olmayanı talep etmemektir. Farzları yerine getirmekten aciz olma korkusu olmadıkça, rızık isteğinde bulunmamak demektir. Mutasavvıflar "ihtiyaçları olsa bile başkalarını kendilerine tercih ederler"[242] ayetinin bu tarz fakr anlayışına delalet ettiğine ve bu hususun bir şeye sahip olmamak, o şeye sahip olunduğu zaman da onun senin olmadığının idrakine varmandır, demişlerdir[243]. Manevi manada bütün insanlar fakir ve Allah'a muhtaç olup zengin olan yalnız Allah'tır[244].

Tasavvufî planda fakr üçe ayrılır. Birincisi: Avâmın fakrı (yani malı olmamaktır.) İkincisi havâssın fakrı (yani kendi sıfatlarından fani olmaktır.) Üçüncüsü havâssu'l-havâssın fakrı (yani kendi vücudunda fani olmaktır.) Buradan hareketle fakirliği iki kısma da ayırabiliriz. Sûrî (şekilsel, maddi) fakirlik ve manevî fakirlik[245].

---

240 Aynî, a.g.e., s. 104-106.
241 Uludağ, a.g.e., s.131.
242 Haşr(59) , 9.
243 Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1991, s. 124.
244 Uludağ, Süleyman, "Fakr", *DİA*, c. XII, İstanbul 1995, s. 133.
245 Cebecioğu, a.g.e., s. 138.

Sûrî fakirlik; maddi anlamda hiçbir varlığa sahip olmamak demektir. Fakir, bir şeye sahip olmadığı gibi sahip olmayı da istemez. Bu anlamda fakire ehl-i terk de denilir. Tasavvufun sonraki dönemlerinde gerçek fakr daha çok önem kazanmıştır. Sufîler, fena ve kulluk anlayışını fakr ile birleştirmişlerdir. İyi bir kul mevlası karşısında hiçbir şeye sahip olmadığını, fakir olduğunu idrak eder. Kul kendi varlığının gerçek sahibinin mevlası olduğunun şuuruna varınca fena mertebesine ulaşır[246].

Tasavvufta; dünyadan, masivadan hiçbir şeye gönülde yer vermeyerek, sahip olunan her şeyi Allah'a vermek, bütün varlığıyla Allah'a yönelmek fakirlik olarak tarif edilir. Fakr kelimesi zamanla, Allah'tan gayri herkesten, her şeyden müstağni olmak ve sadece Allah'a muhtaç hale gelmek, sırf Allah'a yönelmek ve O'nda fani olmak şeklinde yorumlanmıştır[247].

Hacı Bayram-ı Veli'nin fakr anlayışı ise tamamen Allah'a yönelmek, Allah'tan başka her şeyden müstağni olmak, sadece Allah'a muhtaç hale gelmek olarak ele alınabilir.

El fakru fahrî, el fakru fahrî

Demedi mi ol âlemler fahri

Fakrını zikret, fakrını zikret

Mahv u fenâda buldu bu gönlüm

Hacı Bayram Veli, "Mahv u fenada buldu bu gönlüm" derken, fakrı, mahvı ve fenayı yaşadığını, bulmaya (vuslat) bununla erdiğini açıklamaktadır.

Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatında sûri(maddi) fakirliği açıkça görmekteyiz. Hacı Bayram-ı Veli, yüksek maaşlı müderrislik mesleğinden geçimini sağlarken, sonradan mütevazı, elinin emeğini yiyen bir çiftçi olarak hayatını sürdürmeye başlamıştır. Gelir seviyesi düşük, bu hayat tarzını sürdürmesine rağmen, Hacı Bayram-ı Veli'nin, Ankara'da yaşayan fakir, dul, yetim ve mahbuslara, zenginlerden zekât toplayarak dağıttığını görmekteyiz. O'nun Hz. Peygambere sıkı sıkı

---

246 Uludağ, "Fakr", s. 133.
247 Cebecioğlu, a.g.e., s. 138-139.

bağlandığını, fakir yaşantısında görmemiz mümkündür. Hacı Bayram-ı Veli hem sûrî fakrı hem de manevî fakrı hayatında gerçekleştirmiştir. Halk içinde Hakk ile olan yaşantısı bizlere bunu göstermektedir.

4.3. Muhabbet

Allah'a ulaşma yolunda salikin elde etmesi gereken makamlardan en önemlilerinden biri de muhabbettir. Muhabbet kelimesinin, hubb kökünden isim olduğu belirtilmekte; hubb ise kısaca "buğzun zıddı" olarak tanımlanmaktadır. Literatürde muhabbet ve hubb yaygın biçimde sevgi anlamında kullanılmakta, sevginin coşkulu şekli ise aşk kelimesiyle ifade edilmektedir. Kur'ân'da muhabbet, hem Allah'a hem insana nispet edilmektedir.

Tasavvufta manevî hal olarak bilinen muhabbetin üç çeşidinden bahsedilir. Birincisi halkın muhabbetidir. Sevenin sevdiğini gönlünde tutup ona itaat itmesi bu tür muhabbetin şartıdır. İkincisi hakikat ehli dürüst müminlerin muhabbetidir. Bunda muhabbet ehli, arzu ve heveslerinden arınarak sevdiğinin iradesine göre hareket etmeyi esas alır. Üçüncüsü sıddıklar ve ariflerin muhabbetidir. Sırf Allah'ın kadîm olan sevgisine yönelmekten ve bu konudaki marifetten kaynaklanan muhabbettir[248]. Durmak, sevilmek, aşık olmak, rağbet etmek, istekle karşılamak manalarına gelen muhabbet, kulun sadece Allah'ı istemesine ve Allah'ın da kuluna yüce haller vermesine denir[249].

Mutasavvıflar, muhabbetin nerede olduğunu da belirtmişlerdir. Onlara göre muhabbetin yeri kalptir. Allah' ı sevmek, masivâyı (Allah'tan gayri her şey) sevmeye göre farklıdır. Bu açıdan aşkı ikiye ayırabiliriz:

1. Mutlak Aşk: Allah'ı sevmeyi ifade eder.
2. Mecazî Aşk: Allah dışındaki şeylere duyulan aşktır.

Mecazi aşk, yok olucu özelliğinden dolayı geçicidir. Allah dışındaki her şey hâdis olduğu için, bu aşk da geçicidir. Mutlak aşkın objesi, ezelî ve ebedî vasıflara sahip Allah'tır. Allah hâdis ve fani bir varlık olmadığı için zaman ve mekân gibi kayıtlarla mukayyet değildir, kalıcıdır, devamlıdır, sonsuzdur[250].

---

[248] Uludağ, "Muhabbet", *DİA*, c. XXX, İstanbul 2005, s.
[249] Cebecioğlu, a.g.e., s. 139-140.
[250] Cebecioğlu, a.g.e., s. 141-142.

Hacı Bayram-ı Veli'nin şiirlerinde, hem mutlak aşkı hem de mecazî aşkı, muhabbeti görmemiz mümkündür:

Miskin Hacı Bayram sen

Dünyaya gönül verme

Bir ulu imarettir

Alma başa sevdayı[251]

Hacı Bayram-ı Veli bu dörtlükte; dünyaya gönül vermemeyi tavsiye ediyor. Allah aşkının ise zor bir sevda olduğunu vurguluyor.

Çalabım bir şar yaratmış

İki cihan arasında

Bakacak didar görünür

Ol şarın kenaresinde[252]

Bu dörtlükte ise; Hacı Bayram-ı Veli, kalbinden, kalbindeki duygulardan bahsetmektedir. Gönlünün iki cihan arasında olduğunu ve orada bir sevgilinin, kalbin kenarında olduğunu ifade ediyor. Hacı Bayram, Allah sevgisini kalbine tamamen yerleştirmiş bir mutasavvıftır. Bu sevginin kalbine tamamen yerleştiğini şu dizelerle anlamamız mümkündür:

Bayrami imdi Bayrami imdi

Yar ile bayram eyledi şimdi[253]

Muhabbet, mutasavvıfın kalbinde gerçekleşen bir olaydır ve insanda pek çok değişikliğe sebep olmaktadır.

---

[251] Bayramoğlu, a.g.e., c.II., s. 232.
[252] Bayramoğlu, a.g.e., c.II., s. 232-233.
[253] Bayramoğlu, a.g.e., c.II., s. 228.

4.4. Sülûk

Sülûk; Kulun Allah'a kavuşmaya hazırlık mahiyetinde olmak üzere, ahlâkını süslemesine denir. Sülûk; tahsil, mücahede nefy ve ispat yani, salikin kendini ve masivaya nefy ve vücûd-ı Hakk'ı ispat etmesidir. Sülûk, bir karar ile girişilmiş ve düzenli şekilde takip edilecek bir çalışmayı beraberinde getirir. Sülûk için iki metod bulunduğunu söyleyebiliriz:

1. **Ruhanî Yol:** Ruhu tasviyeyi hedef alır. Kalp, ruh, sır, hafî ve ahfânın fena bulması şeklinde bir eğitimle tahakkûk eder.
2. **Nefsanî Yol:** Nefsin terbiyesi amaçlanmış olup, nefsi emmâreden, kâmileye yükseltilmesi şeklinde gerçekleşir[254].

Hacı Bayram-ı Veli'nin sülûk adı verilen manevi eğitimi kimi zaman uzun, kimi zaman kısa sürmüştür. Akşemseddin gibi bazı müridler sülûklarını kısa zamanda tamamlarken, bazı müridler yıllarca Hacı Bayram'ın yanında kalmalarına rağmen eğitimlerini çok geç tamamlamışlardır.

Eşrefoğlu Rûmî, manevi eğitimini tamamlayıp, halife olunca şeyhi Hacı Bayram-ı Veli'ye "Sultanım, seyri sülukun tamamı şimdiki makamımız mıdır yoksa daha var mıdır" diye sorar. Hacı Bayram-ı Veli'nin verdiği cevap şöyledir: "Bir velinin bin sene ömrü olsa, envâr-ı mücâhedât ve riyâzât eylese, henüz enbiyâdan birisinin kademi (ayağı) vardığı yere, velinin başı varmak muhaldir."[255].

4.5. Halvet

Boş yer, tenha, boş olma, yalnız başına bir yere ayrılmak gibi manalara gelir. Tasavvufî hayata yeni başlayan kişinin hem cinslerinden ayrılmasıdır. Gaye, zihnin Allah düşüncesi üzerine teksif edilmesini kolaylaştırmaktır[256].

Mutasavvıflar, halvetin dini hayat açısından önemini göstermek için, Hz. Peygamberin halvetten ve yalnızlıktan hoşlandığını zaman zaman Mekke yakınındaki Hira mağarasına çekilip burada ınziva hayatı yaşadığını ve itikâfâ girdiğini ifade ederler. Hz. Peygamber'in bu sünnetine uymanın yanı sıra toplumun

---

[254] Cebecioğlu, a.g.e., s. 148-149.
[255] Harîrîzâde, a.g.e., c. I, vr. 76b-77a; Cebecioğlu, a.g.e., s. 148.
[256] Altıntaş, a.g.e., s. 125.

bozulması, din ve ahlâk dışı davranışların yaygınlaşması, zulüm ve haksızlıkların artması gibi olumsuz gelişmelere karşı verdikleri mücadelenin başarıya ulaşamayacağı kanaatine varan bazı zahid ve sûfiler, hiç değilse, kendilerini kurtarmak ve daha fazla günaha girmemek için bir köşeye çekilmeyi, zorunluluk bulunmadıkça toplum arasına girmemeyi tercih etmişlerdir.

Toplum hayatını tamamıyla terk edip, kendilerini ibadete veren, bundan dolayı "tarik-i dünya" denilen bu münzevîlerin yanı sıra bütün abidler, zahidler ve sûfiler halvetin lüzumuna inanırlar. Ancak bunlar halvetin şekli konusunda farklı kanaatlere sahiptir. II. yüzyılda zahidler, insanlar arasında bulunmayı pek hoş karşılamazlardı, fakat mutlak anlamda dünyayı terk etme, âdetine de gitmezlerdi. Onlara göre, zahid ve salik bedeniyle toplum içinde, gönlüyle Allah yanında olmalıdır."Zahirde halk ile batında Hakk ile olmak" şeklinde ifade edilen bu anlayışa göre, insanın Hak ile bulunması için halktan ve toplumdan kopması gerekmez. İnsan halk içinde bulunurken de halvette olabilir. IV. yüzyıldan sonra bir şeyhin gözetiminde çilehane veya halvethaneye girip erbain çıkarmaya da halvet denmiştir[257].

Dervişler arasında "çile" olarak da ifade edilen halvet, kırk gün süre ile halvethanede yapılır. "Halvet, halvetgah, çilehane" gibi adlarla da anılan halvethaneler, İslam dünyasında önce zahidlerin, VIII. yüzyıldan itibaren, bunların zühd, mücahede ve riyazet geleneklerine varis olan sûfîlerin, nefislerini terbiye etmek ve seyr-ü sûlüklerinde mesafe almak amacıyla ibadet ve tefekküre daldıkları, manevî lezzetleri tatmalarına imkân tanıyan halvet(çile) dönemleri süresince kullandıkları mekânlardır[258].

Bayramîlik tarikatında halvet çok önemli bir esastır. Hz Davud'un ufak bir kusurundan utanıp, tevbe için tenha bir yere çekilerek, kırk gün orada ağlamak, sürekli secde yapmak ve af dinlemek gibi uygulamalar yapması[259] halvete örnek gösterilir. Bayramîlikte mürid, bir halvet hücresinde kırk gün kalır, bu suretle erbain çıkarır. Mürid o boş ve karanlık hücrede, kalbinden dünya zevklerini çıkarır, yere dizüstü oturur. Elini namazdaki gibi bağlar, gözlerini yumar, Allah'a yönelir. Bu

---

257 Uludağ, "Halvet", *DİA*, c. XV, İstanbul 1997, s. 386- 387.
258 Tanman, M.Baha, "Halvethane", *DİA*, c.XV, İstanbul, 1997, s. 388.
259 Bican, Ahmed*, Envar'ül Aşıkin:Aşıkların Nurları* (Uyarlayan: Ahmet Metin Şahin), Metin Yay., İstanbul 2001, s. 146–147.

uygulama müridi Hakk ile beraber olmaya götürür[260]. Halvete girmenin, halvette bulunmanın bir takım özellikleri bulunmaktadır. Hacı Bayram'ın öğrencilerinden Eşrefoğlu Rumî bu konuyla ilgili şunları söyler:

Halvet asılsız ve şartsız olunca fayda vermez. Halvet yapılacak hücrenin dar ve alçak tavanlı olması gerekir. İçerisine bir kişiden başka kimse sığmayacak kadar dar olmalıdır. Karanlık olmadır. Çilehane öyle bir yerde bulunmalıdır ki, kalp dağılmasın. Kapısına perde asılmalı, şeyhten destur alarak hücreye girip oturmalıdır. Halvete girmeden önce gusül abdesti alınmalı, hücreye girmeden iki rekât namaz kılmalı, kendisi ve tüm Müslümanlar için dua etmelidir. Halvete girmeden önce, halk ile helâlleşmeli halvete ölünün mezara girmesi gibi girmelidir. Çilehaneyi kabir, kendisini de ölü bilmelidir. Dilini ve gönlünü sessiz sakin bulundurmalı dünya kelamı konuşmamalıdır. Gönlü ile de hiçbir şey düşünmemelidir. Gönlünü dünya isteklerinden temizlemeli, la ilahe illallâh zikriyle meşgul olmalıdır. Halvet içinde, kendini yalnız bilmemeli, huzur ve edep içinde olmalıdır. Edepsizlik etmekten gafletten ayak uzatmaktan yatmaktan çekinmelidir.

Halvette, gönlünü şeyhinin gönlü karşısında tutmalı gözlerini yumduğu zaman basiret gözü ile şeyhinin suretine doğru teveccüh eylemelidir. Şeyhinin suretini hayalinden ayırmamalıdır.

Eşrefoğlu Rumî der ki; müritliğim zamanın da gönlümü şeyhimin gönlü karşısında tuttuğum, şeyhime teveccüh ettiğim vakit, feyzi ilahiden zahir olan feyizler, ondan bana da sirayet eder, kalbime gelirdi. Şunu unutmamak gerek ki; vaki olan her şeyden her halden, keşiflerden, pırıltılardan, tecellilerden her şeyi şeyhe bildirmek gerekir.

Halvetteyken, Cuma ve bayram namazları için dışarı çıkılmalı, ancak çok oturmamalı, hemen halvete dönmelidir. Dua ve tesbih ile oyalanmalıdır. Yalnız namazda Kur'an okumalıdır, ancak Kur'an'ın manasını gönlü ile mülahaza etmemelidir. Halvette abdestsiz, teyemmümsüz oturmamak gerekir. Hiç uyumamalı, başını yere koymamalıdır. Uyku ile uyanıklık hali, otururken olmalı, gözlerini bir lahza dinlendirmeli fakat basiret gözünü asla yummamalıdır. Halvette mürit ne yemelidir? Kişinin tabiatına uygun olarak, münasip yiyecekler verilmelidir[261].

---

[260] Cebecioğlu, a.g.e., s. 150-151.
[261] Rûmî, a.g.e., s. 536-540.

Halvette olması gereken unsurlar vardır:

1. Sükût: Sükûn (Susma): Müslüman olan kişinin, dilini koruması ve kendisini bu zarardan muhafaza etmesi lazımdır. Dil, kişi de ne din bırakır ne de amel, hepsini bozar, gider. Susan, hiç bir şey söylemeyen gerçekten selamettedir. Dillerine sahip olup, ağzına geleni söylemeyenler keramete erişirler. Dillerine sahip olamayanlar ağızlarına gelen her şeyi söyleyenlerde ne din kalır ne de ahiret. Hepsi harap olur, gider. Onların dillerinden Müslümanlar incinirler, bilhassa komşuları incinirler ki, komşusunu incitmek gayet büyük bir günahtır. Haram olan söz, zehir gibidir. İnsanı derhal helak eder. Yalan söylemek, şirke dair sözler söylemek, kötü sözler söylemek, ölüler üstüne sayı saymak, evinde birkaç günlük yiyeceği varken halka şu yoktur, bu yoktur gibi sözler söylemek gibi sözlerin hepsi haramdır, gönül öldürücüdür, bunlar zehirleyen ve derhal öldüren zehirlerden nasıl sakınırlarsa, bunlardan da sakınılmalı ve çekinilmelidir. Haram ve helal karışık olan sözler, hem kâr hem de zarar olan sözlerdir. Yani zehir ve panzehir gibidir. Bu sözlerin yararından çok zararı vardır.

2. Açlık: Açlığın nefsi terbiye etmedeki rolü büyüktür. Hacı Bayram-ı Veli de, açlık hususunda titizdir. Aç kalmak, az yemek, helal yemek halvette çok önemlidir.

Hacı Bayram-ı Veli'nin talebelerinden Eşrefoğlu Rumî, açlığı, açlığın faydalarını şu şekilde ifade etmektedir:

Hz. Havva ile Hz. Âdem karınları yüzünden Cennetten çıkarılmıştır. Başımıza gelenlerin çoğu, bu yüzdendir. İyilik ve kötülük, hep mideden, karından kopar. Karın denilen şey, su musluğuna benzer. Borudan gelen su musluğa dökülür, o musluktan dört yana çeşmelere dağılır. Ne zaman borudan su gelmese, musluğa dökülmese, bütün vücuda yayılır. Yenilen yemek, mideye indikten sonra, göz görmez olur, kulağı işitmez olur, dili söylemez olur. Çok yiyince mideye çok yemek iner, uzuvlarda şehvet galip olur. Dil çok söylemek ister. Çok söyleyince de yalan, gerçek, dedikodu, küfür, boş ve mantıksız laflar konuşur. Gözlerde, harama, helale, güzel kadınlara, genç kadınlara bakmayı, herkesin sırlarını, ayıplarını görmeyi, güzel manzaralar temaşa etmeyi diler. Nefis, haram, helal ne olursa olsun çiftleşmeyi, elinden geldiği gücünün yettiği kadar kadınlar ve cariyeler olmayı, nefsini şehvetlerle meşgul olmayı diler. Bütün bunlar olunca da; gönül kararır, ibadet ve taatten zevk

alınmaz. Boğazdan mideye az yemek indiği vakit, bütün uzuvlarda şehvet duygusu azalır, zayıflar. Yemeği, içmeyi tamamen kesip atınca, bütün şehvetler kesilir. Bunları zorlayan kuvvetler de azalır. Dil, doğruyu bile söylemek istemez. El, helale yapışmak istemez. Göz helale bakmadan zevk almaz. Aç kalınca bütün azalar şerden kesilir. Bu azalar şerden kesilince, batın gözünde perde kalkar, basiret gözü açılır. İlham-ı Rabbani ve meleklerin muhatap oldukları hususları işitir[262].

Eşrefoğlu Rumî, açlığın faydaları konusunda ayrıca şunları söyler: Açlık, nefsi ıslah etmeye sebep olur. Allah'ın bilmeye, kendinin aczini anlamaya kâfi gelir. Nefsi, aç olmayınca benlik davasını bırakmaz, kul olmaz, Allah'a mutî olmaz. Açlık nefsî emmârelikten kurtarır, serkeşlikten korur, nefse Mevlasını bildirir. Az yemek gönlü saflaştırır, nefsin karanlık ve bulanıklılığını giderir. Kişinin zihni pak ve kuvvetli olur. Gönül yumuşak olur. Az yiyen kişiler ibadet ve taatlerden zevk ve lezzet bulurlar. Zikirden, namazdan, oruçtan, bütün Hakkanî işlerden sefa alırlar. Bütün batıllardan kaçınır, nefsi kendi diledikleri gibi çeker çevirirler. Açlık kişinin gafletini giderir, kin, cimrilik, haset, hıyanet bırakmaz. Az yiyenler, alçak gönüllü ve merhametli olurlar. Dillerinde daima hayır kelam olur, gözlerinde ve gönüllerinde hikmet bulunur, kendi acizliklerini bilirler, ölümü unutmazlar, günahlarından dolayı pişman olurlar, çok açlık çekenler arif-i billâh olurlar Az yiyen kişiler, ruhanî gıdalara erişirler, gönüllerine hakkın muhabbeti dolar. Bu muhabbetin nuru dimağı nurlandırır, kuvvetlendirir[263].

3. Az Uyuma: Halvetin bir diğer unsuru da az uyumaktır. Eşrefoğlu Rumî uyku ve uyuma konusunda şunları söylemektedir. Çok uyumak iyi değildir. Geceleri abdest alarak iki rekât namaz kılmak, dünyadan ve dünyaya malik olmaktan hayırlı ve üstündür. Fahr-ı kâinat efendimiz geceleri ibadet için ayakta durmaktan ayakları şişerdi. Onun ümmeti olanlara ona uymak onun nurlu mübarek yolundan gitmek gerekir. Hakkın huzuruna kara yüzle varmamak için fadulluğu bırakıp meşayih eşiğine düşmeli, fani kapılardan fani umutlardan vazgeçmeliyiz. Geceleri uyanamıyorsak hiç olmazsa seherlerde uyanık kalmalıyız. Çünkü Allah uyanık olanları sever. Arifler şöyle buyurmuşlardır: Mübtedi talipler gecenin üç bölüğünde uyumalı bedenleri uykusuz kalmamalıdır. Sadık müridler iki saat gündüz altı saat gece olmak suretiyle günde toplam sekiz saat uyku uyumalıdırlar. Gündüzleri

[262] Rumi, a.g.e., s. 289-291.
[263] Rûmî, a.g.e., s. 298-299.

uzanmalı bedenlerini dinlendirmelidirler. Uykunun bedene faydası vardır. Mizaçtan harareti kuruluğu giderir. Gecenin üç bölüğünde az uyunursa talibin dimağına zarar verir cismi ızdıraba düşer, halsiz, mecalsiz kalır[264].

4. Uzlet: Ayrılık başkalık, tezad, yan çizme yana çekilme, toplumdan ayrılma gibi manalara gelir. Uzlet insanlardan madden ve manen uzaklaşmak demektir[265]. Uzlet yapılıp yapılmaması konusunda ihtilaf vardır. Uzlete taraftar olanlar bunun faydalarını şöyle sayarlar:

1. Mürid, kendini ibadete ve taate verir.
2. Kişi kendine bulaşacak günahlardan kurtulur.
3. Fitne ve düşmanlıktan emin olur.
4. İnsanların tamahından, insanlar da kendinin tamahından kurtulur.

Uzletin yapılmamasından meydana gelen faydalar da şu şekilde söylenebilir.

1. Eğitim-öğretim yapma
2. Faydalanma ve faydalandırma, toplumun menfaatlerinden istifade etme, toplumun kendisinden yararlanma
3. Başkalarını doğruya davet etme başkalarına da kendisini doğruya davet fırsatı verme[266]

Hacı Bayram-ı Veli'nin talebelerinden Eşrefoğlu Rumî ise uzlet konusunda şunları söyler: Halktan uzlet edip kesilmek gerekir. Azaların şerre yönelmesinde halkın teşviki, tesiri çoktur. Arifler, halk muhasip olan, ateşle muhasip olmuş gibidir derler. Ateşle sohbet ne ise, halk ile sohbette odur. Yalancılık, riya, kibir, haset insanların karışıp kaynaşmalarından gelir. Selamet uzlettedir. Kişi halvette oturmayınca Mevla'ya erişemez, Mevla ile muameleye yol bulamaz. Eşrefoğlu

---

264 Rûmî, a.g.e., s. 332-335, 341.
265 Altıntaş, a.g.e., s. 135.
266 Cebecioğlu, a.g.e., s. 155.

Rumî, Cuma ve Bayram namazları için dışarı çıkmalı, onda da çok oturmamalı acele namazı kılıp tekrar halvete dönmelidir, der[267].

Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşam tarzı göz önüne alınırsa o uzlete karşıdır. Halkın içine girmiş, halkın dertleriyle ilgilenmiş, onlarla hem hal olmuştur. Onları irşad etmiştir. O yüzden, Hacı Bayram uzlete girmemiştir.

4.6. Şeyh

Şeyh; sözlükte yaşlı, ihtiyar, kabile başkanı, pir anlamlarına gelir. Taliplerine rehberlik etmek ve onları irşad etmek ehliyetine ve liyakatine sahip olan insan-ı kamil, rehber, delil,mürşid anlamlarına da gelir[268].

Tasavvufta şeyhi şöyle tarif ederler: Kulu Allah'a, Allah'ı kula sevdiren kişiye şeyh denir.

Hacı Bayram-ı Hazretleri'ne göre şeyh, kendini topluma adamış kişidir. O bütün insanların geçmişini üzerinde görür. O, büyük Allah dostu, Hacı Bayram-ı Veli, utanmamış, küçümseme duygusuna kapılmamış, nefsini zelil etmiş, toplumun zenginlerine avuç açmış, fakirler için para toplamış, onlara dağıtmıştır. Topladığı bir kısım paradan yetimlere, bir kısımdan dullara ve yoksullara, bir kısımdan mahbuslara ve ilim talebelerine dağıtmış, bunu hem kendi yapmış, hem de müridlere yaptırmıştır. Hacı Bayram-ı Veli, köşesine çekilip insanlardan uzak yaşayan şeyh tipine karşıdır. Onun sergilediği şeyh tipi sosyaldir, toplumla bütünleşmiştir. O,bu haliyle zengin ile fakir arasında köprü olma görevi yapmıştır.

Hacı Bayram'ın şeyh anlayışında tembellik bulunmaz. Onun şeyh tipi, tarlada çalışır, evinin geçimini alnının teri ile sağlar. O, müridleriyle beraber ziraatçılık yapmış, hayatını o şekilde sürdürmüştür. Hacı Bayram Veli bir gün, müridleri ile sohbet ederken, onları imtihandan geçirir. Onlara, Mevlânâ mı üstün, yoksa Yunus Emre mi? diye soru sorar. Müridlerin tümü "Mevlana daha üstün" derken, Akşemseddin Hazretleri "Yunus Emre" karşılığını verir. Hacı Bayram-ı Veli hazretleri, "Neden?" diye sorduğunda; Akşemseddin, "Çünkü o, elinin emeği ile geçinirdi." cevabını verir. Hacı Bayram Veli, doğru cevabın bu olduğunu söyler.

---

[267] Rûmî, a.g.e., s.355-356, s. 538.
[268] Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s.334.

Şeyh, manevî himmet sahibidir. O, bu gücü ile bazı yetenekli müridlerini kısa zamanda yetiştirir. Ona göre şeyh, müridin manevi eğitim sırasında kayıtsız şartsız teslim olması gereken kişidir. Bu, bütün bir tasavvuf için geçerlidir: "Şeyhe, ölünün cenaze yıkayıcısına teslim olduğu gibi teslim olmak…"

Şeyh, kabiliyeti olan ve içinde istek duyan yetişmiş müridini bir başka şeyhe, eğitim için yollamakta sakınca görmemelidir. Yani insan yetiştirmede, sadece kendisi varmış gibi davranmamalı, kendini tek otorite gibi görmemelidir. Nitekim Hacı Bayram-ı Veli hazretleri, yanında terbiye edip olgunluğa erdirdiği damadı Eşrefoğlu Rumî hazretlerini manevi açıdan daha da kemal sahibi olması için Şeyh Hüseyin Hamevî Hazretlerine göndermiştir[269].

4.7. Mürid

Mürid kelimesi sözlükte irade ve talep eden, ehli irade, isteyen, arzu eden anlamlarına gelir. Tasavvufî terim olarak ise, iradesi olmayan, iradesinden soyutlanan, kendisine semanın kapıları açılan ve isimle Hakk'a erenler arasına katılıp ona eren, tarikata giren ve şeyhe bağlanan, derviş, bende,efendisi olan şeyhin kulu anlamlarına gelir. Cenaze onu yıkayan kişinin önünde nasıl iradesiz ise mürid de şeyhinin önünde o şekilde iradesizdir. Mürid, kendisi için Hakk'ın irade ettiğinden başka bir şey irade etmeyen, Hakk'ın iradesi karşısında kendi iradesini hiçe sayan kişidir[270]. Hacı Bayram-ı Veli'nin talebesi, Eşrefoğlu Rumî müritte bulunması gereken özellikleri şöyle açıklar:

Müridin beş şartı yerine getirmesi gerektir.

1. Şeyh edindiği, müridi olduğu kişiye temiz bir itikatla bağlanmalıdır.
2. Onun huzurunda, bütün mal ve mülkünden tecerrüt etmelidir.
3. Sıdk ve gerçeklik içinde olmalıdır.
4. Kendisini şeyhine satılmış bir köle gibi teslim etmeli ve o ne dilerse yapmalıdır.
5. Onun elini tutup tövbe etmeli, O'nun muhabbetini gönlünde sağlamlaştırmalıdır.

---

[269] Cebecioğlu, a.g.e., s. 92-93.
[270] Uludağ, a.g.e., s. 263.

Müridin iradeti, bu şartlarla tamam olur. Biri eksik olsa, o mürid şeyhe iradet getirmiş olmaz. Kendi kendine ve kendi bildiğine mürid olmuş bulunur. Müridin, şeyh edindiği kişiye, temiz bir itikatla bağlanması gerekir. Beni, Allah'a bu şeyhten başka kimse ulaştıramaz diye düşünmelidir. Böyle sağlam ve temiz itikatla bağlananlar, şeytan tasarrufundan ve tasallutundan emin olurlar. Mürid, şeyhin elini tutup, tövbe ettikten, tâc ve hırka giydikten sonra, tuttuğu eli Resulullah'ın eli gibi bilmesi gerekir. Müridin kendisini şeyhe teslim etmesi, kendisini Allah'a ve Resûle teslim etmesidir.

Müridler, şeyhlerin Allah'ın açılmış birer kapısı olduğuna inanmalıdır. Ne vakit dilerlerse, o kapıdan girilir, Hakk Teâla hazretlerine erilir. Müridler öyle itikat etmelidir ki, şeyhlerin işlediği her şey, Allah'ın emriyle işlenmektedir. Müridler şeyhin katında Allah'ın birer emanetleridir[271].

Ayrıca, müridin, kendisine tasavvufî öğretiyi nakleden ve bu eğitimi veren şeyhe hürmet göstermesi, yanında lüzumsuz konuşmaması, ona arkasını dönmemesi, onun hakkında olumsuz şeyler konuşmaması, yanında tükürmemesi zahirî bakımdan kendini haklı görse bile şeyhini haklı bulması, onun yanında iç ve dış temizliğe dikkat etmesi yanına girince elini öpmesi, yürürken onunla aynı hizada yürümemesi, şeyhi yaya iken binite binmemesi gibi hususlar, tasavvufî hayatta müridin uyması gereken kurallar arasındadır.

4.8.Nefs

Sözlükte; can, ruh, benlik gibi anlamlara gelir. Tasavvuf terminolojisinde ise, kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latife, cism-i latife, insanın zatı, mahiyeti demektir[272]. Eşrefoğlu Rumî nefsi dört kısma ayırmıştır:

Birinci kısmı; nefs-i emmâre,

İkinci kısmı; nefs-i levvâme,

Üçüncü kısımı; nefs-i mülheme,

Dördüncü kısmı; nefs-i mutmainne üzeredir.

---

[271] Rûmî, a.g.e., s. 438-440.
[272] Uludağ, a.g.e., s. 274.

Hakk'ın huzuru ilahisinden reddolunan ve kovulan emmâre nefistir. Ama Hakk Teâla Hazretleri, lütuf ve kudret vermiştir ki nefsî emmâreyi terbiye ederek emmârelikten levvâmeliğe, mülhemeliğe ve mutmainliğe döndürürler. İrci' hitabına kabiliyet kazandırırlar. Allah'a gerçek kul, Resûl hazretlerine gerçek ümmet olurlar, huzuru ilahîden kovulmaktan kurtarırlar. Nefsî levvâme, bir zaman nefsî emmâreye uyan, ahiret amellerini bırakan, kitabı ve sünneti terk edendi. Büyük ve küçük pek çok günah işledi. Ancak Hakkın inayeti yetişti, nefis emmârelikten ayrıldı, cennet yolunu istedi, cennet amelleriyle meşgul oldu, nefsî emmâreden yüz çevirdi, vardı bir mürşit kapısına düştü, mürşid de onu terbiye ederek, nefsî levvâmeyi nefsî mülhemeye döndürdü. Nefsi mülheme sahipleri çok mücahede ve riyazet etmekle, gece gündüz durmadan dinlenmeden zikrullah ile meşgul olmakla bir yanda nefislerini kötü çirkin sıfatlardan kurtarırken, bir yandan da beşeriyet hicabını basiret gözünden sıyırırlar ve gayb âleminden gelen ilhamların türlü türlü zevklerini canları damağına tattırırlar ve her salâh ve bu ilhamla bilirler hakkı ve batılı fark ederek durmazlar ve Hakka uyarlar batıldan uzaklaşırlar ve bu surette nefsî mutmâinnenin güzel huyları ile huylanırlar ve mutmainnenin makamına erişirler.

Nefsi mutmainnenin güzel huyları; hayâ, seha, sehavet, şecaât, tevazu, hilm, mürüvvet, sabır ve şükürdür. Nefsi emmârenin çirkin huyları ise; heva, gazap, şehvet, hırs, ucub, kibir ve riyadır. Nefsî levvâmenin altı yaramaz sıfatları varsa da, bazı iyi sıfatları vardır o iyi sıfatların bazıları ahlâklandılar, bazıları ahlâklanmadılar. Nefsî mülheme kavmi, nefsî emmârenin yaramaz sıfatlarından kurtuldular. Yani o yaramaz huyları riyazet ateşinde yaktılar ve mücahede kalıbına sızdırdılar, iyi huylarla ahlâklandılar, ibadet ve taat ve zikrullah nuruyla münevver oldular, yine dirildiler. Bu ölmekten murat, kötü ve çirkin sıfatlardan kurtulmaktır ki nefsî emmâreyi öldürmektir. Yine dirilmekten murat, iyi ve güzel sıfatlarla ahlâklandırmak, onunla müzeyyen ve müşerref olmaktır[273].

4.9. Kalb

Kalb sözlükte çevirme, döndürme, değiştirme anlamlarına gelir. Ayrıca marifet ve irfan denilen tasavvufi bilginin kaynağı, keşf ve ilham mahalli, ilahi isim ve sıfatların en mükemmel tecelli ettiği yer anlamlarına gelir[274].Kuran-ı Kerim'de

---

[273] Rûmî, a.g.e., s. 11-12, 25-35.
[274] Uludağ, a.g.e., s.205.

çeşitli şekillerde geçen kalp, insanın yüksek değerlere yönelten yanıdır. Allah'ın insanda kendisine muhatap aldığı yön, yine kalptir. Kuran-ı Kerim'e göre; kalp, insanın düşünen, kavrayan, inanan, şüphe eden yönü, kin ve öfkenin saklandığı yerdir.

Mutasavvıflar, kalbi iki şekilde izah ederler. Birincisi bildiğimiz maddi kalbtir. İkincisi ise; ruh ile nefsî natıka arasında bulunan nurani bir cevherdir. Kalbin iç tarafı ruh, dış tarafı beden iken hayvanî nefsi de kendisiyle tertip olmuş vaziyettedir.

Kalb, insanın madde ve mana yönünün birleştiği yer hüviyetinde olup, varlığın bütün hareketlerinin fışkırdığı merkez olarak temayüz eder. Manevî yönüyle kalb, bir sezgi organı, ilahî tecellilere mahal olan yerdir.

Her duyu organı, kendi yaratılışına uygun şeylerden zevk aldığı gibi, kalb de Allah'ın cemal eserlerini temaşa etmekten zevk duyar. Kalb, insanın hakîkati, melekût âleminin hazinesidir[275].

4.10. Dünya

Dünya sözlükte içinde yaşadığımız yer küresi, insanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey, mal, menfaat, itibar, hırs, şan, şöhret gibi anlamlara gelir. Dünya hayatı ise, kulu ahiretten alıkoyan her şey demektir[276]. Dünya, Kur'an-ı Kerim de 114 yerde geçmektedir. Hepsinde üzerinde yaşadığımız, ahiret yurdunun zıddı olan dünya kastedilir. Tasavvufî açıdan, dünya farklı değerlendirilir. İmam Gazalî, dünyayı, insanlara süslü ve Allah'a kavuşmaktan men eden çirkin bir şey olarak tarif eder. Dünyaya menfi yaklaşım, mutasavvıfların genel bir tavrıdır.

Hacı Bayram, dünyanın sıkıntı ve mihnet yeri olduğunu güle güle, oynaya oynaya gelip insanı aldattığını, zengini fakir, fakiri zengin ettiğini, fitnesinin çokluğunu, faniliği dile getirirken vefasız, inanılmaması, kanılmaması gereken bir yer olduğunu, insanı halden hale soktuğunu ifade eder[277].

Hacı Bayram, dünyayı sevmemeyi, ona bağlanmamayı vurgularken, dünyadan el etek çekip, bir köşede uzlet hayatı yaşamayı tavsiye etmemektedir.

275 Cebecioğlu, a.g.e., s. 175-176.
276 Uludağ, a.g.e., s.112.
277 Cebecioğlu, a.g.e., s.176

Kendisi toplum içinde el emeğinin mahsulü ile geçinmiş, insanların yardımına koşmuştur. Dünya içinde, dünyaya gönül vermeyerek, onun geçiciliğine aldanmayarak yaşamış bir mutasavvıftır.

SONUÇ

Hacı Bayram Veli'nin idrak etmiş olduğu Murad Hüdâvendigâr, Yıldırım Bâyezîd, Çelebi Mehmed ve II. Murad dönemlerinde Osmanlılar, Anadolu'daki Türk İslâm varlığının daha da kökleşmesi hedefiyle, küçük bir beylikten büyük bir devlet olma çabası içerisinde gazadan gazaya koşmaya devam ediyordu. Orta Asya'dan göç ederek gelen Türk boylarının güçleri, Anadolu'da yeni sosyo-ekonomik, sosyo-etnolojik yapılanmalara sebep oluyordu. Göçebeliğe alışık Türkmenler, toprağı ekip biçmeye, yerleşik hayata yönelmekteydi. Ahîlik teşkilatı, Anadolu'da ekonomik hayatın kurulmasına, gelişmesine destek olmaktaydı. Bu arada, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki tasavvuf ehli kişiler, Anadolu'nun İslamlaşması için, çeşitli faaliyetler göstermekteydiler. Esasen, Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarından itibaren, mutasavvıfların devlet yönetimi ile ilişkileri de çok iyi ve yapıcı bir şekilde sürmekteydi.

Hacı Bayram Veli de diğer birçok Anadolu sufisi gibi, o dönemlerin yüksek ilim merkezleri olan medreselerinde eğitim almış, hocalık yapmış, talebe yetiştirmiştir. Sahip olduğu ilmî ve ahlâkî olgunluğun hal ve tutumlarındaki yansımaları ile hem halkın hem de yöneticilerin ve âlimlerin nazarında takdir toplamıştır. Sadece İslam dininin yayılmasında değil, millet ve devlet birliğinin perçinleşmesinde de olumlu bir rol üstlenmiştir.

Hacı Bayram Veli, müridlerini toprağa bağlanmaya, üretici olmaya, el emeği ve sanat ile geçinmeye yönlendirmiştir. Bu husus Osmanlı Devleti için çok anlamlıdır. Hacı Bayram, tutmuş olduğu yol ile köylüsünden kentlisine herkese ulaşmış ve insanlar arasında yardımlaşmayı, dayanışmayı, kardeşliği, barışı teminde önemli roller üstlenmiştir. Toplumun zengin ve fakirlerini birleştirmiş, bu iki kesim arasında köprüler kurulmasına, birbirlerini gözetmelerine vesile olmuştur. Ankara'da dükkân dükkân gezmiş, zekât ve sadaka toplamış, sonra da bunları durumu iyi olmayan ailelere, kendi eliyle dağıtmıştır. Sosyal ahlâkın yüceltilmesi, fakir, yoksul, dul, yetim, garip, yolda kalmışlara yardım etme gibi konularda duyarlı düşünen bir mümin örneğini sergilemiştir. Her haliyle faal bir mutasavvıf olarak Hacı Bayram halk arasında yaşamış, halk içinde Hakk ile beraber olmuştur.

Çağımıza değin ismi unutulmamış olan Hacı Bayram'ın hayatı hakkında klasik ve günümüz çalışmalarında sadece çok sınırlı bilgiler bulunabilmektedir. Bununla beraber her geçen gün yeni bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayacak olan tarihî kaynaklarımız üzerindeki araştırmalar bu konuda ümit vaat etmektedir. Nitekim onun doğumu, ailesi, soyu, eğitimi, müderrisliği, tasavvufa intisabı, tarikati ve halifeleri konusunda bazı orijinal bilgilerin bu çalışmada yer alması da bu araştırmaların bir sonucudur. Bu yeni bilgilerden bazılarına örnek olarak, soyu ve mesleği, tasavvufla ilgisi, kardeşlerinin meşrepleri, müderrisliği yanı sıra üstlendiği diğer resmî görevleri, ilk şeyhinin kim olduğu, yaptığı riyazatları, Hamîdeddîn'e bağlanış şekli ve nedenleri, yaşadığı manevi haller, yaptığı yolculuklar, dönemindeki diğer mutasavvıflar ve hükümdarlarla ilişkileri zikredilebilir.

Geriye yazılı telif bir eser bırakmaktan ziyade, sohbetleriyle insan eğitmeyi tercih eden Hacı Bayram'ın tasavvuf ile ilgili bazı görüşlerini şiirlerinde bulabiliriz. Yetiştirdiği müridlerin eserlerinde de, onun tasavvufi öğretilerini bulmamız mümkündür. Hacı Bayram Veli'nin Sünnî düşünceden uzaklaşan, inanç ve uygulamalarında ifrat ve tefrite varan farklı bir çizgisi yoktur. Erdebil kaynaklı tasavvuf silsilesine karşın, O'nun düşünce ve davranışlarında ne şekilciliğe kayan tasavvufun, ne Şiî inanışın, ne hulûl ve ittihad davalarının, ne de asıl amacından zamanla uzaklamış Melâmîliğin belirgin izlerine rastlanır. O, yaşayış ve düşüncesiyle Hz. Peygamber'in yolunu tutan ve öğreten bir mutasavvıf olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tasavvufun temel kavramları ve pratikleri konusunda onun ve yetiştirdiği halifelerinin eserlerinde sunulan bilgilerde de, Bayramîlik öğretisinin Ehl-i Sünnet düşüncesi ile yoğrulmuş diğer tasavvuf mekteplerinden farklı olmadığını göstermektedir.

Hacı Bayram Veli'nin vefatından sonra Bayramîlik çeşitli kollara ayrılmıştır. Bu kolların öne çıkanı ise, Akşemseddin tarafından kurulan Şemsiyye-i Bayramiyye, Bıçakçı Ömer Dede tarafından kurulan Melâmiyye-i Bayramiyye'dir. Bayramîlik kolları zamanla çoğalmış ve çok değişik yerlerde yayılmıştır. Anadolu ve Balkanlar ağırlıklı olmak üzere, Kahire, Şam, Mekke ve Medine gibi yerler Bayramîlik yolunun çeşitli kollarının ve temsilcilerinin halen mevcut olduğu bölgeler arasında bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim (2005), *Kastamonu'da Bayramilik ve Şemsizade Ailesi*, Ankara: Anıl Matbaa.

Açıkgöz, Fatma (2004), 438 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Anadolu defteri (937/1530) I-II'ye göre Ankara, Çankırı ve Sultanönü sancaklarında yer adları, *Yüksek lisans tezi*, Kırıkkale Üniversitesi /Tarih, Kırıkkale.

Altınok, Baki Yaşa (1995), *Hacı Bayram Veli: Bayramilik, Melâmiler ve Melamîlik*, Ankara: Oba Yayınları.

Altıntaş, Hayrani (1991), *Tasavvuf Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 190.

Amâsî, İbrahim b. Ahmed, *Terceme-i Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, Milli Ktp. / Adnan Ötüken İl Halk Ktp., no: 06 Hk 3260.

Araz, Nezihe (2000), *Anadolu Erenleri***,** İstanbul: Özgür Yayınları, .

'Atâî, Nev'î-zâde (1268/ 1852), *Hadâ'iku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâik,* İstanbul.

Aynî, Mehmet Ali (1986), *Hacı Bayram Veli* (Sad.:H.R. Yanarlı), İstanbul: Akabe Yayınları.

Azamat, Nihat (1994), "Hacı Bayram Veli", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 14, İstanbul.

Bayrâmî, Molla Derviş, *Silsile-nâme*, Milli Ktp./Yazma Eserler, no: 06 Mil Yz A 5310/3, vr. 67b-76a.

Bayramoğlu, Fuat (1986), *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfı,* c.1-2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bayramoğlu, Fuat / Nihat AZAMAT (1992), "Bayramiyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 5, İstanbul.

Belgradî, Muhtesib-zâde Hâkî Mehmed, *Hadâ'iku'r-Reyhân fî Tercemeti Şakâiki'n-Nu'mân*, Manisa İl Halk Ktp. no: 1368.

Bolat, Ali (2004), *Melâmetîlik*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Silsiletü'l-Celvetiyye*, Millet Ktp. / Şer'iyye, no: 1040.

Böcüzade, Süleyman Sami (1983), *Isparta Tarihi* (Sad: Suat Seren), İstanbul: Serenler Yayınevi.

Cebecioğlu, Ethem (1991), *Hacı Bayram Veli,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Cumbur, Müjgan, (2000), "Hacı Bayram'ın Kazandırdığı Manevi Birlik", *Hacı Bayram Veli Sempozyum Bildirileri*, ss.37- 38, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çavuşoğlu, Ali (2002), "Yûsuf-ı Hakîkî'nin tasavvuf risalesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* s.13, ss. 125- 149.

Çiftçioğlu, İsmail (2001),"Ahiler döneminde Ankara'daki bazı ilim ve fikir adamları*'', Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* c. II, s: 2, ss. 27- 37.

Erdoğan, Emine (2005),"Tahrir defterlerine göre Ankara şehri yerleşmeleri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, c: 6, s:1, ss. 249- 262.

Erünsal, E. İsmail (2003), *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gölpınarı, Abdülbaki (1993), *Melamîlik ve Melamîler*, İstanbul: Gri Yayınevi.

GölpınarI, Abdülbaki (1961), *Hacı Bayram Veli*, Ankara: Güvercin Kitap.

Harîrîzâde, Kemâleddîn, *Tibyânü'l-Vesâil*, Süleymaniye Ktp./İbrahim Efendi, no: 430- 433 / C. I-III.

Hakîkî, Yusuf (2007), *Hakîkî Dîvânı*, (Haz. Erdoğan Boz), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

*Hikayât***,** Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, Yazma Bağışlar No: 346/37.

Hoca Sadettin Efendi, (1999), *Tacü't-Tevârih,* (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kara, Mustafa (2003), *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kara, Mustafa (1995), *Eşrefoğlu Rumi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Karadeniz, Zeria (1964), *Hacı Bayram Veli*, İstanbul.

Kâtip Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (1145/ 1732), *Cihân-nümâ,* Dâru't-Tıbâ'ati'l-'Âmire, İstanbul.

Kefevî, Mahmud b. Süleymân, *Ketâibu A'lâmi'l-Ahyâr min Fukahâi Mezhebi'n-Nu'mâni'l-Muhtâr*, Samsun İl Halk Ktp., no: 1061.

Keskin, Ayşe Gülay (2001), Abdurrahim Karahisâri'nin hayatı, eserleri ve vahdetnâme mesnevisinin tenkitli metni, *Doktora tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Ankara.

Küçükkaya, M. Askeri (2002), Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde tasavvufî kültür, *Doktora tezi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

La'lîzâde, Abdülbâkî, (Tarihsiz), *Menâkıb-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, İstanbul.

Lâmi'î Çelebî, Mahmûd b. Osmân, *Futûhu'l-Müşâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Mücâhidîn (Terceme-i Nefahâtü'l-Üns),* Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., no: 1295.

___________(1270/1854), *Terceme-i Nefahâtü'l-Üns*, Dâru't-Tıbâ'ati'l-'Âmire, İstanbul.

Mecdî, Mehmed Edirnevî (1269/1852), *Hadâiku'ş-Şakâik*, İstanbul.

Müstakîm-Zâde, Sadeddîn, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye/Halet Efendi Ktp. No: 628.

Okhan, Mehmet Ali (1950), *Hacı Bayram Veli Münakaşaları Münasebetiyle*, Ankara: Biricik Basımevi.

Okur, Atike (1994), Râzî (Abdüllatif): hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve divanının tertibi**,** *Yüksek lisans tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ocak, Ahmet Yaşar (2005), *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öngören, Reşat (2000), *Osmanlılarda Tasavvuf*, İstanbul: İz Yayınları.

Rumî, Eşrefoğlu, (Tarihsiz), *Müzekki'n- Nüfûs*, (Tertip, Tanzim, Tashih: Nedim Duru), İstanbul: Salah Bilici Kitabevi.

Sahîh Ahmed Dede, (2003), *Mevlevilerîn Tarihi,* İstanbul: İnsan Yayınları.

Sarı Abdullah Efendi, (1288/1871), *Semerâtü'l Fuâd fi'l-Mebde' ve'l-Meâd*, İstanbul.

Senâî, Mehmed Çelebî, *Menâkıb-ı Emîr Sultan*, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Ktp. / Muzaffer Ozak I, no: 161.

Sezgit, Bayram (Tarihsiz), *Hacı Bayram-ı Veli*, Ankara: Nur Yayınları.

Soysal, Ayşe Asude (2005), XVII. yüzyılda bir bayramî melâmî kutbu: oğlan(lar) şeyh(i) İbrahim Efendi, *Doktora tezi*, Hacettepe Üniversitesi Tarih, Ankara.

Süreyya, Mehmed (1996), *Sicill-i Osmanî* (Haz. Nuri Akbayar), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c. I-V.

Şerîfî-Zâde, Mehmed Şerîf Çelebî, *Menâkıbu'l-'Ârifîn*, Milli Ktp./Yazmalar Koleksiyonu, no: 06 Mil Yz A 9337.

Şimşek, Selami (2007), "Avrupa ile Asya arasında önemli bir geçiş noktası: Gelibolu'da tarîkatlar ve tekkeler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s: 22, ss. 251- 310.

Tabîbzâde Mehmed Şükrî, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, Üsküdar Selim Ağa Ktp./Azîz Mahmud Hüdâyî, no: 1098.

Taş, Hülya (2004), XVII. yüzyılda Ankara**,** *Doktora tezi*, Ankara Üniversitesi Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Tapsız, Meliha (1995), Bolulu Himmet: divan, manzum tarikatname**,** adâb-ı hurde-i tarikat**,** *Yüksek lisans tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, Ezher Ktp./Umumî, no: 326118.

Tuhfetü'l-Ebrâr, Ankara Milli Ktp. Yazmaları, no: A 7341.

Turan, Fatma Ahsen (2004), *Hacı Bayram-ı Veli*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Türer, Osman (1995), *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul: Seha Yayınevi.

Uludağ, Süleyman (2005), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü***,** İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Uludağ, Süleyman (1997), "Halvethane", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. XV, İstanbul.

Uludağ, Süleyman (1995), "Fakr", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi c. 12, İstanbul.

Uludağ, Süleyman (2005), "Muhabbet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 30, İstanbul.

Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp./Yazma Bağışlar, no: 2305- 2309 / c. I-V.

Vicdânî, Ebû Rıdvan Sadık (1338/1922-1340/1924), *Tumâr-ı Turuk-ı Aliyyeden Melâmîlik*, İstanbul.

Yazar, Sadık (2007), "Fetihnâme-i Kıbrıs'ın müellifi olan "Şerîfî" kimdir?", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, s: 18, ss. 175-192.

Yazıcıoğlu, Ahmed Bîcân (2001), *Envaru'l-'Âşikîn*, (Uyarlayan: Ahmet Metin Şahin), İstanbul: Merve Yayınları.

Yılmaz, Hasan Kamil (1999), *Azîz Mahmûd Hüdâyî: Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, Ankara: Erkam Yayınları.

Yılmaz, Hasan Kamil (2005), "Celvetiyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , c. 7, İstanbul.

Yücel, Ayşe (1994), Akşemseddin'in eserlerinin dini-tasavvufi açıdan tahlili, *Doktora tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ayşe YILDIRIM

Doğum Yeri ve Yılı : Elbistan, 1981

Medeni Durumu : Bekâr

Telefon : 0505 925 40 49

Adres : Cumhuriyet Mah. Ediz Sokak No:7/3 Polatlı/ANKARA

e-mail adresi : yildirimaysem82@mynet.com

EĞİTİM DURUMU

2004-2008 : Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Adana

2000-2004 : Lisans, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü,Adana

1992-1999 : Lise, Elbistan İmam Hatip Lisesi

1987–1992 : İsmet Paşa İlkokulu, Elbistan

İŞ DURUMU

2006- : Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, İnönü İlköğretim Okulu, Polatlı, Ankara.

Yabancı Dil : İngilizce